

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

Η ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΓΑΜΟ: ΚΡΑΤΗΣ Εισαγωγή και Μελέτη των Αποσπασμάτων στην Ιλιάδα

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της

Σταυρούλας Σ. Διονυσοπούλου

Πτυχιούχου Τμήματος Φιλοσοφίας - Παιδαγωγικής - Ψυχολογίας του Εθνικού &
Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, 2011

Επιβλέπων Καθηγητής: Κωνσταντινόπουλος Βασίλειος, Αναπληρωτής Καθηγητής,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Συνεπιβλέποντες: Βολονάκη Ελένη, Επίκουρος Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Ευσταθίου Αθανάσιος, Αναπληρωτής Καθηγητής, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Καλαμάτα, Νοέμβριος 2016

*ἔοικε δὲ καὶ Κρατήτειόν τινα κινεῖν λόγον.
καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἔλεγε διαφέρειν τὸν κριτικὸν τοῦ γραμματικοῦ,
καὶ τὸν μὲν κριτικὸν πάσης, φησί, δεῖ λογικῆς ἐπιστήμης ἔμπειρον εἶναι,
τὸν δὲ γραμματικὸν ἀπλῶς γλωσσῶν ἐξηγητικῶν
καὶ προσφθιάς ἀποδοτικὸν καὶ τῶν τούτοις παραπλησίων εἰδήμονα·
παρὸ καὶ εἰκέναι ἐκεῖνον μὲν ἀρχιτέκνονι,
τὸν δὲ γραμματικὸν ὀπηρέτη.*

Σέξτος Εμπειρικός, *Πρὸς Μαθηματικούς*, 1,79 (F 94)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	7-8
---------------	-----

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

A. Βίος.....	9-14
B. Έργα.....	14-18
Γ. Φιλολογία και Στωική Φιλοσοφία: <i>Αλληγορία, Γραμματική Ανωμαλία και Κριτική Ποιημάτων</i>	18-23
Δ. Η διαφορά με τον Αρίσταρχο.....	23-29
Ε. Ο χαρακτήρας της φιλολογικής εργασίας του Κράτητος στην Ιλιάδα.....	29-33

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΙΛΙΑΔΑ

F 1-36.....	34-96
Συμπεράσματα.....	97
Βιβλιογραφία.....	98-105
Διαδικτυακά εργαλεία.....	105

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

AJPh	American Journal of Philology (1880 - έως σήμερα)
APF	Archiv Für Papyrusforschung und Verwandte Gebiete (1901 - έως σήμερα)
CErc	Cronache Ercolanesi (1971 - έως σήμερα)
D-K	Diels H. – Kranz W. (2007 ²): <i>Οι προσωκρατικοί, οι μαρτυρίες και τα αποσπάσματα</i> , τ. 1-3, Αθήνα
EM	Gaisford, T. (1848) <i>Etymologicum Magnum</i> , Οξφόρδη. Lasserre, N. – Livadaras, I (1976, 1992) <i>Etymologicum Magnum Genuinum, Symeonis Etymologicum una cum Magna Grammatica, Etymologicum Magnum Auctum</i> , τ. 1 (α-άμωσγέπως) Ρώμη, 2 (ανά-βώτορες), Αθήνα
Etym. Gen.	Lasserre, N. – Livadaras, I (1976, 1992) <i>Etymologicum Magnum Genuinum, Symeonis Etymologicum una cum Magna Grammatica, Etymologicum Magnum Auctum</i> , τ. 1 (α-άμωσγέπως) Ρώμη, 2 (ανά-βώτορες), Αθήνα
FDS	Hülser, K. (1987) <i>Die Fragmente zur Dialektik der Stoiker</i> , τ. 1-4, Στουτγάρδη
FGrHist	Jacoby, F. (1923-1958) Hülser, K. (1987) <i>Die Fragmente zur Dialektik der Stoiker</i> , τ. 1-4, Βερολίνο
FHG	Müller, C. (1841-1873) <i>Fragmenta Historicorum Graecorum</i> , τ. 1-4, Παρίσι
HE	Finkelberg, M. (2011) <i>The homer Encyclopedia</i> , τ. 1-3, Chichester
OCD	Hornblower, S. – Spawforth, A. (2003 ³) <i>The Oxford Classical Dictionary</i> , Οξφόρδη
P.Herc.	Herculaneum papyrus
P.Oxy.	Grenfell, B. P. - Hunt, A.S κ.ά. (1898 – έως σήμερα) <i>The Oxyrhynchus Papyri</i> , Λονδίνο
RE	Wissowa, G. - Kroll, W. – Mittelhaus, K. (1893-1972) <i>Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft</i> , Στουτγάρδη
RhM	Rheinisches Museum (1833 - έως σήμερα)
RIL	Rendiconti dell'Istituto Lombardo (1868 - έως σήμερα)
SVF	Arnim, I. (1963) <i>Stoicorum Veterum Fragmenta</i> , Στουτγάρδη
TAPhA	Transactions and Proceedings of the American Philological Association (1869 - έως σήμερα)
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik (1967 - έως σήμερα)

ΣΥΜΒΟΛΟ

* αβέβαιο απόσπασμα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η Πέργαμος αποτέλεσε σημαντική κοιτίδα ανάπτυξης της κλασσικής φιλολογίας. Πυλώνας αυτής στάθηκε το πάθος της δυναστείας των Ατταλιδών και ιδίως του Ευμένη Β για την πνευματική άνθιση (3^{ος} - 2^{ος} αι. π.Χ.) και τη δημιουργία ενός αντίποδα της Αλεξάνδρειας. Κομβική επιλογή για τις φιλολογικές τάσεις αποτέλεσε η προσέλευση του Κράτητος και η ανάδειξή του σε εξέχουσα προσωπικότητα.

Ο Κράτης έχει θεωρηθεί αιρετική μορφή στον χώρο της φιλολογίας. Η μελέτη του έργου του αποδείχτηκε ιδιαζόντως δυσχερής εξαιτίας της αποσπασματικής επιβίωσής του σε ποικιλία ετερόκλητων πηγών. Ολοκληρωμένη κριτική έκδοσή του πραγματοποιήθηκε μόλις το 2001 από τη Maria Broggiato.¹ Το σύγγραμμα αποτελεί το βασικότερο εργαλείο για τον μελετητή του Κράτητος, διότι συνιστά κάτοπτρο του συνόλου της έρευνας.

Στην παρούσα μελέτη επιχειρείται να αναδειχθούν διεισδυτικά και ευσύνοπτα τα καίρια σημεία της φιλολογικής εργασίας του Κράτητος με σαφή σκοπό την αντικειμενική εξέταση και παρουσίαση των δεδομένων που υπαγορεύεται από το σεβασμό στις αρχαίες πηγές. Ιδανική μέθοδος για την ανάπτυξη των δεδομένων κρίνεται η κειμενοκεντρική. Η μελέτη διακρίνεται σε δύο μέρη. Το πρώτο συνιστά ένα γενικό – εισαγωγικό τμήμα που στοχεύει στην ανάδειξη βασικών αρχών του έργου του, ώστε να δοθεί μια ικανοποιητική όψη του, και που κατ' ουσίαν θα καταστήσει εύληπτο το δεύτερο και κορυφαίο μέρος, το οποίο στοχεύει στην εμπάθυνση των απόψεών του με την αναλυτική εξέταση των αποσπασμάτων στην Ιλιάδα. Τα ζητήματα μελετώνται αποβλέποντας σε διαθεματικές αναφορές, συγκλίσεις και αποκλίσεις από άλλους γραμματικούς ώστε να παρέχονται ερεθίσματα για αναγωγές σε *καθόλου*. Σε εμφανή προτεραιότητα τίθεται όμως, η εξειδικευμένη παρουσίαση των απόψεων του Κράτητος. Γι' αυτό κατά περιπτώσεις στα παρεχόμενα αποσπάσματα παρατίθενται μόνο τα καίρια σημεία, διαθέτοντας ως εκ τούτου

---

¹Πρώτος εκδότης ήταν ο Wachsmuth (1960), ο οποίος μετέπειτα εξέδωσε ένα συμπληρωματικό άρθρο με νέα ευρήματα (1891). Ακολούθησε ο Helck με δύο τόμους, ένας αφιερωμένος στα αποσπάσματα της Ιλιάδος (1905) και ένας της Οδύσσειας (19013-14). Ιδιαίτερα σημαντική είναι η εργασία του Mette, για την οποία επισημαίνει ο ίδιος (1936: νί υποσημ. 5) ότι δεν αποσκοπεί σε συλλογή αποσπασμάτων, αλλά σε υποστήριξη του εκάστοτε μελετητή. Το έργο του είναι δίτομο· ο πρώτος τόμος εξετάσει τα αποσπάσματα που σχετίζονται με την ερμηνεία (1936) και ο δεύτερος με τη γλώσσα (1952). Σημαντική ήταν η συμβολή του Reinhardt (1910) και του Maass (1892) στη μελέτη του Κράτητος. Από την νεότερη έρευνα ξεχωρίζουν οι εργασίες της Asmis (1992) και του Porter (1992). Ανυπολόγιστης αξίας και μεγίστης σημασίας εργαλείο για τον ερευνητή της ελληνιστικής φιλολογίας και ιδίως της Ιλιάδος, είναι η κριτική έκδοση των Σχολίων της Ιλιάδος από τον Erbse (1969-1988). Σπουδαίο βοήθημα εξακολουθεί να συνιστά η ιστορία της κλασσικής Φιλολογίας του Pfeiffer (1972).

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

κάποιες διαφοροποιήσεις από την έκδοση της Broggiato. Η αρίθμηση των αποσπασμάτων είναι ίδια.

Ολοκληρώνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου και τους φίλους μου που πίστεψαν στις ικανότητές μου, με στήριξαν και με παρότρυναν να συνεχίσω παρά τις αντιξοότητες. Ιδιαίτερα ευχαριστώ τον Γιάννη και τη Βασιλική για την εκτός των άλλων υπομονή και κατανόηση. Θερμότερες ευχαριστίες οφείλω στον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Βασίλειο Κωνσταντινόπουλο για την ενθάρρυνση στην επιλογή του θέματος και τη στήριξη κατά την υλοποίηση του απαιτητικού εγχειρήματος.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α. ΒΙΟΣ

Βασικότερη εισαγωγική πηγή για τον Κράτητα² συνιστά το παρατιθέμενο βιογραφικό σημείωμα στο λεξικό της Σούδας. Το λήμμα αναφέρει: «*Κράτης, Τιμοκράτους Μαλλώτης, φιλόσοφος Στωϊκός· ὃς ἐπεκλήθη Ὀμηρικὸς καὶ Κριτικὸς, διὰ τὴν καὶ περὶ τοὺς γραμματικὸς καὶ ποιητικὸς λόγους αὐτοῦ ἐπίστασιν· σύγχρονος Ἀριστάρχου τοῦ γραμματικοῦ, ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλομήτορος. συνέταξε διόρθωσιν Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας βιβλίους θ'· καὶ ἄλλα.*»³.

Μελετώντας το λήμμα συνάγουμε αρκετά ασφαλή συμπεράσματα για τη δράση του Κράτητος. Κατάγεται από την πόλη Μαλλός της Κιλικίας⁴ και ο πατέρας του ονομάζεται Τιμόκρατος. Η χρονολόγηση του βίου του δεν δύναται να επιτευχθεί με ακρίβεια. Μπορεί όμως να τοποθετηθεί, σύμφωνα με τις σωζόμενες μαρτυρίες, την εποχή του Πτολεμαίου του Φιλομήτορος (180-145 π.Χ.) και συγχρονικά με τη δράση του αλεξανδρινού γραμματικού, Αριστάρχου (περί το 216-144 π.Χ.) με τον οποίον ήλθε σε αντιπαράθεση⁵. Ενισχυτικά προς αυτήν τη χρονολόγηση λειτουργεί η μαρτυρία του Στράβωνος ότι ήταν σύγχρονος του Δημητρίου του Σκήψι⁶. Το έργο όμως του Δημητρίου, *Τρωικός διάκοσμος*, στο οποίο εντοπίζεται επίθεση προς τον Κράτητα⁷, τίθεται χρονολογικά μετά από αυτόν⁸.

²Σύμφωνα με τον Διογένη τον Λαέρτιο το όνομα Κράτης απαντάται σε δέκα προσωπικότητες, εβδομήντα εκ των οποίων αναφέρεται ο Κράτης ο Μαλλώτης μετά του χαρακτηρισμού *γραμματικός* βλ. *Βίοι Φιλοσόφων και δογμάτων συναγωγή*, 4,23 (= T 2): «γεγόνασι δὲ Κράτητες δέκα· πρῶτος ὁ τῆς ἀρχαίας κωμωδίας ποιητής, δεύτερος ῥήτωρ Τραλλιανὸς Ἰσοκράτειος, τρίτος ταφρωρῦχος Ἀλεξάνδρου συνών, τέταρτος ὁ Κύων, περὶ οὗ λέξομεν, πέμπτος φιλόσοφος περιπατητικὸς, ἔκτος Ἀκαδημαϊκὸς ὁ προειρημένος, ἕβδομος Μαλλώτης, γραμματικὸς, ὄγδοος γεωμετρικὰ γεγραφώς, ἕνατος ἐπιγραμμάτων ποιητής, δέκατος Ταρσεύς, φιλόσοφος Ἀκαδημαϊκός.» Οι μαρτυρίες και τα αποσπάσματα του Κράτητος προέρχονται από την σύγχρονη έκδοση της Broggiato (2001).

³Σούδα κ 2342 (= T 1). Προσοχή πρέπει να δοθεί στο τελευταίο τμήμα του λήμματος βλ. σ. 14-15. Τα λήμματα του λεξικού της Σούδας είναι από την έκδοση της Adler.

⁴Λόγω της παραμονής του στην Πέργαμο, αν και καταγόταν από την Κιλικία, ενίοτε επονομάζεται ως Περγαμηνός. Βλ. Αιλιανός, *De natura animalium*, 17,37 «Κράτης ὁ Περγαμηνός» (= F 83) και 17,9: «Κράτης ὁ ἐκ τοῦ Μουσείου Περγάμου» (= F 143).

⁵Σούδα α 3892 (= T 5): «Ἀριστάρχος Ἀλεξανδρεὺς θέσει, τῇ δὲ φύσει Σαμόθραξ...μαθητὴς δὲ γέγονεν Ἀριστοφάνους τοῦ γραμματικοῦ, καὶ Κράτητι τῷ γραμματικῷ Περγαμηνῷ πλεῖστα διημιλλήσατο ἐν Περγάμῳ. Βλ. και υποσημ. 21.

⁶Στράβων, *Γεωγραφικά*, 13,1,55 (= T 6): «ἐκ δὲ τῆς Σκήψεως καὶ ὁ Δημήτριος ἔστιν οὗ μεμνήμεθα πολλάκις, ὁ τὸν Τρωικὸν διάκοσμον ἐξηγησάμενος γραμματικὸς, κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον γεροντῶς Κράτητι καὶ Ἀριστάρχῳ.»

⁷Στράβων, *Γεωγραφικά*, 9.5.1 (= F 10): «...Κράτης δὲ Φωκέα ποιεῖ τὸν Φοῖνικα τεκμαιρόμενος ἐκ τοῦ κράτους τοῦ Μέγητος...περὶ οὗ φησιν ὁ ποιητὴς ὅτι “ ἐξ Ἐλεῶνος Ἀμύντορος Ὀρμενίδαο / ἐξέλετ’ Αὐτόλυκος, πυκινὸν δόμον ἀντιτορήσας”(Κ 266 κ.ε)...ὁ δὲ Σκήψιός φησι μῆτε Ἐλεῶνα μηδένα τόπον τοῦ Παρνασσοῦ δεῖκνυσθαι...»

⁸Ὅπως υποστηρίζει ο Pfeiffer (1972: 297).

Δάσκαλός του πιθανότητα υπήρξε ο Διογένης ο Βαβυλώνιος⁹. Σπουδαιότερος των μαθητών του ήταν ο στωικός φιλόσοφος, Παναίτιος¹⁰. Οι υπόλοιποι μαθητές του, γνωστοί ως *Κρατήτριοι* (Ερμείας, Ζηνόδοτος, Ηρόδικος)¹¹, δεν ήταν εξίσου σημαντικοί. Επίσης, ως μαθητές του αναφέρονται ο Ταυρίσκος¹² και ο Αλέξανδρος ο Μιλήσιος¹³, ενώ σ' αυτούς παρά την έλλειψη σαφών μαρτυριών, ότι άνηκε στους *Κρατήτριους*, θεωρείται και ο Αρτέμων¹⁴. Μάλιστα, σώζεται ένας τίτλος βιβλίου του Πτολεμαίου Ασκαλωνίτη *Περί τῆς Κρατητ<ε>ίου αἰρέσεως*.¹⁵ Η λέξη ίσως έχει τη σημασία της Σχολής. Εν τούτοις, σκόπιμο θα ήταν να αποφευχθεί η χρήση του όρου Σχολή για την Πέργαμο εξαιτίας της απουσίας εναλλαγής δασκάλων μαθητών.¹⁶

Ο Κράτης κατέφτασε στην Πέργαμο ύστερα από πρόσκληση του βασιλιά Ευμένη II¹⁷. Η πολιτιστική ανάπτυξη της Περγάμου, για να διακριθεί, χρειαζόταν την ύπαρξη μιας σπουδαίας πνευματικής προσωπικότητας. Ωστόσο, δεν αποτέλεσε την πρώτη

⁹Πελεγρίνης, 2005³: 797: Έζησε τον 2^ο αι. π.Χ. Υπήρξε μαθητής του Χρύσιππου. Διαδέχθηκε τον Ζήνωνα τον Ταρσέα στη θέση της διεύθυνσης της Στοάς. Το έργο του *Περί φωνῆς* είναι βασικό για την θεωρία των Στωικών για τη γλώσσα και τη γραμματική. Όπως επισημαίνει η Broggiato (2001 xvii) η πληροφορία ότι ο Διογένης ο Βαβυλώνιος ήταν δάσκαλος του Κράτητα, αν και απαντάται συχνά στην σύγχρονη βιβλιογραφία, δεν στηρίζεται σε κάποια αρχαία πηγή. Ωστόσο, θεωρείται πιθανό να ήταν δάσκαλός του, διότι εκείνη την περίοδο ήταν διευθυντής στη σχολή της στωικής φιλοσοφίας στην Αθήνα και ο Κράτης θα μπορούσε να είχε προσέλθει εκεί. Ενισχυτικά σ' αυτόν τον συλλογισμό δρα η μαρτυρία του άρθρου της Σούδα ότι ο Κράτης ήταν στωικός. Ο Pfeiffer (1972: 289) αναφέρει ότι δεν είναι γνωστός ο δάσκαλος του Κράτητος. Αξιοσημείωτη είναι η άποψη του Della Corte, όπως αναφέρεται από την Broggiato (2001: xvii υποσημ. 10 ότι η τάση αυτή οφείλεται σε παρερμηνεία ενός χωρίου του Ψεύδο-Σκύμνου (16-20). Για τα αποσπάσματα του βλ. SVF III 210-43.

¹⁰Στράβων, *Γεωγραφικά*, 14,5,16 (= T 21) : «δ' ἦν Κράτης ὁ γραμματικός, οὗ φησι γενέσθαι μαθητῆς Παναίτιος». Για τα αποσπάσματα του Παναίτιου βλ. Alesse, 1997.

¹¹Σούδα, κ 2343 (= T 27) : «Κρατήτριος: ὁ τοῦ Κράτητος», Σχόλ. Α στο Π 207 α (= T 23) : «ὁ μέντοι Κρατήτ<ε>ιος Ἐρμείας», Σχόλ. ΑΤ στο Ψ 79b (= T 24) : «Ζηνόδοτος ὁ Κρατήτ<ε>ιος», Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 5.215f (= T 25) «Ἡρόδικος ὁ Κρατήτριος...». Στο P.Berol. 21 163 (= T 26) «10 | Ἰ Δίδυμος Διογύσιος ὁ Κρα( ) .[| 11 |] ἐκ τῶν Ἀττικῶν Ὀνομάτων » ίσως γίνεται αναφορά σε μαθητή του Κράτητος, Διονύσιο. Μπορεί όμως και να πρόκειται για τον ίδιο τον Κράτητα και το έργο *Περί τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου*, βλ. Broggiato, 2001: 138. Για έκδοση αποσπασμάτων του Ηρόδικου βλ. Broggiato, 2014: 41-106 και Dring, 1941. Για τον Ζηνόδοτο βλ. Broggiato, 2014: 107-140 και Pusch, 1890: 149-160. Για τον Ερμεία βλ. Broggiato, 2014: 141-143.

¹²Σέξτος Εμπειρικός, *Πρὸς μαθηματικούς*, 1,248 (= T 20) «Ταυρίσκος γοῦν ὁ Κράτητος ἀκουστής». Για τον Ταυρίσκο βλ. Broggiato, 2014: 145-153.

¹³Σούδα α 1129 (= T 22) : «Ἀλέξανδρος ὁ Μιλήσιος ..ἦν δὲ γραμματικὸς τῶν Κράτητος μαθητῶν». Για τον Αλέξανδρο τον Μιλήσιο βλ. Goulet, R., 1994-2000a: 144-5.

¹⁴Βλ. Broggiato (2014) 13. Για έκδοση Αρτέμονα με ερμηνευτικά σχόλια βλ. Broggiato, 2014: 9-40.

¹⁵Σχόλ. Α στο Γ 155b (= T 19): «...Πτολεμαῖος ὁ Ἀσκαλωνίτης ἐν τῷ Περί τῆς Κρατητ<ε>ίου αἰρέσεως». Το περιεχόμενο του βιβλίου είναι αβέβαιο. Ο Montanari (1992-1994: 650) θεωρεί πιθανό να περιείχε εξέταση και αξιολόγηση των θέσεων του Κράτητος.

¹⁶Σε αντίθεση με ὅ,τι συνέβη στην Αλεξάνδρεια. Βλ. Pfeiffer, 1972: 280. Ομοίως βλ. Broggiato, 2014: 1. Ο Sandys (1964: 163) και Kroll (RE XI ,1634) υιοθετούν όμως, τον ὄρο Περγαμηνή Σχολή. Προσωπικά θεωρώ εἰστοχο τον χαρακτηρισμό του Βουρβέρη (1967: 172) «πνευματικὴ - φιλολογικὴ κίνηση».

¹⁷Επί Ευμένη II η Πέργαμος αναδείχτηκε σε σπουδαίο πολιτιστικό κέντρο και δημιουργήθηκε η δεύτερη μεγαλύτερη βιβλιοθήκη μετά από εκείνην της Αλεξάνδρειας (Στράβων, *Γεωγραφικά*, XIII 624: «ἀναθήματα καὶ βιβλιοθήκας»). Για συλλογή μαρτυριών της Βιβλιοθήκης της Περγάμου βλ. Platthy, 1968: 159-165.

επιλογή του βασιλέως. Καταρχάς απευθύνθηκε στον Λακύδη και τον Λύκωνα και ύστερα από την άρνησή τους, στράφηκε στον Αριστοφάνη τον Βυζάντιο, ο οποίος εμποδίστηκε με φυλάκιση να αποχωρήσει από την Αλεξάνδρεια¹⁸.

Κατά την παραμονή του στην Πέργαμο είχε στενές σχέσεις με τους Ατταλίδες¹⁹ και πιθανότατα συνέβαλε στην οργάνωση και διοίκηση της εξέχουσας βιβλιοθήκης της περιοχής²⁰. Μάλιστα σύμφωνα με τον Λυδό χάρις τον Κράτητα βελτιώθηκε η ποιότητα της γραφικής ύλης από δέρμα ζώου και στάλθηκε επιτυχώς στη Ρώμη με αποτέλεσμα να καταστεί η Πέργαμος το σπουδαιότερο κέντρο εμπορίας της αποκτώντας την ονομασία της από την πόλη που την προώθησε.²¹

Παράλληλα θεωρείται ότι ήταν υπεύθυνος, αν και δεν υπάρχει σαφής μαρτυρία, για την κατάρτιση καταλόγου *εγκριθέντων*²² ποιητών στο πρότυπο της Αλεξάνδρειας πιθανότατα με έμφαση στους ρήτορες. Η θέση στηρίζεται και στην επιλογή του Κράτητος να αυτοχαρακτηρίζεται ως *κριτικός*.²³ Επιπλέον, οι διατιθέμενες έως τώρα αναφορές για ύπαρξη *Πινάκων* στην Πέργαμο²⁴, ανάλογων με αυτούς του

¹⁸Η πληροφορία προκύπτει από τη μελέτη του λήμματος του Αριστοφάνη του Βυζάντιου (Σούδα α 3933) από κοινού με αυτό του Αριστόνυμου (Σούδα α 3936) όπως πρώτος ορθώς υποστήριξε ο Meineke (1839: 197-199). Σούδα α 3936 (= test. 1 Slater, 1986) «[Αριστόνυμος...ώς Αθήναιος ἐν Δειπνοσοφισταῖς] βασιλεύοντος ἸΠτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου (285-46) καὶ τοῦ μετ' αὐτὸν τοῦ Φιλοπάτορος† (221-04). καὶ προέστη τῆς τοῦ βασιλέως βιβλιοθήκης μετὰ Απολλώνιον, ἔτος ἄγων ζβ' (62). Ἰδιασκευασθεῖς† δὲ ὡς βουλόμενος πρὸς Εὐμενῆ φυγεῖν, ἐφυλάχθη ἐν εἰρκτῆ χρόνον τινά. ἠφείθη δὲ καὶ ὑπὸ στρατηγορίας τελευτᾶ, ἔτη βεβιωκὸς οζ' (77). συγγράμματα δὲ αὐτοῦ πάνυ πολλά». Το χωρίο, όπως παραδίδεται, είναι φανερά νοσηρό. Ο Slater έχει προβεί σε ικανοποιητική κριτική του κειμένου. Αξιοσημείωτη η διόρθωση «διασκευασθεῖς» αντί του «διασκευασθείς» που προτείνει ο Pfeiffer, 1972: 205 υποσημ. 4 και η υιοθέτηση από Slater (1986), Nauck (1963), Bekker (1854) και Flach (1882 CIII) της γραφής «βουλόμενος» (codd. GMI) αντί του «βουλεύομενος» (κώδ. A V) που επιλέγει ορθώς η Adler.

¹⁹Όπως θεωρεί η Broggiato (2001: xviii) και ο Kroll (RE XI, 1634) βασιζόμενοι στον Πλούταρχο, Ὅτι οὐδὲ ζῆν ἠδέως κατ' Ἐπίκουρον, 1095d (= T 4): «οὐδὲ γὰρ Ἰέρων γ' ἂν Ἄτταλος οὐδὲ Ἀρχέλαος ἐπέισθησαν Εὐριπίδην καὶ Σιμωνίδην καὶ Μελανιππίδην καὶ Κράτητα καὶ Διοδότους ἀναστήσαντες ἐκ τῶν συμποσίων κατακλῖναι Κάρδακας καὶ Ἀγρίανας μεθ' αὐτῶν καὶ Καλλίας γελωτοποιούς καὶ Θρασωνίδας τινὰς καὶ Θρασυλέοντας, ὀλολυγμοὺς καὶ κροτοθορύβους ποιοῦντας».

²⁰Pfeiffer, 1972: 281.

²¹Λυδός, *Περὶ μνηῶν*, 1,28,11 (= T 18): «ἀντευδοκιμεῖται δὲ ὅμως παρὰ τοῦ Περγαμηνοῦ Ἀττάλου, Κράτητος τοῦ γραμματικοῦ ἠγησαμένου τῆς σπουδῆς πρὸς ἔριν Ἀριστάρχου τοῦ ἀντιτέχνου αὐτοῦ· δέρματα γὰρ τὰ ἐκ προβάτων ἀποξέσας εἰς λεπτὸν ἔστειλε τοῖς Ῥωμαίοις τὰ λεγόμενα παρ' αὐτοῖς μεμβράνα· εἰς μνήμην δὲ τοῦ ἀποστείλαντος ἔτι καὶ νῦν Ῥωμαῖοι τὰ μεμβράνα Περγαμηνὰ καλοῦσιν».

²²Οι κατάλογοι των εγκριθέντων προέκυπταν ύστερα από επιλογή συγγραφέων. Αντίθετα, οι Πίνακες ήταν πλήρεις κατάλογοι.

²³Pfeiffer, 1972: 247, 289. Για τον όρο κριτικός βλ. υποσημ. 94.

²⁴Βλ. Wachsmuth, 1860: 63: VI. Tabulae pergamenae. Τα αποσπάσματα που αναφέρονται είναι: 1. «Ἄμα δὲ ὁρῶν οὐδὲν ἀκριβὲς οὔτε Καλλιμαχον οὔτε τοὺς ἐκ Περγάμου γραμματικούς περὶ αὐτοῦ (Δεινάρχου) γράψαντας.» (Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Περὶ Δεινάρχου*, 1, 297), 2. «κατὰ Δημοσθένους παρανόμων „ εἰώθατε ὧ ἄνδρες” · οὗτος ἐν τοῖς Περγαμηνοῖς πίναξι φέρεται ὡς Καλλικράτους.» (Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Περὶ Δεινάρχου*, 11, 317), 3. «Οὔτε γὰρ Καλλιμαχος οὔτε Αριστοφάνης αὐτὸ ἀνέγραψαν, ἀλλὰ οὐδ' οἱ τὰς ἐν Περγάμῳ ἀναγραφὰς ποιησάμενοι (εν. Ἀλέξιδος ἀσωτοδιδάσκαλον)» (Αθήναιος, 8, 336e), 4. *Ἀλκμὰν Λάκων ἀπὸ Μεσσόας κατὰ δὲ τὸν Κράτητα πταίοντα Λυδὸς ἐκ Σάρδεων*» (Σούδα α 1289 = F 82). Ορθώς η Broggiato θεωρεῖ το τέταρτο απόσπασμα για τον Αλκμάνα δείγμα του ενδιαφέροντος του Κράτητος για τους λυρικούς (F 82)

αλεξανδρινού *Καλλιμάχου*²⁵, δεν δύναται να επιβεβαιώσουν κάποια σύνδεσή τους με τον Κράτητα.²⁶

Κορυφαία στιγμή αποτελεί η αποστολή του στη Ρώμη. Ο Σουητώνιος²⁷ αναφέρει ότι ο Κράτης έφτασε στη Ρώμη ως απεσταλμένος του Αττάλου, παραδίνοντας ως χρονολογική ένδειξη τα έτη του Καρχιδονιακού πολέμου, την εποχή που πέθανε ο Έννιος. Ο θάνατος του Εννίου τίθεται με βεβαιότητα το 169-168 π. Χ. δημιουργώντας αντίφαση, καθώς την εποχή αυτή βασιλεύς της Περγάμου είναι ο Ευμένης II (197-159 π.Χ.) και όχι ο Άτταλος²⁸. Γι' αυτό ο Κράτης πρέπει να στάλθηκε στη Ρώμη το 168 π.Χ. επί Ευμένου II με την συνοδεία του αδελφού του, Αττάλου.²⁹

Καθώς βρισκόταν εκεί, έσπασε το πόδι του παραπατώντας σε έναν οχετό. Το συμβάν οδήγησε στην παράταση της παραμονής του στη Ρώμη, η οποία συνοδεύτηκε από μια σειρά διαλέξεων προς το ρωμαϊκό κοινό. Φαίνεται ότι κατά την διάρκεια τους αναφέρθηκε στις αίθουσες και τις κιονοστοιχίες της βιβλιοθήκης της Περγάμου, ασκώντας σημαντικότερη επίδραση στις μετέπειτα ρυθμίσεις των δημοσίων βιβλιοθηκών της Ρώμης.³⁰ Οι διαλέξεις του Κράτητος έτυχαν μεγάλης απήχησης από τους Ρωμαίους υποκινώντας τους σε περαιτέρω εντρύφηση στα φιλολογικά θέματα

διαπιστώνοντας ότι βιογραφικά στοιχεία δεν περιέχονταν στους πίνακες βλ. Broggiato, 2001: xviii υποσημ. 14.

²⁵Το μνημειώδες έργο του Καλλιμάχου μαρτυρείται από την Σούδα κ 227: «*Πίνακες τῶν ἐν πάσῃ παιδείᾳ διαλαμπάντων καὶ ὧν συνέγραψαν, ἐν βιβλίοις κ' καὶ ρ'*». Συμπλήρωμα πρέπει να αποτέλεσε το μετέπειτα έργο του Αριστοφάνη του Βυζάντιου «*Πρὸς τοὺς Καλλιμάχου πίνακας*» βλ. Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 9, 407f και Ψευδὸ-Αμμώνιος, *RhM* (Nickau, 1967) 110, 348 (= fr. 368- 369 Slater, 1986). Επίσης βλ. υποσημ. 24 απόσπασμα 3. Επιπλέον, συμπλήρωμα των Πινάκων, αν και όχι ιδιαίτερα αξιόπιστο λόγω των μυθολογικών στοιχείων που περιελάμβανε, μπορεί να θεωρηθεί και το μετέπειτα βιογραφικό έργο του *καλλιμάχειου* Ερμίππου. Βλ. Pfeiffer, 1972: 153 και 179. Για αποσπάσματα βλ. FHG III 34-54. Ο τίτλος του έργου του αναφέρεται στον λήμμα *Ἰστρος* στο λεξικό της Σούδας, ι 706: «*Ἐρμιππος δὲ αὐτὸν φησιν Πάφιον ἐν τῷ β' τῶν διαπρεψάντων ἐν παιδείᾳ δούλων...*».

²⁶Γι' αυτό, θεωρείται ότι κακῶς ο Wachsmuth (1860: 63) συμπεριλαμβάνει τα αποσπάσματα αυτά (βλ. υποσημ. 24) στην έκδοση του για τον Κράτητα.

²⁷Suetonius, *De grammaticis et Rhetoribus*, 2.1-2 (= T 3) : “*primus igitur, quantum opinamur, studium grammaticae in urbem intulit Crates Mallotes, Aristarchi aequalis: qui missus ad senatum ab Attalo rege inter secundum ac tertium Punicum bellum sub ispani Ennii mortem, ...*”.

²⁸Αν είχε συμβεί επί Αττάλου, σίγουρα εννοείται ο Άτταλος II (159-138), καθώς ο Άτταλος I χρονολογείται πολύ νωρίτερα (241-197), ενώ ο Άτταλος III πολύ αργότερα (138-133). Για το γενεαλογικό δέντρο των Ατταλιδών βλ. Allen, 1983: 181-194.

²⁹Ο Sandys, 1964: 157 συμπεραίνει ότι η αποστολή του Κράτητος στη Ρώμη έγινε «*ab Eumene rege cum Attalo, and not ab Attalo rege*», δηλαδή, ο μικρότερος αδελφός του βασιλιά, αποστάλθηκε στην Ρώμη το 168 π.Χ. μαζί με τον Κράτητα. Η Broggiato (2001: 131) αναφέρει ως έτος αποστολής του Αττάλου με τη συνοδεία του Κράτητος στη Ρώμη το 167 π.Χ. . Ο Pfeiffer (1972: 293) θεωρεί ότι ο Κράτης στάλθηκε από τον Ευμένη II το 168 π.Χ., στο OCD (2003³: 406) αναφέρεται το 159 π.Χ. επί Αττάλου II, ενώ στη RE (XI: 1634) το 169 π.Χ. .

³⁰Sandys, 1964: 158. Παράδειγμα ομοιότητας με τη βιβλιοθήκη της Περγάμου αποτελεί η βιβλιοθήκη της Βίλας των παπύρων, δηλαδή της έπαυλης του Πίσωνος στο Ηράκλειο τη Καμπανίας βλ. Casson, 2006: 121-123.

και σε ποιήματα που έως τότε είχαν αγνοηθεί³¹. Γι' αυτό η επίσκεψή του θεωρήθηκε ορόσημο για την ανάπτυξη της φιλολογίας στη Ρώμη.

Η δράση του συνδέθηκε με τη διαμάχη του με τον Αρίσταρχο, η οποία είναι πρόδηλη σε πληθώρα αποσπασμάτων. Δεν είναι βέβαιο ποιος άρχισε την επίθεση. Η μαρτυρία ότι ο Αρίσταρχος χρησιμοποίησε τη διπλή περιεστιγμένη κατά των γραφών του Κράτητος δεν παρέχει στήριξη.³² Η πολεμική των δύο φιλολόγων επεκτάθηκε από τους μαθητές τους, όπως διαπιστώνεται αφενός από το Επίγραμμα του Ηροδίκου³³ κατά των Αρισταρχείων, το έργο του κρατήτειου Ζηνοδότου *Πρὸς τὰ ὑπ' Ἀριστάρχου ἀθετούμενα τοῦ ποιητοῦ*³⁴ και του Δημήτριου Ιξίωνα *Πρὸς τὰς ἀθετήσεις*³⁵ και *Πρὸς τὰς ἐξηγήσεις*³⁶ και αφετέρου από τα ομοτίτλα έργα του Διονυσίου Θρακός και του Παρμενίσκου *Πρὸς Κράτητα*³⁷.

³¹Suetonius, *De grammaticis et Rhetoribus*, 2.1-2 (= T 3) : «...cum regione Palatii prolapsus in cloacae foramen crus fregisset, per omne legationis simul et valetudinis tempus plurimas acroasis subinde fecit assidueque disseruit ac nostris exemplum fuit ad imitandum. hactenus tamen imitati, ut carmina parum adhuc divulgata vel defunctorum amicorum vel si quorum aliorum probassent diligentiis retractarent ac legendo commentandoque etiam ceteris nota facerent: ut C. Octavius Lampadio Naevi Punicum bellum, quod uno volumine et continenti scriptura expositum divisit in septem libros; ut postea Q. Vargunteius Annales Ennii, quos certis diebus in magna frequentia pronuntiabat; ut Laelius Archelaus Vettiusque Philocomus Lucili saturas familiaris sui, quas legisse se apud Archelaum Pompeius Lenaeus, apud Philocomum Valerius Cato praedicant.». Σχετικά με το ανωτέρω απόσπασμα ο Graf, 2003²: 4 παρατηρεί: «Κάποια σημεία, βέβαια της πολύχρωμης περιγραφής δεν είναι – τουλάχιστον έως έναν βαθμό-σωστά: ιδίως ο ρόλος του κριτικού Μάλλητα περιγράφεται με υπερβολικό τρόπο. Παρά ταύτα το διάγραμμα αυτό του Σουητωνίου περιέχει ορισμένες σημαντικές απόψεις σχετικά με τη γένεση της φιλολογίας στη Ρώμη.»

³²Proleg. Cod. Rom. Bibl. Naz.gr. 6 (Dindorf XLIII,15) (= T 17*): «>: ἡ δὲ περιεστιγμένη διπλὴ πρὸς τὰς Ζηνοδοτεῖους καὶ Κράτητος καὶ αὐτοῦ Ἀριστάρχου καὶ τὰς διορθώσεις αὐτοῦ» και Anecdotum Venetum p. XLV,15 Dindorf : «ἡ δὲ περιεστιγμένη διπλὴ πρὸς τὰς Ζηνοδότου καὶ Κράτητος γραφὰς καὶ αὐτοῦ Ἀριστάρχου». Αν ίσχυε αυτό τότε το έργο του Κράτητος θα είχε προηγηθεί της δεύτερης έκδοσης του Αριστάρχου βλ. Pfeiffer, 1072: 286. Η μαρτυρία του Βάρρωνος, όπως παρατηρεί ο Pfeiffer (1972: 286 και υποσημ. 1) , φαίνεται να υποδεικνύει ότι ο Κράτης προηγήθηκε, βλ. Varro, *De Lingua Latina*. 8,68 (= F 103) : «sic enim respondere voluit Aristarc<h>us Crateti». Όπως όμως ορθώς επεσήμανε η Broggiato (2001: xix) ούτε αυτή η πληροφορία μπορεί να θεωρηθεί έγκυρη καθώς έρχεται σε αντίφαση με αυτά που αναφέρει λίγο αργότερα ο ίδιος ο Βάρρων , *De Lingua Latina* 9,1 (= F 104) : «in quo fuit Crates, nobilis Grammaticus...contra analogian atque Aristarchum est nixus».

³³Düring, 1941: 6: «Φευγάτ', Ἀριστάρχειοι, ἐπ' εὐρέα νῶτα θαλάσσης/ Ἑλλάδα, τῆς ζουθῆς δειλότεροι κεμάδος,/ γωνιοβόμβυκες, μονοσύλλαβοι, οἷσι μέμηλε/ τὸ σφῖν καὶ σφῶιν καὶ τὸ μῖν ἠδὲ τὸ νῖν./ τοῦθ' ὑμῖν εἴη δυσπέμφελον. Ἡροδίκῳ δὲ/ Ἑλλὰς ἀεὶ μίμιοι καὶ θεόπαις Βαβυλῶν.»

³⁴Το έργο αναφέρεται στο λεξικό της Σούδας ζ 75 στο λήμμα του Ζηνοδότου από την Αλεξάνδρεια , αλλά πρέπει να θεωρηθεί ότι ανήκει στον Ζηνόδοτο, τον κρατήτειο από τη Μαλλό. Βλ. Broggiato, 2014: 111-112 και Pusch, 1890: 129-134.

³⁵Σχόλ. Α στο Α 423-4 και Ζ 437α¹.

³⁶Σχόλ. Α στο Γ 18 α και Ζ 171α. Για τα έργα βλ. φιλολογικό υπόμνημα Σχόλ. Ge στο Φ 424b στον Erbse, 1977: 225 και Broggiato, 2001: 139 υποσημ. 29.

³⁷Σχόλ. ΑΤ στο Ι 464b (= T 29) και Σχόλ. Α στο Θ 513 α¹ (= T 28).

Τέλος, όπως επιβεβαιώνεται από τις μαρτυρίες που θέτουν το όνομά του δίπλα σ' αυτό των σπουδαίων αλεξανδρινών φιλολόγων, ο Κράτης έχαιρε της εκτίμησης των μεταγενεστέρων μελετητών του έργου.³⁸

Β. ΈΡΓΑ

Ο χαρακτηρισμός *Όμηρικός* που περιέχει το λήμμα της Σούδας μαρτυρεί τον προσανατολισμό του φιλολογικού έργου του Κράτητος³⁹. Τα ομηρικά έπη αποτέλεσαν το κύριο πεδίο μελέτης του, αλλά δεν περιορίστηκε διόλου σ' αυτά. Από τα έργα του διαθέτουμε μόνο δύο τίτλους συγγραμμάτων⁴⁰ τα *Διορθωτικά* ή *Περὶ Διορθώσεως* και τα *Όμηρικά*.

Σχετικά με τα *Διορθωτικά* εντοπίζονται οι αναφορές *ὡς καὶ Νικάνωρ μέμνηται καὶ Κράτης ἐν τοῖς διορθωτικοῖς*⁴¹, 30 [βητι, τὸ δ' ὕδωρ τῷ <ι> λῖπει. Κράτη[ς] / 31 [δ' ἐν . Δ]ιορθωτικῶν γραφομέ-⁴² και ...Κράτης δὲ ἐν τοῖς περὶ διορθώσεως...⁴³. Το έργο πιθανότατα διέθετε οκτώ ή εννιά βιβλία (βιβλία θ) και είχε κεντρικό θέμα την κριτική του κειμένου. Στα *Διορθωτικά* λογικά αναφέρεται και το σχετικό λήμμα της Σούδας (κ 2342), το οποίο, αν και στην έκδοση της Βασιλείας του 1543 (editio Basileensis) εκτυπώθηκε με τη μορφή *συνέταξε διόρθωσιν Ἰλιάδος και Ὀδυσσεΐας ἐν βιβλίοις θ'· καὶ ἄλλα* (= σ. 449,3 Flach), στους κώδικες εμφανίζεται αθεράπευτα νοσηρό ως *συνέταξεν ἄδὲ ὀρθωσιν Ἰλιάδος και Ὀδυσσεΐας βιβλία⁴⁴ θ και ἄλλα*. Το

³⁸Σέξτος Εμπειρικός, *Πρὸς Μαθημακοῦς*, 1,44 (= T 7): «*γραμματικὴ τοίνυν λέγεται κατὰ ὁμωνυμίαν κοινῶς τε καὶ ἰδίως... ἰδιαίτερον δὲ ἡ ἐντελής καὶ τοῖς περὶ Κράτητα τὸν Μαλλώτην Ἀριστοφάνην τε καὶ Ἀρίσταρχον ἐκπονηθεῖσα*», Suetonius, *De Grammaticis et Rhetoribus*, 11,3 (= T 8): «*...En cor Zenodoti, en iecur Cratetis!*», Ausonius, *Epistulae*, 13,26 (= T 9): «*Ursule, college nobilis Harmonio./ Harmonio, quem Claranus, quem Scaurus et Asper./ quem sibi conferret Varro priorque Crates./ quique sacri lacerum collegit corpus Homeri/ quique notas spuris versibus adposuit*».

³⁹Ταυτόχρονα, όπως αναφέρει η Broggiato (2001: xx) δείχνει και τη φήμη του ακολουθούσε τον Κράτητα ως ομηρικό φιλόλογο.

⁴⁰Κατά γενική άποψη τα έργα πρέπει να είχαν την μορφή υπομνήματος. Τη θέση αυτήν υιοθετεί και η Broggiato (2001: xxi). Ωστόσο, ο Pfeiffer (1972: 284-5), ορθά κατά την άποψή μου, θεωρεί ότι τα έργα αυτά πρέπει να διέθεταν τη μορφή συγγραμμάτων – μονογραφιών. Σε κάθε περίπτωση δεν γίνεται αποδεκτή η άποψη ότι επρόκειτο για κριτικές εκδόσεις. Τη διαφορά συγγράμματος υπομνήματος εκθέτει ο Pfeiffer (1972: 260): «*Τὰ συνεχῆ ἑρμηνευτικὰ ὑπομνήματα ὀφείλον νὰ ἀκολουθοῦν τὸ κείμενον τοῦ συγγραφέως στίχον στίχον, ἐνῶ τὰ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν περὶ σχετικὰ συγγράμματα εἶχον τὸ ἐλεύθερον νὰ ἐπιλέξουν ἀπόψεις καὶ προβλήματα τοῦ κειμένου, τῆς γλώσσης καὶ τοῦ θέματος*». Σχετικά με την έκδοσιν βλ. Montanari, 1998 και του ίδιου 1994: 240-249.

⁴¹Proleg. Cod. Rom. Bibl. Naz. Gr. 6 (= T 10 = F 1).

⁴²POxy.221, col. xvii (= T 14 = F 32). Στο 30 [δ' ἐν . Δ] ο Ludwich γράφει [δ' ἐν α δ], ο Mette με αμφιβολία [δ' ἐν ε (?) Δ] (= fr. 85e Mette, 1936). Βλ. κριτικό υπόμνημα στο T 14.

⁴³Σχόλ. HQ στο μ 89 (= T 16 = F 60).

⁴⁴Κώδικας G, βιβλίους οι υπόλοιποι κώδικες.

χωρίο οδήγησε παλαιότερα στο λανθασμένο συμπέρασμα ότι ο Κράτης προέβη σε κριτική έκδοση των ομηρικών επών.⁴⁵

Για τα Όμηρικά εντοπίζονται οι αναφορές ...*Κράτης ἐν δευτέρῳ τῶν Όμηρικῶν...*⁴⁶ και ...*Κράτης δὲ ἐν δευτέρῳ Όμηρικῶν...εἶτα δ' ἐν τῷ τρίτῳ φησὶν* (εν. Κράτης) *ὅτι...*⁴⁷. Στα Όμηρικά ίσως γίνεται λόγος και σε ένα παπυρικό απόσπασμα της Οξυρρύγχου : 5 ἐν Η π[/ 6 Κράτητο [*c*⁴⁸, στο οποίο ο Mette έχει προτείνει με αμφιβολία την προσθήκη π[ερὶ Όμήρου⁴⁹ στον στίχο 5. Προσοχή δίνεται και στον αριθμό του βιβλίου καθώς είναι αβέβαιος⁵⁰. Το έργο αποτελούνταν από τουλάχιστον τρία βιβλία και εξέταζε ζητήματα ομηρικής κοσμολογίας και γεωγραφίας.⁵¹

Παρά ταύτα, τα δύο ανωτέρω έργα πρέπει να διέθεταν και κάποια σημεία σύνδεσης και θεματικής σύγκλισης όπως λόγου χάριν μαρτυρείται από το Σχόλ. Α στο Ο 189α¹ (Τ 11 = F 22 : *Κράτης ἐν δευτέρῳ Όμηρικῶν... “πάντ' ἄ” οὕτως “δέδασται”*) που ο Κράτης στο δεύτερο βιβλίο των ομηρικών προτείνει λύση σε ζήτημα αντίφασης στο

⁴⁵Pfeiffer, 1972: 284-285, Broggiato, 2001: xxi. Με βάση το λήμμα της Σούδας, διαφορετική άποψη, την οποία απορρίπτει ο Pfeiffer (1972: 282 υποσημ. 5), είχε εκφράσει ο Maass (1892: 170-172) θεωρώντας ότι η *Διόρθωσις* συνιστά ξεχωριστό έργο εννέα τόμων (οι πέντε αφορούν το ένα έπος και οι υπόλοιποι τέσσερις το άλλο) και συνεπώς ότι διαθέτουμε τους τίτλους τριών έργων του Κράτητος, ένα εκ των οποίων ήταν κριτική έκδοση. Την ταύτιση των *Διορθωτικῶν* με το έργο που αναφέρεται στη Σούδα υποστηρίζει και ο Mette (1939: 61 υποσημ. 6). Για τη σημασία των όρων *διορθωτικά* και *διόρθωσις* ο Erbse, 1959: 289 αναφέρει ότι με το μεν νοείται ο κριτικός σχολιασμός, ενώ με το δε μπορεί να υποδηλώνεται υπόμνημα και όχι κατ' ανάγκην έκδοση. Ο όρος *Διορθωτικά* ως τίτλος βιβλίου, όπως επισημαίνουν και οι Pfeiffer (1972: 284 υποσημ. 3) και Broggiato (2001: xxi υποσημ. 27) έχει εντοπιστεί και σε άλλους φιλόλογους όπως τον Καλλίστρατο (κατά τον Bekker, όμως Καλλίμαχος στον κώδικα T (V) εκ λάθους βλ. Καλ. fr. 452 Pfeiffer, 1949) βλ. Σχόλ. AT στο Ξ 255 (= T 4).

⁴⁶Σχόλ. Α στο 189α¹ (= T 11 = F 22).

⁴⁷Σχόλ. Ge στο Φ 195b (= T 12 – T 13 = F 29).

⁴⁸ΡΟχγ. 2888, col. iii (= T 15 = F 44).

⁴⁹Mette, 1984: 96.

⁵⁰Loeb (1972) και Mette (1984) μεταγράφουν « Η ». Ο Loeb (1972: 47) όμως θεωρεί ότι το νούμερο αφορά την 7^η ραψωδία της Οδύσσειας και όχι το έργο του Κράτητος. Αντίθετη γνώμη έχει εκφραστεί από τον Luppe (APF, 24/25 1976: 39 και 43-44) μεταγράφοντας « .. » και προτείνοντας τον αριθμό *IH*, ο οποίος υιοθετείται από τον Giampaglia (RIL, 132 1998: 510 και 512-513) θεωρώντας ότι εδώ πρόκειται για αναφορά σε έργο άλλου συγγραφέα, ίσως και του Αριστάρχου, ο οποίος εν συνεχεία αναφέρεται στον Κράτητα. Άρα, οι Luppe και Giampaglia απορρίπτουν την άποψη ότι εδώ πρόκειται για αριθμό βιβλίου του Κράτητος, αλλά και αριθμό ραψωδίας, καθώς για να δηλωθεί χρησιμοποιείται κατά σειρά ένα γράμμα του αλφαβήτου.

⁵¹H Hansen (1971²: 412) θεωρεί ότι τα Όμηρικά πιθανόν περιείχαν προλεγόμενα για τη ζωή του Ομήρου. Το συμπέρασμα αυτό προφανώς εξήλθε από την ύπαρξη των ανάλογων Σχολίων σχετικά με τη γέννηση του Ομήρου. Σ' αυτήν τη θέση είχε καταλήξει και ο Wachsmuth θέτοντας τα χωρία αυτά ως εισαγωγή στο βιβλίο που περιείχε τα Όμηρικά Σχόλια. Ορθώς η Broggiato (2011) τα εντάσσει στα ομηρικά αβέβια χωρία. Για παράδειγμα βλ. Proleg. Cod. Rom. Bibl. Naz.gr. 6, p. 53,31 (= F 73) «*Κράτης δ' ό Μαλλώτης μεθ' ἐξήκοντα <ἔτη > τοῦ Ἰλιακοῦ πολέμου φησὶν ἀκμάσαι κτλ. »*.

ομηρικό κείμενο.⁵² Το γεγονός αυτό οδήγησε παλαιότερα στην υπόθεση ότι πρόκειται για ένα και το αυτό βιβλίο.⁵³

Το τέλος του βιογραφικού σημειώματος της Σούδας “και άλλα” υποδεικνύει την ύπαρξη και άλλων έργων του Κράτητος, πλην της ενασχόλησης με τον Όμηρο. Γεγονός που ίσως επαληθεύεται από τα διατιθέμενα, μη συνδεδεμένα με τον Όμηρο, αποσπάσματα, αλλά άμεσα συσχετιζόμενα με έργα όπως του Ησιόδου⁵⁴, του Πινδάρου (δεύτερος Νεμεόνικος), του Ευριπίδη (*Πήσος, Φοίνισσαι, Όρέστης*), του Αριστοφάνη (*Ίππης, Σφήκες, Βάτραχοι, Ειρήνη*) και του Αράτου (*Φαινόμενα*). Ελλείψει όμως τεκμηρίων δεν είναι δυνατή η απόδοση κάποιου επιπλέον τίτλου σ’ αυτόν.⁵⁵

Προβληματισμός έχει προκληθεί σχετικά με την πατρότητα του συχνάκις παρατιθέμενου από τον Αθήναιο έργου με τον τίτλο *Περί τῆς Ἀττικῆς Διαλέκτου*⁵⁶ (ή *λέξεως*⁵⁷). Το έργο συνίσταται από τουλάχιστον πέντε βιβλία⁵⁸ και αποδίδεται απροσδιόριστα στον Κράτητα. Δεδομένου όμως, της πληθώρας των συνωνυμιών και της απουσίας ισχυρών αποδεικτικών στοιχείων, δημιουργείται σύγχυση περί τίνος Κράτητος γίνεται λόγος⁵⁹. Το έργο διεκδικεί από τη μία ο εν λόγω, Κράτης από τη Μαλλό και από την άλλη ο Κράτης ο Αθηναίος⁶⁰ και χρονολογικά τοποθετείται από

⁵²Broggiato, 2001: xx υποσημείωση 22 και 182-184.

⁵³Όπως θεώρησε ο Wachsmuth (1860: 31) θέτοντας τον αμφιβόλου εγκυρότητας τίτλο «*Περί τῆς Ὀμήρου Διορθώσεως βιβλία θ*». Υπέρ του διαχωρισμού των βιβλίων τίθενται οι Pfeiffer (1972: 285) και Broggiato (2001: xx).

⁵⁴Ο Κράτης αθέτησε το προοίμιο της *Θεογονίας* και των *Έργων* βλ. υποσημ. 118. Μάλιστα προέβη στην τολμηρή κίνηση να αντικαταστήσει τον στίχο 142 στη Θεογονία σχετικά με τους ισόθεους Κύκλωπες. Βλ. Σχόλ. R2WLZT στη Θεογονία 142 (= F 80): «*Κράτης ἀντι τούτου ἄλλον στίχον παρατίθεται· οἱ δ' ἐξ ἀθανάτων θνητοὶ τράφεν αὐδέηντες*».

⁵⁵Pfeiffer, 1972: 287. Ωστόσο, αξιοσημείωτη είναι η παρατήρηση του Maass, 1892: 167 ότι τα αποσπάσματα του Κράτητος για τον Άρατο δύναται να ενταχθούν στα σχετικά με τον Όμηρο έργα του Κράτητος. Το ζήτημα που τίθεται εδώ είναι κατά πόσο αυτό μπορεί να συμβεί και με άλλα αποσπάσματα βλ. Kroll, 1922: 1635. Η Broggiato (2000: 369) υποστηρίζει ότι τα αποσπάσματα από τον Αριστοφάνη δύναται να ενταχθούν στο έργο *Περί τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου*.

⁵⁶Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 3, 114a, 6,235b-d, 11,495a-c, 14,653b = F 106-111 = FGrHist 362 6-10. Βλ. και υποσημ. 11.

⁵⁷Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 9,366 d- 367a = F 111 = FGrHist 362 11.

⁵⁸Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 11, 497 e -f (= F 110 = FGrHist 662 10) : «...*Κράτης ἐν πέμπτῳ Ἀττικῆς Διαλέκτου*...».

⁵⁹Υπάρχει ένα απόσπασμα στον Αθήναιο (*Δειπνοσοφισταί*, 11,390e = F 59 = fr. 26a Mette) για το οποίο είμαστε σίγουροι ότι γίνεται αναφορά στον Κράτητα από την Μαλλό, διότι χρησιμοποιείται διευκρινιστικά ο όρος «*κριτικός*». Ο Jacoby (FGrHist 362 Kommentar) θεώρησε ότι αυτό συνιστά στοιχείο του συγγραφέα προς διάκριση του άλλου Κράτητα, ο οποίος αναφέρεται στα υπόλοιπα χωρία. Ωστόσο, το επιχείρημα αυτό απορρίφθηκε από τον Mette (1952: 49) ο οποίος απέδειξε ότι το χωρίο αποτελεί παράθεση από το έργο του Ασκληπιιάδη του Μυρλέα για το κύπελλο του Νέστορα, άρα δεν έχει γραφθεί από τον Αθήναιο.

⁶⁰Για συλλογή αποσπασμάτων του Κράτητος από την Αθήνα βλ. FGrHist 362 1-13 (= FHG IV 370 5), στην οποία περιλαμβάνονται και τα αποσπάσματα για το έργο *Περί τῆς Ἀττικῆς Διαλέκτου* (και το απόσπασμα με τον εναλλακτικό τίτλο *Περί τῆς Ἀττικῆς λέξεως*). Έζησε μεταξύ του Δημήτριου του

τον 4^ο έως τον 1^ο αι. π. Χ.⁶¹. Η όμημη χρονολόγηση και απόδοση στον Κράτητα από την Αθήνα έχει συσχετιστεί με την ανάπτυξη του Αττικισμού, ωστόσο το ενδιαφέρον για γνήσιες Αττικές λέξεις από προγενέστερους⁶² του Κράτητος από τη Μαλλό, δικαιολογεί την απόδοση σ' αυτόν και μια πρόιμη χρονολόγηση, ενώ θα μπορούσε να μελετηθεί εκ παραλλήλου με τα γλωσσολογικού ενδιαφέροντος Σχόλια του Κράτητος στον Αριστοφάνη⁶³.

Συν τοις άλλοις, έχουν διασωθεί αποσπάσματα που μαρτυρούν την ενασχόληση του Κράτητος με την Κριτική Ποιημάτων, τη Γραμματική, την Κωμωδία⁶⁴ και άλλους κλάδους όπως τη Γεωγραφία και την Αστρονομία τα οποία είναι εξίσου αδύνατο, ελλείψει τεκμηρίων, να ενταχθούν με βεβαιότητα σε κάποιο βιβλίο.

Τέλος, το γνωστό *Επίγραμμα*⁶⁵ κατά του ποιητή και βιβλιοθηκάρου της Αντιόχειας Ευφορίωνα⁶⁶ είναι αποδεκτό πλέον ότι ανήκει στον Κράτητα τον επιγραμματοποιό⁶⁷,

---

Πολιορκητή και του Διδύμου, σύμφωνα με τα fr. 2 (= Σούδα κ 2706) και fr. 4 (Σχόλ. Σοφοκλή, Οιδ. Κολ., 100), και συνέγραψε το έργο *Περὶ τῶν Ἀθήνησι θησιῶν* (Σούδα κ 2706 = FGrHist 362 1–2). Οι εκάστοτε εκδότες του Κράτητος από τη Μαλλό, αποδίδουν το έργο σε αυτόν (βλ. Wachsmuth, Mette, Broggiato). Σ' αυτόν αποδίδει το έργο και ο Janko (1995: 233) υποστηρίζοντας επιπλέον ότι οι αναφορές του Φιλόδημου στον Κράτητα, συνιστούν σύνοψη αυτού. Ο Wegener (1836) μάλλον αγνοούσε τον Κράτητα από την Αθήνα και ο Hecker (1850, 428) αναφέρει, παραθέτοντας το Σχόλιο Σοφ. Οιδ. Κολ. 100, ότι Κράτητα από την Αθήνα κανείς δεν γνωρίζει. Αναλόγως πράττουν και οι εκδότες του Κράτητος από την Αθήνα (Müller, Jacoby). Το έργο αποδίδουν στον Κράτητα από την Αθήνα και οι Kroll (1922: 1634) και Pfeiffer (1972: 290 υποσημ. 1). Για μια πιο σύγχρονη οπτική επί του ζητήματος βλ. Broggiato, 2000: 364-370, η οποία υποστηρίζει θερμά και τεκμηριωμένα την αξίωση διεκδίκησης του έργου από τον Κράτητα τον Μαλλώτη αντικρούοντας ένα προς ένα τα επιχειρήματα του Jacoby.

⁶¹Μεταξύ του ποιητή Φιλιππίδη και του γραμματικού Σελεύκου (Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 14,640 c-d = F 112 = FGrHist 362 12).

⁶²Όπως για παράδειγμα ο Αριστοφάνης ο Βυζάντιος στα έργα του *Ἀττικαὶ Λέξεις* (= fr. 337-347 Slater) και *Περὶ τῶν ὑποπτεομένων μὴ εἰρῆσθαι τοῖς παλαιοῖς* (= fr. 1-36 Slater). Βλ. Broggiato, 2000: 366.

⁶³F 114-120. Βλ. Broggiato, 2000: 369 και 2001: xlvi.

⁶⁴Μοναδική πηγή των Σχολίων στην Κωμωδία είναι ο Ιωάννης Τζέτζης. Στα Σχόλια γίνεται πραγμάτευση των μερών της κωμωδίας και αναφέρονται από κοινού τα ονόματα: Κράτης, Διονύσιος και Ευκλείδης. Δεν μπορούμε να θεωρήσουμε με βεβαιότητα ότι πρόκειται για τον Κράτητα από τη Μαλλό. Ίσως τα σχόλια αφορούν τον Κράτητα τον ακαδημαϊκό, ο οποίος έγραψε *Περὶ Κωμωδίας* (βλ. Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, 4,23). Βλ. Broggiato, 2001: xxv-xxvii.

⁶⁵Παλατινή Ανθολογία 11, επίγραμμα 218: «Χοίριλος Αντιχάμου πολὺ λείπεται· ἄλλ' ἐπὶ πᾶσιν / Χοίριλον Εὐφορίων εἶχε διὰ στόματος, / καὶ κατάγλωσσ' ἐπόει τὰ ποιήματα, / καὶ τὰ Φιλητᾶ ἀτρεκέως ἤδει· καὶ γὰρ Ὀμηρικὸς ἦν. ».

⁶⁶Βλ. Pfeiffer, 1972: 178.

⁶⁷Ο οποίος αναφέρεται στον κατάλογο των ονομάτων του Διογένη Λαέρτιο (= T 2). Βλ. υποσημ. 2. Υπέρ αυτής της θέσης, εν αντιθέσει με τους Meineke, 1843: 30 και Wachsmuth, 1860: 67, τίθεται ο Pfeiffer, 1972: 290-291 και η Broggiato, 2001: lxvi.

ο τίτλος *Βοιωτικά* έχει αποδοθεί στον <Νικο>κράτη⁶⁸, ενώ ο *Περὶ λιμένων* δεν αντανακλά κάποιο υπαρκτό έργο⁶⁹.

Γ. ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΤΩΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ : *ΑΛΛΗΓΟΡΙΑ, ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΑΝΩΜΑΛΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ*

Στο βιογραφικό σημείωμα της Σούδας η πρώτη ιδιότητα που αποδίδεται στον Κράτητα είναι εκείνη του *στωικού φιλοσόφου*. Εντούτοις, η μελέτη του έργου του δεν αποδεικνύει την καθαυτό ενασχόλησή με τον φιλοσοφικό στοχασμό. Αντιθέτως, το επιστημονικό του έργο προσανατολίστηκε σε φιλολογικά ζητήματα. Η φιλοσοφία είναι ένα τρόπο τινά εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε κατά τη βούληση του Κράτητος στη φιλολογική του έρευνα.

Η σύνδεση των δύο κλάδων παρατηρείται σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό και στους τρεις φιλολογικούς τομείς τους οποίους συμπεραίνουμε με βάση τα αποσπάσματα ότι πραγματεύτηκε ο Κράτης: την Ερμηνεία, τη Γραμματική και την Κριτική Ποιημάτων.

Η μέθοδος ερμηνείας του Κράτητος στηρίχθηκε στην κατά την παράδοση συνήθη για τους στωικούς χρήση της αλληγορίας στην ποίηση.⁷⁰ Ωστόσο, η σύγχρονη έρευνα τείνει να αμφισβητεί την καθιερωμένη αυτή αντίληψη.⁷¹ Ο Κράτης μάλλον

⁶⁸Όπως πρώτος θεώρησε ο Hecker, 1850: 428 βασιζόμενος στην κακή παράδοση του κειμένου, κατόπιν επαληθεύθηκε από τον P. Michigan 4913 col. II, 7-8 (TAPhA ,Bonner, 1941: 28) = FGrHist 376 1 και αποδέχτηκε ο Jacoby βλ. FGrHist 376 2* (= Σχόλ. Ησίοδ. Θεογ. 5): « Περμησός, ὃν καλοῦσιν οἱ ἐγχώριοι διὰ τὸ πρῶτον φανῆναι Πάρμησον (?), ὧς φησι <Νικο>κράτης ἐν τοῖς Βοιωτικοῖς».

⁶⁹Ο Ευστάθιος, 1613,29 ερμηνεύοντας το ι 22 σχετικά με την λέξη *Νήϊον* παραθέτει εκ λάθους *Τὸ δὲ Νήριτον περὶ οὗ καὶ προέγραπται Κράτης ἐν τῷ περὶ λιμένων Νήϊον γράφει, καὶ Φιλόξενος ὁμοίως. Τα Σχόλια ΗQ παραδίδουν ὡσπερ Κράτης, τὸν περὶ τὸν λιμένα τόπον, τα οποία προφανώς ο Ευστάθιος παρενόησε ή προέβη σε εσφαλμένη αντιγραφή τους.*

⁷⁰Βλ. Lacy, *AJPh* 69 (1948) και Pfeiffer, 1972: 283. Η αλληγορική μέθοδος δεν είναι ένα προϊόν καινοφανές, ούτε επινοήθηκε από τους Στωικούς. Ο Θεαγένης ο Ρηγίνος, ο πρώτος ερμηνευτής του Ομήρου, φαίνεται ότι τη χρησιμοποίησε βλ. Pfeiffer, 1972: 11-12, καθώς και αργότερα ο Μητρόδωρος ο Λαμψακηνός (βλ. D-K 48 3-4) προς υπεράσπιση των κατακριτών του Ομήρου, όπως του Ξενοφάνη D-K 6 B11: «πάντα θεοῖσ' ἀνέθηκαν Ὅμηρος θ' Ἡσίοδος τε./ ὄσσα παρ' ἀνθρώποισιν ὀνειδέα καὶ ψόγος ἐστίν./ κλέπτειν μοιχεύειν τε καὶ ἀλλήλους ἀπατεύειν». Παρόμοια θέση εκφράζεται πολύ αργότερα τον 1^ο-2^ο αι. μ.Χ. από τον Ηράκλειτο, *Ὅμηρικὰ Προβλήματα*, 1.1 « (εν. Ὅμηρος) πάντα ἠσέβηκεν , εἰ μὴδὲν ἠλληγόρησεν». Ο ορισμός της αλληγορίας δίνεται από τον Ηράκλειτο, *Ὅμηρικὰ Προβλήματα*, 5.2: «Ὁ γὰρ ἄλλα μὲν ἀγορεύων τρόπος, ἕτερα δὲ ὧν λέγει σημαίων, ἐπώνυμος ἀλληγορία καλεῖται», για τον οποίον όμως έχει αμφισβητηθεί αν ήταν στωικός φιλόσοφος βλ. Long, 1992: 47. Για συνοπτική αναφορά στην αλληγορική ερμηνεία βλ. OCD, 2003³: 64.

⁷¹Ο Long (1992: 49-50) μάλιστα επικρίνει την προσήλωσή των μελετητών στην άποψη του Pfeiffer (1972: 282-28) ότι οι στωικοί ερμήνευαν αναγκαστικά την ποίηση αλληγορικάς καθώς και την ερμηνεία του στο χωρίο του Κικέρωνα , *De natura deorum*, 1,41 (= SVF 2 1077): «*Chrysippus...vult Orphei, Musaei, Hesiodi, Homerique fabella accommodare ad ea, quae ipse primo libro de deis immortalibus dixerat, ut etiam veterimi poetae, qui haec ne suspicati quidem sint, Stoici fuisse videantur*», ότι ο Χρύσιππος θεώρησε τον Όμηρο κρυφό-στωικό, επισημαίνοντας ότι πηγή του χωρίου είναι ο επικούρειος Φιλόδημος και ότι αυτό που ενδιέφερε τους Στωικούς σύμφωνα μ' αυτήν ήταν να

λαμβάνοντας ερεθίσματα της στωικής διδασκαλίας μετέβη σε σαφείς μεθοδολογικές διαφοροποιήσεις. Η αλληγορία⁷² αξιοποιήθηκε με τέτοιο τρόπο ώστε να εξυπηρετηθούν οι ερευνητικοί σκοποί του κυρίως σε σχέση με ζητήματα κοσμολογίας και γεωγραφίας και ειδικότερα με τη σφαιρικότητα της γης⁷³ υποστηρίζοντας τη θέση περί πολυμάθειας του ποιητή.⁷⁴

Αναλόγως φαίνεται να έπραξε και στη θεωρία για τη γραμματική⁷⁵ ανωμαλία που παρουσιάστηκε ως ο αντίποδας της υπερασπιζόμενης από τον Αρίσταρχο αρχής της αναλογίας.⁷⁶ Ο Κράτης δεχόμενος πιθανώς τη στωική επιρροή του Χρυσίππου, ο

εναρμονίσουν τα «ἀναφερό[όμενα]» από τους ποιητές με τις δικές τους «δόξ[αις]» (PHerc. 1428 col. vi 16-26 βλ. CErc Henrichs, 1974: 17). Αυτό που είχε σημασία τελικά για τους στωικούς σε σχέση με την αλληγορία ήταν τα ονόματα και οι μύθοι που περιέχονταν στα έργα των ποιητών ως πηγές εθνογραφικού υλικού και όχι η χρήση τους από τους ποιητές (Long, 1992: 64-66). Υπέρ αυτής της θέσης τίθεται και ο Porter (1992: 86 υποσημ. 52) ο οποίος επιχειρεί μια αποκατάσταση της ερμηνευτικής μεθόδου του Κράτητος αποσυνδέοντάς από την στωική φιλοσοφία και αμφισβητώντας την αξία της μοναδικής σαφούς αναφοράς σ' αυτήν στο λήμμα της Σούδας. Μάλιστα, χαρακτηρίζει (Porter, 1992: 85 και υποσημ. 49) αυστηρά ως «απλή ευκολία» την καθιερωμένη αντίληψη ότι ο Κράτης «στην εξήγηση του Ομήρου υπήρξε υπέρμαχος της στωικής θεωρίας και μεθόδου».

⁷²Ο αριθμός των διασωθέντων καθαρών αλληγορικών εξηγήσεων του Κράτητος είναι μικρός. Η Broggiato (2001: lxi) αναφέρει πέντε (F 3, F 12, F 59, F 131, F 26). Η Ramelli (2004: 178-183) θεωρεί ότι είναι οκτώ, προβαίνοντας εκ παραλλήλου σε συνδέσεις με τη Στοά. Μάλιστα τις διακρίνει σε τρεις κατηγορίες: μια ηθική (F 2), μία μεικτή (F 18) και έξι φυσικές (F 3, F 7, F 12, F 26, F 59, F 131).

⁷³Ο Κράτης προέβη μάλιστα στην κατασκευή της πρώτης υδρογείου σφαίρας (Στράβων, Γεωγραφικά, 2,116 (= F 134): «...ποίησαντα σφαίρα τὴν γῆν, καθάπερ τὴν Κρατήτειον»).

⁷⁴Βλ. Broggiato, 2001: lxii. Επίσης βλ. F 75 (= Στράβων, Γεωγραφικά, 3,4,4): «...οὐτ' εἴ τινες αὐταῖς τε ταύταις ταῖς ἱστορίαις πιστεύσαντες καὶ τῇ πολυμαθίᾳ τοῦ ποιητοῦ καὶ πρὸς ἐπιστημονικὰς ὑποθέσεις ἔτρεψαν τὴν Ὀμήρου ποίησιν, καθάπερ Κράτης τε ὁ Μαλλώτης ἐποίησε καὶ ἄλλοι τινές.» . Σημαντική έννοια για την προσέγγιση του έργου του Κράτητος είναι αυτή της σφαιροποιίας βλ. F 37 (= Γέμιος, 16, 21-28): «Κράτης οὖν παραδοξολογῶν τὰ ὑφ' Ὀμήρου ἀρχαϊκῶς καὶ ἰδικῶς εἰρημένα μετὰγει πρὸς τὴν κατ' ἀλήθειαν σφαιροποιίαν» και F 99 (= PHerc. 1676 fr. 2 στίχοι 21-25).

⁷⁵Αυξημένο ενδιαφέρον για τη γραμματική επέδειξαν οι Στωικοί αντιμετωπίζοντάς την ως μέρος της διαλεκτικής, αλλά και νωρίτερα, ήδη από τους Προσωκρατικούς και τους Σοφιστές παρατηρείται ενδιαφέρον για τη γλώσσα. Επιρροή στους στωικούς άσκησε η θεωρία του Ηρακλείτου για τον λόγο βλ. Long, 2012⁴: 213, 234-237. Χρειάστηκε μακρύ χρονικό διάστημα μέχρι τη διάκρισή της σε αυτόνομη επιστήμη. Ο ορισμός της γραμματικής σχηματίστηκε για πρώτη φορά από τον Ερατοσθένη τον Κυρηναίο (βλ. Σχόλ. C στο Διονυσίου Θρακός, Γραμματική Τέχνη, σ. 160.10 Hilgard), αλλά σταθμό αποτέλεσε ο μετέπειτα δοθείς από τον μαθητή του Αριστάρχου, Διονύσιο Θράκα (Ars Grammatica, 1): «Γραμματική ἐστὶν ἐμπειρία τῶν παρὰ ποιηταῖς τε καὶ συγγραφεῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λεγομένων» (ο Σέξτος, Πρὸς Μαθηματικούς, 1,57 παραθέτει τον ορισμό με τη διαφορά «ἐπὶ τὸ πλεῖστον» αντί «ἐπὶ τὸ πολὺ») διακρίνοντάς την σε ἑξή μέρη: «Μέρη δε, αὐτῆς ἐστὶν ἕξ· πρῶτον ἀνάγνωσις ἐντριβῆς κατὰ προσφθίαν, δεύτερον ἐξήγησις κατὰ τοὺς ἐνυπάρχοντας ποιητικὸς τρόπους, τρίτον, γλωσσῶν τε καὶ ἱστοριῶν ἀπόδοσις, τέταρτον ἐτυμολογίας εὔρεσις, πέμπτον ἀναλογίας ἐκλογισμός, ἕκτον κρίσις ποιημάτων, ὃ δὴ κάλλιστον ἐστὶ πάντων τῶν ἐν τῇ τέχνῃ.» Διαφορετικοί ορισμοί, σύμφωνα με τον Σέξτο Εμπειρικό (Πρὸς Μαθηματικούς) θα δοθούν ἔπειτα ως αντίδραση σ' αυτόν του Διονυσίου από τον Πτολεμαίο τον Περιπατητικό (= 1.60), τον Ασκληπιάδη τον Μυρλέα (= 1,72), τον Χάρη (= 1,76) και τον Δημήτριο Χλωρό (= 1,84). Για σύντομο σχολιασμό βλ. Blank, 1994: 155-156.

⁷⁶Για συνοπτική ανάλυση των όρων αναλογία – ανωμαλία βλ. OCD, 2003³: 81: Η αναλογία και η ανωμαλία στη γραμματική όπως αναπτύχθηκε στα ελληνιστικά χρόνια και κατόπιν επεκτάθηκε τον ρωμαϊκό κόσμο (αποδεικνύεται από τη χαμένη πραγματεία του Καίσαρα De analogia και το έργο του Βάρρωνος De lingua latina) αφορά το κατά πόσο είναι δυνατή η ακολουθία των κανόνων στη γλώσσα και σε τι βαθμό είναι δυνατή η υιοθέτηση εξαιρέσεων. Για παράδειγμα ο Σέξτος Εμπειρικός (Πρὸς Μαθηματικούς, 1,154) αναφέρεται στην ανωμαλία παραθέτοντας λέξεις που αν και βρίσκονται σε

οποίος είχε γράψει ομώνυμο σύγγραμμα για τη γραμματική ανωμαλία⁷⁷, καταστάθηκε υπέρμαχος της. Ωστόσο, το γεγονός ότι παρουσιάζεται από τον Βάρωνα να δέχεται την ανωμαλία ως αρχή δομής της γλώσσας, υποδεικνύει ότι δεν ακολούθησε ούτε σ' αυτό το σημείο ορθοδόξως τις στωικές αντιλήψεις.⁷⁸ Οι στωικοί στήριζαν τις θέσεις στη λογική και έκαναν ουσιαστικά βήματα προς τη συστηματικοποίηση της γραμματικής, στοιχείο που δεν μπορεί να συμπορευτεί με τη θεωρία της κυριαρχίας της ανωμαλίας στη γλώσσα. Δυστυχώς δεν έχουν σωθεί επιπλέον πληροφορίες για τη θεωρία του Κράτητος, πλην από τις τρεις αναφορές του Βάρωνα στο έργο *De Lingua Latina* (8,63, 8,68, 9,1 = F 102, 103, 104) και τη μία του Γέλιου στο έργο *Noctes Atticae* (2,25 = F 105), ο οποίος όμως προβαίνει σε ρητή αναφορά στο έργο του προαναφερθέντος (= *M. Varronis liber <ad> Ciceronem de lingua Latina octavus...*), γεγονός που στερεί τη δυνατότητα ελέγχου των λεγομένων, πυροδοτώντας το ζήτημα της εγκυρότητας της μαρτυρίας του Βάρωνα, αλλά και της πλήρους αντίληψης τόσο της πολυσυζητημένης διαμάχης με τον Αρίσταρχο και τη Σχολή της Αλεξάνδρειας, όσο και της γενικότερης προόδου της γραμματικής κατά τα ελληνιστικά χρόνια.⁷⁹

πληθυντικό δηλώνουν ένα μόνο πράγμα, όπως η πόλη των Αθηνών. Όπως ομολογεί και ο Βάρων (*De lingua Latina*, 8,23) το ζήτημα της αναλογίας και της ανωμαλίας στην παραγωγή και την κλίση απασχόλησε ιδιαίτερα Έλληνες και Ρωμαίους: «*de eo Graeci Latine libros fecerunt multos*», γεγονός που σχολιάζει και ο Ax (2000: 173 υποσημ. 15) παραθέτοντας εν είδη τεκμηρίου τους γραμματικούς που καταπατίστηκαν με την αναλογία σε Ελλάδα και Ρώμη.

⁷⁷Ο τίτλος του συγγράμματος του Χρυσίππου σώζεται από τον Βάρωνα (*De Lingua Latina*, 9,1 = F 104 = SVF II 151 = FDS 640) ως «*περι ανωμαλίας*», αλλά παραδίδεται και από τον Διογένη Λαέρτιο (7, 189 = SVF II 14 = FDS 194) ως «*Περὶ τῆς κατὰ τὰς λέξεις ανωμαλίας πρὸς Δίωνα δ'*» και λογικά συμπεραίνουμε πρόκειται για το ίδιο σύγγραμμα.

⁷⁸Ο Βάρων στο χωρίο 9,1 (=F 104) κατηγορεί τον Κράτητα για έλλειψη αντίληψης της πρόθεσης του Χρυσίππου αλλά και του Αριστάρχου με τον οποίο ήλθε σε αντιπαράθεση. Ο Χρυσίππος δίνοντας έμφαση στη σημασία των λέξεων, παρατήρησε ότι παρόμοια πράγματα δηλώνονται με ανόμοιες λέξεις και ανόμοια πράγματα από παρόμοιες λέξεις, ενώ ο Αρίσταρχος με την αναλογία μας καλεί να ακολουθήσουμε κάποια ομοιότητα των λέξεων στην παραγωγή τους, όσο επιτρέπεται από το ιδίωμα.

⁷⁹Για εκτενή σχολιασμό και βιβλιογραφία βλ. Broggiato, 2001: xxxiii-xli και Ax, 2000: 109-115. Αποκατάσταση της θεωρίας του Κράτητος επιχείρησε ο Mette (1952: 2-48) συμπεριλαμβάνοντας στη συλλογή των αποσπασμάτων του εκτενή τμήματα από την *De lingua Latina* (= 7 109-10,84 = fr. 64aA – 64a CIII ci Mette) του Βάρωνα και τον Σέξτο Εμπειρικό (*Πρὸς Μαθηματικούς*, 148-154, 175-247= fr. 64e-64e II Mette). Ο Mette αποδέχθηκε τη μαρτυρία του Βάρωνα στηριζόμενος και στις θέσεις του Dahlmann (1964²: 52-75) οποίος θεώρησε ότι πηγή του 8^{ου} βιβλίου του Βάρωνα είναι το στωικό δόγμα του Κράτητος. Επίσης, ο Mette τοποθέτησε τη θεωρία του Κράτητος στο πλαίσιο του γενικευμένου ενδιαφέροντος για τον ελληνισμό. Μάλιστα, την συνέδεσε τους όρους του Σέξτου *παρατήρησις* και *συνήθεια* ανάγοντας σ' αυτόν τα σχετικά αποσπάσματα και απέδωσε στη μέθοδό του στοιχεία από την εμπειρική ιατρική σχολή. Αντιθέτως, ο Blank (1994: 152-155) αναφέρει ότι η ανωμαλία δεν θα μπορούσε ποτέ να θεωρηθεί γενική αρχή της δομής της γλώσσας και επικρίνει τον Βάρωνα υποστηρίζοντας ότι έχει προβεί σε φθορά της γνήσιας σημασίας της ορολογίας, όπως χρησιμοποιήθηκε από τους στωικούς, συνεπώς και από τον Κράτητα, και υποστηρίζει ότι η φθορά ίσως οφείλεται στο ότι ο Βάρων εντόπισε τον όρο της ανωμαλίας στον Κράτητα και κατόπιν υιοθέτησε την άποψη ότι η γλώσσα χαρακτηρίζεται κατ' αρχήν από την ανωμαλία ως «*δήθεν κρατήτεια*». Παράλληλα, επιχείρησε την αποσύνδεση του Κράτητος με την σημασία της ανωμαλίας

Καθώς επιβεβαιώθηκε από το *Περί Ποιημάτων* έργο του Φιλοδήμου, ο Κράτης ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα για την *Κριτική της Ποίησης*⁸⁰ τμήμα της οποίας πιθανόν να αποτελεί ο διασωθείς ορισμός του «στοιχείου»⁸¹. Ο Κράτης είχε την ιδέα ότι μπορούσε να αντιληφθεί, επομένως και να κρίνει, την αξία ενός ποιήματος μόνον εκ της ευφωνίας⁸² και εμπειρικά μέσω της ακρόασης στηριζόμενος σε ορθολογιστικά και φυσικά κριτήρια της τέχνης.⁸³ Η θεωρία του διαθέτει σαφώς στωικές καταβολές⁸⁴ και

όπως αναφέρεται στον Σέξτο τον Εμπειρικό (το αντίθετο της αναλογίας δεν είναι η ανωμαλία, αλλά η παρατήρηση της συνήθειας η οποία είναι άτεχνος και αφελής) επισημαίνοντας ότι ο Σέξτος αντιμετωπίζει από κοινού ως αντιπάλους του τον Κράτητα, τον Αρίσταρχο και τον Αριστοφάνη τον Βυζάντιο (βλ. υποσημ. 38). Ο Taylor (1975) αντιμετωπίζει τον Βάρωνα ως γλωσσολογικά ανεξάρτητο στοχαστή με συνέπεια να παραγκωνίζει τις σαφείς αναφορές στους ελληνιστικούς φιλόλογους. Ο Ax (2000: 172-175) αναζητώντας την αλήθεια των λεχθέντων κάπου στη μέση καταλήγει πως αφενός ο Βάρων ήταν ένας άξιος γλωσσολόγος που στο έργο του εντοπίζονται ίχνη του υψηλού επιπέδου στον τομέα της γλώσσας κατά την ελληνιστική περίοδο και αφετέρου δέχεται την διαμάχη Αριστάρχου και Κράτητος στη γραμματική επισημαίνοντας όμως την δυσκολία ανασκευής της.

⁸⁰Βλ. F 96-101 στην έκδοση της Broggiato. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε πως επέλεξε να χαρακτηρίζεται κριτικός (βλ. υποσημ. 94) και ότι πιθανότητα καταπίεστηκε με το εγκρίνειν (βλ. σ. 11).

⁸¹Σχόλ. VN στο Διονύσιου Θρακός, Γραμματική Τέχνη §6, σ. 316,24 Hilgard (= fr. 95): «ὀρίζεται δὲ τὸ στοιχεῖον ὁ μὲν Κράτης οὕτω, “φωνῆς μέρος {τὸ} ἐλάχιστον”· “μέρος ἐλάχιστον” εἶπεν ὡς πρὸς τὸ ὅλον σύστημα τῆς ἐγγραμμάτου φωνῆς·» (βλ. διαφοροποίηση Mette, 1952 fr. 52ab). Η σύνδεση με την κριτική της ποιήσεως επαληθεύεται από τον Φιλόδημο PHerc. 1425 et PHerc. 1538, col. 29,8-11(= F 101b): «8 περὶ τῶν στοιχείων, ἐ-|9 ν οἷς τὴν κρίσιν εἶναι φη-|10 σι τῶν σπουδαῖ[ω]ν ποιη-|11 μάτων». Ο ορισμός του στοιχείου αποδεικνύει την ενασχόληση με τη θεωρία της γλώσσας και κατά συνέπεια σχετίζεται με το ενδιαφέρον του Κράτητος για τη γραμματική. Ο Porter (CErc 19, 1989: 171-174) τον αξιοποιεί ως τεκμήριο για την επιρροή της ατομικής θεωρίας του Δημοκρίτου στην ποιητική κριτική του Κράτητος.

⁸²Σύμφωνα με τον Φιλόδημο, ο Κράτης σε αντίθεση με άλλους κριτικούς, όπως ο Ηρακλεόδωρος, ανύψωσε την αξία της φωνῆς στην κρίση ποιημάτων υποβαθμίζοντας αυτή της συνθέσεως βλ. PHerc 1425 και PHerc 1538, col. xxiv (=F 101b): «25 ται, τὰ π[α]ρὰ τῶν Κράτητ[ι] 26 ..... θ[εω]ρῆσα[ι]. | 27 ἀποτ[υ]γχάνει τοιγαρ- | 28 οὖν [τῆ]ς Ἡρακλεοδώρου | 29 καὶ τῶν ὁμοίων δόξης | 30 -[οὐ γ]ὰρ τὴν σύνθεσιν, ἀλ- | 31 λὰ τὴν ἐπιφαινομένην | 32 α[ὐ]τῆ[ι] φωνῆ[ν] ἐπ[α]ν[ε]ῖ -» (ο Delattre προτείνει «ἐπ[α]ν[ε]ῖ»», γραφή που προτιμά και ο Janko, 2000: 122 υποσημ. 1). Όπως αναφέρει και η Asmis, 1992: 144 μπορεί ο Φιλόδημος να μην παραθέτει τον όρο ευφώνια μπορούμε όμως να θεωρήσουμε ότι τέθηκε σε χρήση από τον Κράτητα. Για τους κριτικούς ως διακριτή ομάδα όπως παρουσιάζονται από τον Φιλόδημο βλ. την έξοχη μελέτη του Schenkeveld, 1968: 177-214.

⁸³Όπως συμπεραίνεται για παράδειγμα και από το εξής καίριο απόσπασμα: PHerc.1425 και PHerc. 1538, col. xxviii (= F 101b): «19 καὶ τὸ δὲ| 20 μ[ή]τε τὰ α[ἰ]σθήσει ἐπι-| 21 π[ε]ρπ[η] μ[ή]τε τὴν δια-| 22 ν[ο]ῖαν δ[ε]ῖν κρίνειν | 23 τῶ[ν] ποιημάτων, ἀλλὰ| 24 τὰ λογικὰ θεωρήματα| 25 τὰ φύσει ὑπ[άρ]χοντα δι’ αἰσ-|26 θήσεως κρ[ί]νειν, καὶ οὐ-| 27 κ ἄνευ τῶν [νοο]υμένων,| 28 οὐ μέντοι τὰ νοοῦμε-| 29 να». Βασισμένη στο παραπάνω χωρίο η Asmis (1992: 156 και υποσημ. 37) κατατάσσει τον Κράτητα στους ορθολογιστές, σε αντίθεση με τον Mette (1952: 61) που τον συνδέει με τους εμπειριστές. Για επιρροή από τη Στοά βλ. anecdota graeca Paris. ed. Cramer, v. I, p. 171 (= SVF III 214): «Ἀριστοτέλης δὲ φύσει καὶ ἔθει καὶ λόγῳ· ἀμέλει καὶ οἱ Στωικοί· τέχνη γὰρ ἡ ἀρετή. πᾶσα δὲ τέχνη σύστημα ἐκ θεωρημάτων συγγεγυμνασμένων· καὶ κατὰ μὲν τὰ θεωρήματα ὁ λόγος· κατὰ δὲ τὴ συγγυμνασίαν τὸ ἔθος· φύσει δὲ πάντες πρὸς ἀρετὴν γινώμεθα, καθ’ ὅσον ἀφορμὰς ἔχομεν».

⁸⁴Το ενδιαφέρον των στωικών για την ακρόαση διαπιστώνεται από τους τίτλους του Ζήνωνα και του Χρυσίππου «Περί ποιητικῆς ἀκρόασεως» (= Διογένης Λαέρτιος, Βίοι Φιλοσόφων, 7,4 = SVF I 41 = FDS 189) και «Περί τοῦ δεῖ τῶν ποιημάτων ἀκοῦειν» (= Διογένης Λαέρτιος, Βίοι Φιλοσόφων, 7,200 =SVF II 13 = FDS 194). Αξιοσημείωτες για την ευφώνια και την ακρόαση είναι και οι θέσεις ενός άλλου στωικού φιλοσόφου όπως μαρτυρούνται από τον Φιλόδημο βλ. PHerc. 1425 και PHerc. 1538, col. 20 (23), 21-26 Mangoni: « 27 τ[η]ν | 28 ἐπιφαινομένην τ[η]ν | 29 συνθέσει τῶν λέξεων | 30 εὐφωσίαν εἰσάγειν καὶ | 31 ταύτης ἀνατιθέναι τ[η]ν | 32 [κρ]ίσιν τ[η]ν τριβῆι τῆς ἀ | 33 [κο]ῆς». Ο Jensen (1923) έκρινε ότι πρόκειται για τον αιρετικό στωικό Αρίστωνα από τη Χίο (= SVF I 333-403) και συμπλήρωσε το

φαίνεται πιθανό να εξαρτάται από το έργο *Περὶ Φωνῆς* του Διογένη του Βαβυλωνίου.⁸⁵ Σ' αυτό το σημείο εντοπίζεται και η πιο σταθερή σύνδεση με τη Στοά.⁸⁶

Ο Κράτης οικειοποιήθηκε όρους της στωικής διδασκαλίας, όπως *ἐνεργηθῆ, εὐαριστεῖν, σπουδαῖον* και τους προσάρμοσε στην κριτική θεωρία του υιοθετώντας την πίστη στον *ἐμφυτο λόγο*.⁸⁷ Αν και η μεγίστη σημασία που έδωσε στον ήχο κατά την κρίση ποιημάτων συνάδει με τις στωικές θέσεις, ωστόσο, συγκρούεται στην παραγκώνιση του νοήματος το οποίο κρίνεται εξίσου σημαντικό για τη Στοά.⁸⁸

Επιπροσθέτως, σε τρία αποσπάσματα εντοπίζεται συσχέτιση θέσεων κύριων εκπροσώπων της Στοάς με τον Κράτητα. Πρώτα-πρώτα έχουμε το προαναφερθέν χωρίο του Βάρρωνα για τον Χρύσιππο και τη γραμματική ανωμαλία⁸⁹. Επιπλέον, διατίθεται ένα για τον Περσαίο και ένα για τον Κλεάνθη τα οποία αφορούν την ερμηνεία του Ομήρου σχετικά με το ήθος του Αχιλλέα⁹⁰ και τις περιπλανήσεις του Οδυσσέα⁹¹ αντίστοιχα. Στις θέσεις ή παραφράσεις των θέσεων αυτών που παρουσιάζεται να χρησιμοποιεί ο Κράτης δύναται να ασκηθεί κριτική, ωστόσο δρουν ενισχυτικά στην τελική σύνδεση του με τη Στοά.

όνομα του (col. 13. 29-30: “29 τῶν [Σ]τωι-| 30 κῶν Ἀρίστ)ων ὄτι). Αν και αρχικά η πρόταση του έγινε γενικώς αποδεκτή, κατόπιν τέθηκε σε έντονη αμφισβήτηση. Στην τελευταία έκδοση της Mangoni (1993) δεν επιλέγεται η πρόταση του Jensen. Για σχολιασμό βλ. Asmis, 1990: 147-201.

⁸⁵Σύμφωνα με τον Janko, 1995: 229-231. Ο Διογένης Βαβυλώνιος στο έργο του *Περὶ Φωνῆς* ορίζει τη φωνή ως «ἔστι δὲ φωνὴ ἀήρ πεπληγμένος ἢ τὸ ἴδιον αἰσθητὸν ἀκοῆς, ὡς φησι Διογένης ὁ Βαβυλώνιος ἐν τῇ *Περὶ Φωνῆς τέχνῃ*», ενώ *Περὶ Φωνῆς* συνέγραψε και ο στωικός Αρχέδημος (= Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, 7, 55 = FDS 476 = SVF III Diog. 17 και SVF III Arch. 6). Οι στωικοί διέκριναν τη διαλεκτική σε δύο μέρη τὸν περὶ σημαινόμενων και περὶ φωνῆς τόπον και διαιρούσαν τον τόπο περὶ φωνῆς σε πέντε υποκατηγορίες: 1. περὶ αὐτῆς τῆς φωνῆς, 2. περὶ σολοικισμοῦ καὶ βαρβαρισμοῦ καὶ ποιημάτων και ἀμφιβολιῶν, 3. περὶ ἐμμελοῦς φωνῆς, 4. περὶ μουσικῆς, 5. περὶ ὄρων κατὰ τινὰς και διαιρέσεων και λέξεων (=Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, 7,43-44= FDS 33) βλ. ἀνάλυση Schenkenveld,1990: 91-92.

⁸⁶Σταθμός για την εξήγηση της κριτικής της ποιήσεως του Κράτητος σε σχέση με τη Στοά και την ευφώνια με αποκορύφωμα την αλληγορική ερμηνεία αποτέλεσε η μελέτη του Jensen, 1923: 146-175.

⁸⁷Στην εύστοχη συσχέτιση των εννοιῶν προβαίνει η Asmis,1992: 156-157. Για παράδειγμα βλ. PHerc.1425 και PHerc. 1538, col. xxviii (= F 101b) «1 εὐαρεστή[σῆ] ταῦτη τ[ὰ] {v} 2 σπουδαῖ[α], ἀλλ' [ὄταν] κατὰ | 3 τον τῆς τέχνης λ[όγ]ον ἐνεργηθῆι; | 4 ἄν γὰρ τᾶλ- | 5 λά τις ἀφῆι, κατὰ τὸν ταῦτ- | 6 της ἐνηργεῖτ' ἂν λόγον | 7 τὸ σύντεθὲν οὕτως ὡσ- | 8 τ' εὐαρ[εσ]τεῖν ταῖς ἀκοαῖς; | 9 εἰ δὲ μὴ γε. και ταῦταις».

⁸⁸Βλ. Asmis, 1992: 157, 161.

⁸⁹Βλ. υποσημ. 78.

⁹⁰Σχόλ. bT στο A66 c (= F 2): «κνίσης: ...πῶς οὖν κατὰ Κράτητα και Περσαῖον οὔτε φρόνιμος οὔτε σώφρων οὔτε ἀνδρεῖος;...». Ο Περσαῖος ο Κιτιεύς (SVF I 435-462) ήταν μαθητῆς του Ζήνωνος.

⁹¹Γέμιος, *Εἰσαγωγή στα φαινόμενα*, 16,21-28 (= F 37): «ὕπὸ δὲ τὴν διακεκαυμένην ζώνην τινὲς τῶν ἀρχαίων ἀπεφήναντο, ὧν ἔστι και Κλεάνθης ὁ Στωικός φιλόσοφος (SVF I 505), ὑποκεχύσθαι μεταξὺ τῶν τροπικῶν τὸν ὠκεανόν. οἷς ἀκολούθως και Κράτης ὁ γραμματικός τὴν πλάνην τοῦ Ὀδυσσέως διατάσσει και τὴν ὄλην σφαῖραν τῆς γῆς καταγράφων τοῖς ἀφοριζόμενοις κύκλοις, καθὼς προειρήκαμεν, ποιεῖ μεταξὺ τῶν τροπικῶν τὸν ὠκεανὸν κείμενον, λέγων ἀκολούθως τοῖς μαθηματικοῖς τὴν ὄλην διάταξιν ποιεῖσθαι». Για κριτική της σύνδεσης Κλεάνθη και Κράτητος βλ. Porter, 1992: 86-87.

Παρά τις βάσιμες ενίοτε αμφισβητήσεις δεν δύναμαι να επιχειρήσω την ολική αποσύνδεση του Κράτητος από τη στωική φιλοσοφία.⁹² Σίγουρα δεν υπήρξε στωικός φιλόσοφος με την παραδοσιακή έννοια, ούτε υιοθέτησε πλήρως τις θεωρίες της Στοάς. Όμως είχε καταβολές οι οποίες επηρέασαν το φιλολογικό του έργο, η μέθοδος του οποίου διαμορφώθηκε δεχόμενη εξίσου την επιρροή των φιλολογικών τάσεων της εποχής και ιδίως της Αλεξάνδρειας. Γνώση, επομένως, της στωικής φιλοσοφίας και επιρροή στο έργο του, αλλά όχι ταύτιση θέσεων και εμφανείς εννοιολογικές προς το συμφέρον των ριζοσπαστικών του απόψεων διαφοροποιήσεις.

Δ. Η ΔΙΑΦΟΡΑ ΜΕ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΑΡΧΟ⁹³

Η αντιπαράθεση των δύο φιλολόγων είχε ως έρεισμα τις διαφορετικές καταβολές και προσδιορίζεται καταρχάς από την εννοιολογική διάκριση του *κριτικού* έναντι *γραμματικού*. Ο Κράτης ευθύς εξαρχής θέλοντας να τονίσει την ανωτερότητα του έναντι των σύγχρονων φιλολόγων επανέφερε σε χρήση τον παλαιό χαρακτηρισμό *κριτικός*⁹⁴ εν αντιθέσει με τον συνήθη για τους αλεξανδρινούς όρο του *γραμματικού*⁹⁵, τον οποίο υποτιμούσε θεωρώντας ότι διαθέτει στενότερη έννοια.

⁹²Όπως υποστηρίζει και η Broggiato (2001: lxi): «Είναι δύσκολο να αρνηθεί κανείς την ύπαρξη αντικειμενικών δεσμών μεταξύ του έργου του Κράτητος και ορισμένων σημαντικών στωικών δογμάτων». Για τη σύνδεση με τη Στοά βλ. επίσης Ramelli, 2004: 177-178, η οποία επισημαίνει και ότι ο Παναίτιος, κύριος εκπρόσωπος της μέσης Στοάς, ήταν μαθητής του Κράτητος (βλ. υποσημ. 10).

⁹³Βλ. και σ. 9, 13, 32. Για τα αποσπάσματα του Αριστάρχου βλ. Schironi, 2004, Matthaios, 1999, Lehrs, 1865, Ludwich, 1884-1885.

⁹⁴Σέξτος Εμπειρικός, *Πρός Μαθηματικούς*, 1,79 (= F 94): «... διαφέρειν τὸν κριτικὸν τοῦ γραμματικοῦ, καὶ τὸν μὲν κριτικὸν πάσης, φησί, δεῖ λογικῆς ἐπιστήμης ἔμπειρον εἶναι, τὸν δὲ γραμματικὸν ἀπλῶς γλωσσῶν ἐξηγητικῶν καὶ προσωδίας ἀποδοτικῶν καὶ τῶν τοῦτοις παραπλησίων εἰδήμονα...». Σχετική είναι και η μαρτυρία για τον Ταυρίσκο, τον μαθητή του Κράτητος, ο οποίος «ὡς περ καὶ οἱ ἄλλοι κριτικοὶ ὑποτάσσων τῇ κριτικῇ τὴν γραμματικὴν» διακρίνοντάς την σε «λογικόν», «τριβικόν» και «ἱστορικόν» μέρος (= Σέξτος Εμπειρικός, *Πρός Μαθηματικούς*, 1,248 = T 20), μια δομή που δεν θα ήταν απίθανο να έχει κρατήτεια προέλευση (βλ. Asmis, 1992: 140). Ωστόσο, σε κάποιες πηγές, όπως ο Διογένης ο Λαέρτιος, ο Λυδός και ο Γέμιος, ο Κράτης αναφέρεται με τον τίτλο του γραμματικού βλ. T 2, T 18 και F 37 (υποσημ. 2, 21, 91). Ως κριτικό χαρακτηρίζει ο Στράβων (*Γεωγραφικά*, 14,2,19) τον Φιλητά: «ποιητῆς ἄμα καὶ κριτικός». Για τη φιλολογική έρευνα χρησιμοποιήθηκαν από κοινού αλλά με εννοιολογικές διαφοροποιήσεις οι όροι *κριτικός*, *γραμματικός* και *φιλόλογος* (βλ. Matthaios, 2008: 556-569). Φιλόλογος αυτοχαρακτηρίστηκε ο Ερατοσθένης ο Κυρηναίος (= Suetonius, *De grammaticis et rhetoribus*, 10). Για τον όρο *κριτικός* βλ. RE, XI: 1912-1915.

⁹⁵Ο πρώτος που υιοθέτησε τον όρο του *γραμματικού* σε αντίθεση με τον *κριτικό* και κατόπιν χρησιμοποιήθηκε στην Αλεξάνδρεια για τη δήλωση του φιλόλογου ήταν μάλλον ο Αντίδωρος ο Κυμαίος περί τον 3^ο αι. π.Χ.: «Τὸ πρότερον δὲ κριτικὴ ἐλέγετο, καὶ οἱ ταύτην μετιόντες κριτικοὶ Ἀντίδωρος δὲ τις Κυμαῖος συγγραψάμενος λέξιν ἐπέγραψεν “ Ἀντιδώρου γραμματικοῦ λέξις”, καὶ ἐκ τούτου ἢ ποτὲ γραμματικὴ λέλεκται, καὶ γραμματικοὶ οἱ ταύτην μετιόντες» (= Σχόλ. στο Διονυσίου Θρακός, *Γραμματικὴ Τέχνη*, σ. 3, 23-26, Hilgard). Διεκδικητές σύμφωνα με τον Κλήμη τον Αλεξανδρέα είναι και ο Ερατοσθένης και ο Πραξιφάνης (= *Στρωματεῖς*, I, cap. XVI, 79,3). Βλ. Pfeiffer, 1972: 188.

Πέραν τούτου, η φιλολογική διαφορά επικεντρώθηκε στη μελέτη των γραμματικών θεωριών⁹⁶ και στην εξήγηση του Ομήρου. Ο Κράτης τάχθηκε υπέρ της *ανωμαλίας*, ενώ ο Αρίσταρχος της *αναλογίας* ανάγοντας το ζήτημα της φύσει ή θέσει λειτουργίας της γλώσσας.

Και οι δύο σχημάτισαν τις απόψεις τους δεχόμενοι την επιρροή προτύπων. Ο Κράτης, όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, του στωικού Χρυσίππου και ο Αρίσταρχος του δασκάλου του Αριστοφάνη Βυζάντιου, ο οποίος ασχολήθηκε τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο με την αναλογία, αλλά δεν διαθέτουμε απόσπασμα που να μαρτυρά έργο με τίτλο *Περὶ Ἀναλογίας*.⁹⁷ Ο Αριστοφάνης επιχείρησε τη θέσπιση ενός συστήματος κανόνων αναλογίας σύμφωνα με το οποίο θα ταξινομούνται οι λέξεις θέτοντας πέντε κριτήρια: *το γένος, την πτώση, την κατάληξη, τον αριθμό των συλλαβών και την προσωδία*. Σ' αυτά ο Αρίσταρχος προσέθεσε επιπλέον ένα, *το σχήμα*.⁹⁸ Στο σημείο αυτό αποδεικνύεται η επαφή Αριστοφάνους και Αριστάρχου. Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί με βεβαιότητα πως καμία διαμάχη δεν είχε αναπτυχθεί μεταξύ Χρυσίππου και Αριστοφάνους.⁹⁹ Η αντιπαράθεση Αριστάρχου και Κράτητος δεν είναι συνέχεια προγενέστερης έριδος για τη γραμματική, αλλά η έναρξή της.

Η άμεση διαφωνία των φιλόλογων παρουσιάζεται από τον Βάρρωνα με πιο λεπτομερή τρόπο μόνο στο χωρίο 8,68 (= F 103) του έργου *De lingua Latina*. Εκεί, ο Κράτης θέλοντας να αποδείξει την αυστηρότητα των αναλογικών κανόνων φέρεται να εκθέτει το παράδειγμα τριών ονομάτων, *Φιλομείδης, Ηρακλείδης, Μελικέρτης*, θεωρώντας τα όμοια, αναλογικά δηλαδή, εκ της ονομαστικής και ο Αρίσταρχος να απαντά ότι δεν είναι, γιατί η κλητική τους διαφοροποιείται σε *Φιλόμειδες, Ηρακλείδη και Μελικέρτα*.¹⁰⁰ Όπως σχολιάζει ο Βάρρων, ο Αρίσταρχος δεν είχε

⁹⁶Βλ. σελ. 19-20.

⁹⁷Ο Nauck (1963: 264-271) θεώρησε ότι ο Αριστοφάνης συνέγραψε ανάλογο βιβλίο, όμως η σύγχρονη έρευνα ανθίστανται συλλήβδην στην άποψη αυτή. Η αναφορά του Βάρρωνα (*De Lingua Latina*, 8,68 = fr. 373 Slater = σ. 267-268 Nauck): «*de quorum analogia et Aristophanes et alii scripserunt*» δεν αποδεικνύει την ύπαρξη βιβλίου με τίτλο *Περὶ ἀναλογίας*. Για την αναλογία στον Αριστοφάνη τον Βυζάντιο βλ. Callanan, 1987: 107-122.

⁹⁸Βλ. Charisius, *ars grammatica*, σ. 149,26 = fr. 375 Slater = σ. 269-270 Nauck. Ο Αρίσταρχος γνωρίζουμε επίσης ότι διέκρινε οκτώ μέρη του λόγου (“*alii...octo partes secuti sunt ut Aristarchus.*” = Quintilian, *institutio oratoria*, 1,4,20= fr. 1 Matthaios) αυτά σύμφωνα με τον Διονύσιο Θράκα, *Ars Grammatica*, 11 είναι: «*ὄνομα, ῥῆμα, μετοχή, ἄρθρον, ἀντωνυμία, πρόθεσις, ἐπίρρημα, σύνδεσμος. ἢ γὰρ προσηγορία ὡς εἶδος τῶ ὀνόματι ὑποβλέπεται*». Για σχολιασμό βλ. Matthaios, 199: 191-198.

⁹⁹Βλ. Dahlmann, 1932: 54 και Pfeiffer, 1972: 242-3.

¹⁰⁰«*dixit non esse similia: in vocando enim cum <E> brevi dici Philomede<s>, cum E longo Heraclide, cum <A> brevi Melicerta*».

συνειδητοποιήσει ότι απαντώντας διαμέσου της κλητικής δεν δίνεται λύση στο ζήτημα.

Χωρίο που προωθεί την αντίθεση είναι και το 8,63-65 (= F 102) στο οποίο παρουσιάζονται οι αριστάρχειοι να καταπιάνονται με το σύστημα των πτώσεων και οι κατακριτές της αναλογίας να θέτουν το ζήτημα ότι, αν υπήρχε αναλογία, θα έπρεπε όλα τα ονόματα να έχουν τον ίδιο αριθμό πτώσεων κατά την κλίση.¹⁰¹ Εν συνεχεία ο Κράτης υπό τη στήριξη του Βάρρωνος φέρεται να πλήττει την εγκυρότητα της αναλογίας και των αυστηρών κανόνων που τη διέπουν στηριζόμενος στο ότι, αν ίσχυε, θα έπρεπε τα γράμματα του αλφαβήτου να κλίνονται.¹⁰² Βέβαια, εναπανερχόμεθα στο δυσεπίλυτο πρόβλημα κατά πόσο η διαμάχη είναι ρεαλιστική ή κατασκευασμένη από τον Βάρωνα.¹⁰³

Αρίσταρχος και Κράτης εφάρμοσαν τη γραμματική θεωρία τους στην ερμηνεία και κριτική των κειμένων. Έτσι για παράδειγμα ο Αρίσταρχος στο Σχόλ. AbT στο Γ 198 b (= fr. 19 Schironi) προτείνει αναλογικά τη γραφή «οίων ὡς αἰγῶν», ενώ ο Κράτης στο Σχόλ. Α στο Ω 282 (= F 36) δέχεται την επίθεση του Αριστόνικου με ένα υποθετικό παράδειγμα κατ' ανωμαλία χρήσης του δυϊκού αριθμού με σημασία πληθυντικού.

Επίσης, ακολούθησαν διαφορετικές ερμηνευτικές μεθόδους. Ο Κράτης υπεράσπιζε την αντίληψη περί πολυμάθειας του ποιητή και τον παιδευτικό ρόλο της ποιήσεως, ενώ ο Αρίσταρχος είχε υπ' όψιν ότι στόχος του ποιητή είναι να τέρψει.¹⁰⁴ Γι' αυτό το σκοπό ο Κράτης χρησιμοποίησε την αλληγορία¹⁰⁵, αν και όχι στον βαθμό που παλαιότερα θεωρούνταν, σε αντίθεση με τον ορθολογιστή Αρίσταρχο ο οποίος φαίνεται να ανθίσταται σε τέτοιου είδους ερμηνείες και σίγουρα να μην τις επιλέγει.¹⁰⁶ Μάλιστα, ο Αρίσταρχος στήριξε την προσέγγισή του σε τρεις βασικές

¹⁰¹ «*nunc alios habere unum solum..alios tris...alios quattuor..alios quinque..alios sex..non esse ergo in casibus analogias*». Ο Βάρρων εδώ λαμβάνει υπ' όψιν μόνο τις διαφορετικές μορφές των πτώσεων και όχι τις πτώσεις που τυχαίνει να διαθέτουν ίδια μορφή βλ. έκδοση του Kent (1958) ερμηνευτικό υπόμνημα σημείωση d στο 8,63.

¹⁰² «*Secundo quod Crates, cur quae singulos habent casus, ut litterae Graecae, non dicantur alpha, alphati alphatos*».

¹⁰³ Βλ. Blank, 2005: 225-233 για σχετική ανάλυση των δύο αποσπασμάτων.

¹⁰⁴ Pfeiffer, 1972: 276.

¹⁰⁵ Βλ. και σ. 18-19.

¹⁰⁶ Η αντίσταση του Αριστάρχου προς την αλληγορία έχει εντοπιστεί κυρίως στο Σχόλ. D στο E 385/Z^s+ U^s (Van Thiel, 2014): «*Αρίσταρχος ἄξιό “ τὰ φραζόμενα ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ μυθικώτερον ἐκδέχεται κατὰ ποιητικὴν ἐξουσίαν, μηδὲν ἔξω τῶν φραζομένων ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ περιεργαζομένους”*» και μελετάται από κοινού με το ανάλογο Σχόλιο του Ευσταθίου, 561,28-29: «*ἢ δὲ ἀλληγορία, εἰ καὶ ὁ Αρίσταρχος ἠξίου, ὡς προεγράφη, μηδὲν τι τῶν παρὰ τῆ ποιήσει μυθικῶν περιεργάζεσθαι ἀλληγορικῶς ἔξω τῶν φραζομένων*». Ωστόσο πρόσφατα έχει εκφραστεί προβληματισμός σχετικά με το κατά πόσο συνιστοῦν πράγματι τεκμήρια μιας αντι-αλληγορικής πολεμικής του Αριστάρχου. Ο Nünlist (2011:

αρχές¹⁰⁷, τη μελέτη της χρήσης της γλώσσας από τον συγγραφέα (usus)¹⁰⁸, τον σεβασμό στη χειρόγραφη παράδοση με τη χρήση του οβελού (—)¹⁰⁹ και τη μελέτη των πραγματολογικών στοιχείων (realia) του κειμένου.

Άξια παρατήρησης και σύγκρισης ως παράδειγμα της ερμηνευτικής μεθόδου των δύο φιλολόγων κρίνονται τα Σχόλια που διατίθενται για τον στίχο A 591 από κοινού με τον O 23 για τον εμπρόθετο «ἀπό βηλοῦ». Οι Αριστάρχειοι¹¹⁰ θεωρούν τη λέξη βηλὸς οξύτονη «ὡς πυλόν» και την ερμηνεύουν κυριολεκτικά ως «τῶν θεῶν βαθμῶν» που σημαίνει το κατώφλι, το όριο της κατοικίας των θεών. Ο Κράτης¹¹¹ αντί τούτου «βαρυτόνως ἀναγινώσκει βήλου ὡς ἦλου» δεχόμενος ότι η λέξη είναι χαλδαϊκής προελεύσεως και είναι γνωστό ότι η λέξη σύμφωνα με τους Χαλδαίους

106-109) μελετώντας τα παραπάνω Σχόλια, επιχειρεί την κατάρριψη της βεβαιότητας ότι ο Αρίσταρχος επέκρινε την αλληγορική ερμηνεία. Θεωρώντας ότι ο Ευστάθιος είχε ως πηγή το Σχόλιο D στο οποίο δεν γίνεται σαφής αναφορά στην αλληγορία, διερωτάται κατά πόσο η συμπύκνωση του Σχολίου από τον Ευστάθιο με την εισαγωγή του όρου αλληγορία μεταφέρει το πραγματικό του νόημα και κρίνει ότι η φράση «ἔξω τῶν φραζομένων» έχει ευρύτερη έννοια και σχετίζεται με την αρχή περί σεβασμού του ύφους του συγγραφέα (στοιχείο που αναφέρεται και από τους Pfeiffer, 1972: 270 και Porter, 1992: 70). Ως εκ τούτου δεν δύναται να κριθεί ως επίθεση στην αλληγορία ειδικώς (το ίδιο παραθέτει μετριοπαθώς και ο Pfeiffer, 1972: 270 υποσημ. 5). Αντίθετη είναι η θέση του Porter, (1992: 70) ο οποίος ορθώς κρίνει ότι δεν μπορεί να γίνει αντιληπτό το νόημα του Σχολίου D αν δεν ανθίσταται στην αλληγορική ερμηνεία που παρατίθεται στη συνέχεια του Σχολίου. Η ηθική αλληγορική ερμηνεία αφορά τον μύθο για τη φυλάκιση του Άρη από τον Ωτο και τον Εφιάλτη των στίχων E 385- 404 στο αρχικό τμήμα της οποίας αναφέρεται: «Ἄρη ὀνομάζει τὸν θυμὸν, Ὡτον δὲ καὶ Ἐφιάλτην τοὺς ἐν παιδείαι λόγους...».

¹⁰⁷Για συνοπτική ανάλυση των αρχών του Αριστάρχου βλ. Βουρβέρης, 1967: 168-169.

¹⁰⁸Για την αρχή αυτή έχει επικρατήσει η διατύπωση «Ὅμηρον ἐξ Ὀμήρου σαφηνίζειν» που όμως δεν έχει διατυπωθεί από τον ίδιο τον Αρίσταρχο, αλλά ανήκει στον Παρφύριο, (Ὀμηρικὰ ζητήματα, σ. 297,16, Schrader). Ωστόσο, από εμάς γίνεται αποδεκτή με τη σκέψη ότι εναρμονίζεται απολύτως με το αριστάρχειο πνεύμα. Ο Αρίσταρχος μελετούσε με ιδιαίτερη προσοχή την ομηρική γλώσσα. Εντόπισε στην Ιλιάδα και την Οδύσεια τα ἅπαξ λεγόμενα (Σχόλ. Α στο Γ 54 βλ. Van Thiel, 2014: 1983) και χαρακτήρισε ως *κυκλικότερον* (Σχόλ. Α στο I 222, O 610) ό,τι κατά την κρίση του δεν εναρμονιζόταν με την ομηρική γλώσσα (*ὀμηρικότερον* βλ. Σχόλ. Α στο Ξ 208a¹). Βλ. Pfeiffer, 1972: 269-275.

¹⁰⁹Αντί να διαγράφει τους νόθους στίχους, τους διατηρούσε θέτοντας μπροστά τον οβελό (—). Άλλα κριτικά σημεία που χρησιμοποίησε ο Αρίσταρχος (βλ. Pfeiffer, 1972: 260) ήταν η *διπλή* για παρατηρήσεις του ίδιου, η *διπλή περιεστιγμένη* κατά των γραφών του Ζηνοδότου και του Κράτητος, ο *ἀστερίσκος* για στίχους που βρίσκονται στη σωστή θέση και ο *ὀβελός* με *ἀστερίσκο* για αντίστοιχους στίχους που λανθασμένα επαναλαμβάνονται σε άλλο σημείο, το *ἀντίστιγμα* και η *στιγμή* για στίχους που έχουν απομακρυνθεί με την παρεμβολή άλλων. Όπως επισημαίνει ο Pfeiffer (1972: 274) η διστακτικότητα του Αριστάρχου χαρακτηρίζεται υπερβολική στο Σχόλ. Α στο I 222 «...ὐπὸ περιττῆς εὐλαβείας οὐδὲν μετέθηκεν...». Ο Αρίσταρχος διατήρησε τα κριτικά σημεία όπως είχαν διαμορφωθεί από τον Αριστοφάνη τον Βυζάντιο (βλ. Nauck, 1963: 15-17). Το πρώτο σημείο, ο οβελός, εισήχθει από τον Ζηνοδότο. Οι μοναδικές αλλαγές ήταν ότι εισήγαγε τη διπλή περιεστιγμένη και ότι μετονόμασε το σίγμα σε στιγμή. Το *κεραύνιον* συναντάται μόνο μια φορά στα ομηρικά Σχόλια στο σ 282 (Dindorf, 1855) για γραφή του Αριστοφάνη. Αναφορά στο *κεραύνιον* και τα άλλα κριτικά σημεία γίνεται από τον Διογένη τον Λεάρτιο, *Βίοι Φιλοσόφων*, 3,66,4 σχετικά με την εφαρμογή τους στον Πλάτωνα. Κατάλογος με επεξήγηση των κριτικών σημείων του Αριστάρχου υπάρχει στα Προλεγόμενα του cod. Rom. Gr. 6 βλ. έκδοση Montanari, 1979: 54-55 και την παλαιότερη του Osann, 1851: 3-4.

¹¹⁰E M, β 129 L-L (196,19 Gaisford), Σχόλ. D, A, Ge, h στο A 591= fr. 12 Schironi.

¹¹¹Σχόλ. Γ στο O 23b¹, Σχόλ. Ευστάθιος στο O 23 (1003,38), Σχόλ. *B στο A 591 = F 21.

δηλώνει την υψηλότερη περιφέρεια του σύμπαντος.¹¹² Συνεπώς γίνεται αντιληπτό ότι ταυτίζει τον Όλυμπο, το μέρος που βρίσκεται η κατοικία των θεών, με τον ουρανό. Το στοιχείο προδίδει άλλη μια σύγκρουση απόψεων με τον Αρίσταρχο, ο οποίος ερμηνεύει συστηματικά τον Όλυμπο με την πραγματική του σημασία ως το όρος της Μακεδονίας¹¹³.

Η κρίση του Κράτητος, όπως συμπεραίνεται και από την παράλληλη μελέτη του Σχολίου του Ηρακλείτου (*Όμηρικὰ Προβλήματα*, 27, 2-4 = F 3) στο A 590-3 συνδέεται άμεσα με την τάση να χρησιμοποιεί την αλληγορική ερμηνεία. Ειδικότερα, υποστηρίζει ότι η ρίψη του Ηφαίστου από τον Όλυμπο, δηλαδή τον ουρανό, εφόσον γίνεται ταυτόχρονα με την Ανατολή του Ηλίου και η πτώση του στη Λήμνο με τη Δύση, δείχνει ότι η απόσταση μεταξύ γης-ουρανού και Ανατολής-Δύσης είναι ισομήκης. Πρόκειται δηλαδή για μέτρηση των διαστάσεων του σύμπαντος. Μάλιστα, Ήλιος και Ήφαιστος χαρακτηρίζονται ως *πυρσοί ισοδρομοῦντες* τονίζοντας τη σχέση τους με τη φωτιά και ότι κινούνται με την ίδια ταχύτητα. Εν προκειμένω η ερμηνεία συσχετίζεται άμεσα με τα κοσμολογικά ενδιαφέροντα του Κράτητος.

Από την άλλη πλευρά ο Αρίσταρχος στο Σχόλιο A του Αριστονίκου στον 472 a b ερμηνεύει τη λέξη «*πανημέριοι*», που εμφανίζεται και στον στίχο A 592 με τη μορφή «*πᾶν δ' ἡμαρ*», με τη σημασία της υπόλοιπης ημέρας και όχι της έναρξής της με την

¹¹²Βλ. και Σχόλ. AbT στο A 591 (= F 21): «*ἀπὸ βηλοῦ: βηλὸν τινες κατὰ Χαλδαίους τὴν ἀνωτάτω τοῦ οὐρανοῦ περιφέρεια*». Ο Ζηνόδοτος, ο μαθητής του Κράτητος, θεωρούσε τον Όμηρο Χαλδαίο στην καταγωγή. Βλ. Σχόλ. AT στο Ψ 79 b = fr. 3 Broggiato, 2014 = fr. 5 σ. 150 Pusch.

¹¹³Σχόλ. A στο A 44 α: «*ὅτι ὄρος ὁ Όλυμπος*». Για αναλυτική συλλογή των ανάλογων χωρίων βλ. φιλολογικό υπόμνημα Erbse, 1969 στο ίδιο σχόλιο και Lehrs, 1882: 163-72. Επιπλέον βλ. Σχόλ. D στο A 18/ Z^s+Q^s (Van Thiel, 2014): «*Όλύμπια δόματ' ἔχοντες: οἱ τὸν Όλυμπον κατοικοῦντες θεοί. Όλυμπος δὲ κατὰ μὲν Όμηρον ὄρος τῆς Μακεδονίας μέγιστον, ἱερὸν τῶν θεῶν· κατὰ δὲ ἀλληγορίαν Όλυμπος ἐστὶν ὁ οὐρανός (cf. A 497 cum Ak T^s)| παρὰ <τὸ> ὀλολαμπῆς εἶναι*». Όπως αναφέρει ο Nünlist (2011: 111), το Σχόλιο D αποδόθηκε από τον Schmidt (1976: 86) στον Αρίσταρχο και χρησιμοποιήθηκε για απόδειξη αντι-αλληγορικής θέσης του. Ο Nünlist αντιτίθεται σ' αυτήν την κρίση. Η Schironi (ZPE 136, 2001: 11-15) εύστοχα εντοπίζει δεσμό μεταξύ των Σχολίων του Αριστάρχου για τον Όλυμπο και του Σχολιαστή του παπύρου του Δερβενίου (βλ. col. XII 3-6, Kouremenos, 2006: «*οἱ δὲ δοκοῦντες| Όλυμπ[ον και] οὐρανὸν [τ]αὐτὸ εἶναι ἔξαμαρ|τάν[ουσ]ι[ν, οὐ γ]ινώσκοντες ὅτι οὐρανὸν οὐχ οἶον τε| μακ[ρό]τερον ἢ εὐρύτε[ρο]ν εἶναι*» και Σχόλ. A στο 402 (Αριστόν.): «*<μακρὸν Όλυμπον> ὅτι μακρὸν τὸν Όλυμπον εἶναι ὡς ὄρος· τὸν δὲ οὐρανὸν εὐρύν*») υπογραμμίζοντας ότι η εξίσωση του Ολύμπου με το όρος είναι σύμφωνη με την ομηρική παράδοση και ότι η ταύτιση με τον ουρανό είναι εισαγωγή των νεωτέρων καταλήγοντας ότι ο Αρίσταρχος προάσπιζε μια θέση που κατά τον 5^ο αι π.Χ. ήταν αυτή της μειοψηφίας. Ωστόσο, η παράλληλη σύνδεση των χωρίων, που επιχειρεί η Schironi, με την πολεμική κατά της αλληγορικής ερμηνείας του Κράτητος από τον Αρίσταρχο, απορρίπτεται με αρκετά λογικά επιχειρήματα από τον Nünlist (2011: 112-113).

Ανατολή του ηλίου, όπως τη χρησιμοποιεί ο Κράτης.¹¹⁴ Κατ' αυτόν τον τρόπο πλήττεται εμμέσως η εγκυρότητα της άποψης του Κράτητος.

Επίσης, αν και δεν δηλώνεται ρητά σε κάποιο απόσπασμα, η επιλογή της γραφής *βήλου* από τον Κράτητα, αναγιγνώσκεται από μελετητές ως μια αλληγορία, στην οποία ταυτίζεται ο Δίας με τον ουρανό.¹¹⁵ Η θέση αυτή στηρίζεται στη συσχέτιση του βαβυλωνιακού θεού Βηλ με τον Δία, το *ίρον* του οποίου στη Βαβυλώνα αναφέρεται από τον Ηρόδοτο ως *Διός Βήλου* (βλ. 1, 181,6 και 3,158,8).¹¹⁶ Την αντίθετη του Αριστάρχου σε τέτοιου είδους ερμηνείες παραθέτει ο Ευστάθιος (40,28) σχολιάζοντας τον στίχο Α 46: «οὐδέν τι τῶν παρ' Ὀμήρῳ ἀλληγορεῖν ἤθελεν, οἷον τὸν Δία εἰς οὐρανὸν ἀνάγειν ἢ ἥλιον ἢ ἀέρα ἢ νοῦν».¹¹⁷

Τα παραπάνω Σχόλια βέβαια δεν μπορούν να θεωρηθούν αδιάσειστα τεκμήρια της πολεμικής των δύο φιλολόγων. Σίγουρα όμως, από κοινού με μια σειρά συναφών περιπτώσεων, αποδεικνύουν την υιοθέτηση αντίθετων φιλολογικών προσεγγίσεων παρέχοντας στήριξη σε άλλες μαρτυρίες που μιλούν σαφώς για αντιπαράθεση.

Οι δύο φιλόλογοι αναμφισβήτητα ενεπλάκησαν σε διαμάχη. Ωστόσο, η έκτασή της με τα έως τώρα δεδομένα είναι δύσκολο να προσδιοριστεί. Άλλωστε, και οι δύο ως άνθρωποι της εποχής τους υιοθέτησαν κάποιες κοινές βάσεις διαθέτοντας κάποια σημεία σύγκλισης, όπως η κοινή αθέτηση του προοιμίου στα *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*¹¹⁸ του Ησιόδου. Επιπλέον, ο Κράτης στην πλειοψηφία των ετυμολογιών του ακολούθησε το αλεξανδρινό πρότυπο.¹¹⁹ Εντύπωση προκαλεί η χρήση της αναλογίας από τον ίδιο στο Σχόλ. Α στο Φ 323 b¹ (= F 31), όπου δέχεται «*τυμβοχόης*» ως γενική πτώση

¹¹⁴ «οἱ δὲ πανημέριοι: ὅτι οὐ δι' ὅλης φησὶ τῆς ἡμέρας, ἀλλὰ τοῦ λείποντος τῆς ἡμέρας». Όπως παρατηρεῖ η Broggiato, 2001: 145.

¹¹⁵ Ο Κράτης είχε τη γνώμη ότι στο προοίμιο των φαινομένων του Αράτου ο Δίας είναι ο ουρανός. Στα Σχόλια αναφέρεται πως ο ίδιος ο Όμηρος χρησιμοποιεί στον στίχο Τ 357 το όνομα του Δία για τον ουρανό. Βλ. F 131 (= Σχόλ. ABKΡγ στο Γερμανικό, *Φαινόμενα* Αράτου, 1-16, Σχόλ. στον Άρατο, 1, Αχιλλέως, *Περὶ Ἑρμηνείας*, 4,2-5).

¹¹⁶ Schironi, 2004: 129-130. Την ταύτιση του θεού Βηλ με τον ουρανό αναφέρει και ο West στο κριτικό υπόμνημα στο Α 591.

¹¹⁷ Ο Nünlist (2011: 109 υποσημ. 13) θεωρεῖ ἀπίθανο ο Ευστάθιος να στήριζε τις αναφορές του στην αντι-αλληγορική στάση του Αριστάρχου σε επιπλέον πηγές, πλην του Σχολίου D (βλ. υποσημ. 106) υποβαθμίζοντας την αξία τους.

¹¹⁸ F 78 = *Βίος Διονυσίου Περιηγητή*, σ. 72,59 Kassel: «Ὁμηρος δὲ οὐ τοιοῦτος, ἀλλὰ τὸ προοίμιον ἐκ τῶν πραγμάτων λαβὼν εὐθέως τὰ {τε} κεφάλαια τῆς ποιήσεως περιγράφει. τὸ δὲ τῶν ἔργων καὶ ἡμερῶν Ἡσιόδου καὶ τῆς Θεογονίας πάσης ἔστι προτάξαι ποιήσεως διὸ καὶ ὁ Κράτης αὐτὰ κατὰ λόγον ἠθέτει» καὶ Σχόλ. Ἡσιόδου, Ἔργα καὶ ἡμέραι, Προλεγόμενα Ac, σ. 2,8 (Pertusi, 1955): «Ὅτι δὲ τὸ προοίμιόν τινες διέγραψαν ὡσπερ ἄλλοι τε καὶ Ἀρίσταρχος, ὀβελίζων τοὺς στίχους καὶ Πραξιφάνης, ὁ τοῦ Θεοφράστου μαθητῆς, μηδὲ τοῦτο ἀγνοοῦμεν».

¹¹⁹ Pfeiffer, 1972: 287. Εξαιρεση συνιστᾷ η ετυμολογία του Δία «ἀπὸ τοῦ διαίνειν» (= F 130 = Λυδός, *Περὶ μνηῶν*, 4,71) που πλησιάζει τη μεθοδολογία ετυμολογίας των Στωϊκῶν βλ. Broggiato, 2001: Ixii. Δεν είναι τυχαίο ἄλλωστε ὅτι στο χωρίο παρατίθενται και οι ἀνάλογες ετυμολογίες του Ποσειδῶνιου και του Χρυσίππου.

«ὁμοίως τῷ οἰνοχόῃς», γραφή που σε αρκετές περιπτώσεις έχει υιοθετήσει η σύγχρονη κριτική.¹²⁰

Η Πέργαμος, παρά την καθιερωμένη αντίληψη ότι ήταν ο αντίποδας της Αλεξάνδρειας, δέχτηκε την επιρροή του προτύπου της και ήλθε σε γόνιμη επαφή μαζί του όπως επιβεβαιώνεται και από τη δράση μετέπειτα φιλολόγων.¹²¹ Επιπλέον, η τυποποίηση της γραμματικής από τον Διονύσιο Θράκα, τον μαθητή του Αριστάρχου, αποδεικνύει την αποδοχή στωικών θεωριών από τους αλεξανδρινούς, στοιχείο που κατά συνέπεια τους φέρνει πιο κοντά και στον Κράτητα.¹²²

Ε. Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΗΤΟΣ ΣΤΗΝ ΙΛΙΑΔΑ

Τα διασωθέντα αποσπάσματα για την εργασία του Κράτητος στην Ιλιάδα είναι μόλις 36 και δεν προσφέρουν πλήρη εικόνα του έργου του. Ωστόσο, είναι εφικτός ο εντοπισμός σημείων σύνδεσης – σύγκλισης που κατ' επέκταση οδηγούν σε κάποια ασφαλή συμπεράσματα. Στην πλειοψηφία των αποσπασμάτων πραγματεύεται ζητήματα κριτικής του κειμένου. Οι προτεινόμενες γραφές κατά κανόνα δεν επηρεάζουν το μέτρο¹²³ και είναι αποτέλεσμα μικρής μετατροπής κάποιων γραμμάτων¹²⁴, διαίρεσης μιας φράσης-λέξης¹²⁵ ή διαφορετικού τονισμού¹²⁶. Σε ένα απόσπασμα η εναλλακτική γραφή προβάλλεται ως λάθος οφειλόμενο στον

¹²⁰Βλ. εκδόσεις Allen-Monro, Leaf και Mazon στο Φ 323. Ο West στην πρόσφατη έκδοσή του δέχεται τη γραφή «*τυμβοχοῆς*», το ίδιο και ο Van Thiel. Ο Αρίσταρχος (βλ. fr. 56 Schironi) ενέκρινε τη γραφή *τυμβοχοῆσ'* (ὅτι τὸ πλήρες τυμβοχοῆσαι ἐστὶ ...διὸ περισπαστέον τὸ η), η οποία υιοθετείται στην παλαιά έκδοση του Dindorf. Το Σχόλιο παρέχει στήριξη στους μελετητές που τίθενται κατά της διαμάχης στη γραμματική. Βλ. Schironi, 2004: 436 και υποσημ. 8. Παρά ταύτα, δεν δύναται να παραγκωνιστούν τα υπόλοιπα αποσπάσματα που δρουν υπέρ. Πιο λογικό θα ήταν να περιοριστεί η διάστασή της. Βλ. F 31 σ. 89-90.

¹²¹Βλ. Broggiato, 2001: xix και υποσημ. 18 η οποία υποστηρίζει ότι οι δύο σχολές παρά την αντιπαράθεση, πρέπει να ήταν σε επαφή, όπως αποδεικνύεται από όσα γνωρίζουμε για τον Αγαθοκλή από την Κύζικο (Montanari, 1988: 13-42) και τον Δημήτριο Ιξίωνα τον μαθητή του Αριστάρχου, που έζησε σε Πέργαμο και Αλεξάνδρεια (Σούδα δ 430). Επιπλέον, ο στωικός και μαθητής του Κράτητος, Παναίτιος, έχει θεωρηθεί από τον Pfeiffer (1971: 277) ότι θαύμαζε τον Αρίσταρχο για την ερμηνευτική του εργασία ώστε τον αποκαλούσε «*μάντιν...διὰ τὸ ῥαδίως καταμαντεύεσθαι τῆς τῶν ποιημάτων διανοίας*» (Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 14,35 = fr. 154 Alesse). Ωστόσο, η Alesse (1997: 296-297) κρίνει ότι το Σχόλιο του Παναιτίου διαθέτει ειρωνική χροιά. Παράλληλα ο εντοπισμός της ίδιας στο fr. 155 (=Ευστάθιος, Σχόλ. στο ψ 220) έμμεσης στήριξης της ανωμαλίας, δυσχεραίνει την εκδοχή της μέγιστης εκτίμησης του Παναιτίου για τον υπερασπιστή της αναλογίας, Αρίσταρχο.

¹²²Pfeiffer, 1972: 292. Ο Janko (1995: 214) θεωρεί ότι ο Απολλόδωρος από την Αθήνα είναι η χαμένη σύνδεση μεταξύ του στωικού Διογένη του Βαβυλωνίου και του Διονυσίου Θρακός.

¹²³Εξαίρεση είναι το *ἐν ἡμαρ* (F 16).

¹²⁴*εἰλθέντ'* (F 30), *Ἰδήϊον* (F 33), *κατηφέες* (F 35), *ὄκα* (F 5*).

¹²⁵*δι' ἀσπιδέος* (F 15), *ἐν ἡμαρ* (F 16), *πάντ' ἄ* (F 22), *οἷ ἡ* (F 27).

¹²⁶*πρυμνήσιν* (F 19) *βῆλος* (F 21), *ἦμε* (F 23), *τυμβοχόης* (F 31), *ἐνταυθοῖ* (F 28*).

‘μεταχαρακτηρισμό’¹²⁷. Διορθώσεις μ’ αυτό το ιδιαίτερο κριτήριο εφαρμόζονται σε άλλες περιπτώσεις και από τους Αλεξανδρινούς. Σε τρία αποσπάσματα επιβεβαιώνεται ότι ο Κράτης πραγματεύθηκε τη γνησιότητα στίχων.¹²⁸ Δεν δύναται να ειπωθεί με βεβαιότητα ποιες από τις διορθώσεις του στηρίζονται σε διαφορετικά χειρόγραφα από των Αλεξανδρινών γραμματικών και ποιες εισήγαγε ο ίδιος. Εξαιρέση συνιστά η γραφή *πάντ’ ἄ* που συνδέεται σαφώς με τον Στησίμβροτο (F 22).

Οι επιλογές του Κράτητος σε μεγάλο βαθμό σχετίζονται με την ερμηνεία που ήθελε να προσδώσει στο εκάστοτε ομηρικό χωρίο και κυρίως με ό,τι μπορεί να συνδεθεί με τη γεωγραφία – κοσμολογία. Αυτό καταδεικνύεται στο F 21, όπου η γραφή *βήλου* συνδέεται με την αλληγορική ερμηνεία της κατακρήμνισης του Ηφαίστου από τον Όλυμπο - ουρανό (F 3), στο F 27, όπου η διαίρεση της αντωνυμίας *οἷη* απαλλάσσει τον ποιητή από την άγνοια βασικής αστρονομίας, και στην υπεράσπιση των στίχων Ξ 246 (F 20) και Φ 195 (F 29) σχετικά με τον Ωκεανό. Σ’ αυτή τη λογική ίσως να υπάγεται και η γραφή *δι’ ἄσπιδέος* (F 15). Σε άλλες περιπτώσεις προσφέρει λύσεις στις νοηματικές ασάφειες που εντάσσονται στο πλαίσιο εξέτασης των λεγόμενων ομηρικών προβλημάτων. Σ’ αυτές ανήκει η γραφή *ἐν ἡμαρ* (F 16) προς αποφυγή της ηθικής μείωσης των θεών και η *πάντ’ ἄ* (F 22) για την ορθή διανομή του κόσμου στους τρεις θεούς. Με απόδοση δυσνόητων χωρίων συνδέονται οι γραφές *πρυμνήσιν* (F 19) και *κνίση μελδομένου* (F 32). Στην ίδια κατηγορία εντάσσεται το πενιχρό F 18. Επιπλέον, φαίνεται ότι μελετούσε την ομηρική χρήση και σ’ αυτήν πιθανόν στηρίχθηκε η γραφή *κατηφές* αντί του *κατηφόνες* (F 35) που εκπροσωπεί την κοινή έκδοση και είναι ἄπαξ. Η γραφή *Ἰδήϊον* ίσως να προέρχεται από διαφορετικό χειρόγραφο, καθώς είναι εύκολη παλαιογραφικά μια μετατροπή του Λ σε Δ. Αδιαμφισβήτητη είναι η τάση να στηρίζει τις διορθώσεις του σε άλλες πηγές, όπως στις απόψεις των φυσικών (F 29) και στον Σόλωνα (F 31). Σε εργαλείο διόρθωσης αναδεικνύεται η ετυμολογία, η οποία αξιοποιείται υπέρ της γραφής *εἰλθέντ’* (F 30), με προέλευση τη λέξη *ἔξουλις*, του *ἦϊε* από της *ιάσεως* (F 23) και του *ένταυθοῖ* από το *ένταυθί* (F 28*).

Σχετικά τον τρόπο ερμηνείας του Κράτητος ασφαλές συμπέρασμα είναι ότι συνδέσε την αντίληψη του Ομήρου για τον κόσμο με τις γεωγραφικές γνώσεις της ελληνιστικής εποχής. Με αυτή τη σκέψη, στο F 3 η κατακρήμνιση του Ηφαίστου

¹²⁷ *μελδομένου* (F 32).

¹²⁸ Στα *Διορθωτικά* ανέφερε έναν εναλλακτικό στίχο για το προοίμιο της Ιλιάδος (F 1), διατήρησε ή εισήγαγε έναν επιπλέον στίχο μετά τον Ξ 246 (F 20) και υπερασπίστηκε την γνησιότητα του Φ 195 (F 29).

υποδηλώνει μια κοσμική μέτρηση του σύμπαντος και στο F 12, η περιγραφή της ασπίδας του Αγαμέμνονα συνιστά αναπαράσταση του κόσμου. Στο F 7 παρέχεται εξήγηση της λέξης *Τάρταρος* τοποθετώντας τον στους πόλους, αποσκοπώντας στην επαλήθευση της σφαιρικότητας της γης. Στο F 11 η *θοή νύξ*, αλληλοεξαρτώμενη από την κίνηση του ήλιου, φανερώνει τη σφαιρικότητα του σύμπαντος. Στην ερμηνευτική του προσέγγιση και ιδίως στα F 3 και F 12 είναι φανερό ότι αξιοποίησε την αλληγορία. Η χρήση της δεν είναι ευρεία, επιβεβαιώνεται όμως η αποδοχή και εφαρμογή της για την τεκμηρίωση των γεωγραφικών απόψεών του. Σ' αυτό το πλαίσιο, δεν πρέπει να ενταχθεί η αλληγορική ταύτιση του Απόλλωνα με τον ήλιο στο F 26, διότι στο σύνολο του αποσπάσματος υπαγορεύει μια ερμηνεία μυθική. Στην προσέγγισή του πιθανότητα δέχτηκε την επίδραση του Αγαθοκλή, η άποψη του οποίου σε δύο περιπτώσεις έπεται του Κράτητος υποδεικνύοντας κάποια σύνδεση (F 21, F 26). Ίσως ο ίδιος ο Κράτης να ανέφερε στα *Όμηρικὰ* απόψεις του Αγαθοκλή.

Τμήμα της ερμηνείας του Κράτητος συνιστά ο ακριβής γεωγραφικός προσδιορισμός ομηρικών τοπωνυμίων. Πρόκειται για σημείο μείζονος σημασίας που απασχόλησε και τους γραμματικούς της Αλεξάνδρειας σωριάζοντας συχνά εναλλακτικές προτάσεις με άξονα το ομηρικό κείμενο. Αυτό καθίσταται φανερό στα F 10, 14, 17* με την πραγμάτευση της τοποθέτησης του Ελεώνα στον Παρνασσό, της Έφυρας στην Ήλιδα και θεωρώντας τους Εφύρους και τους Φλεγύες, Ακαρνάνες και Γυρτώνιους αντίστοιχα. Σ' όλες τις περιπτώσεις οι απόψεις του Κράτητος διαφέρουν από αυτές του Αριστάρχου.

Σε μερικά αποσπάσματα παρέχονται μόνο εξηγήσεις λέξεων. Στο F 6 για τα *ένωπια* και στο F 12 για τον χαρακτηρισμό *Πράμνειος*. Η απόδοση στο *έπειτα* με τη σημασία του *δή* στο F 9 υπαγορεύει την ερμηνεία που έδωσε επίμαχο ζήτημα της πρεσβείας του Αχιλλέα. Επιπλέον, διατίθεται μια ερμηνεία ομηρικών στίχων που αποσκοπεί στην επίλυση ενός ομηρικού προβλήματος σχετικά με την αναζήτηση πανοπλίας του Αχιλλέα (F 25). Λύσεις σε τέτοια ζητήματα προσέφερε, όπως ήδη αναφέρθηκε, και με την αποδοχή εναλλακτικών γραφών. Στο F 34 η ανατρεπτική σύνδεση του Ευρύαλου με την έλευση στη Θήβα για την ταφή του Οιδίποδα, συνεπάγεται ότι τον απασχόλησε η χρονολόγηση των μυθολογικών προσώπων. Επίσης, στο πλαίσιο της επίλυσης αλληλοσυγκρουόμενων ομηρικών πληροφοριών που εμπίπτουν σε ζητήματα συνοχής, προσδιόρισε την καταγωγή του Φοίνικα ταυτίζοντας με τον πατέρα του, τον Αμύντορα τον στίχων I 448 και K 266 (F 10). Η άποψη αυτή φαίνεται ότι αντιπαρατίθεται στον Αριστάρχου.

Το F 2 αποτελεί μαρτυρία σαφούς επιρροής από τη στωική φιλοσοφία και ειδικότερα από τη στωική ηθική. Σ' αυτό ταυτίζεται η άποψη του Κράτητος για το ήθος του Αχιλλέα με αυτήν του Περσαίου. Το F 24 αποτελεί μοναδική περίπτωση σύνδεσης με τους παιδαγωγικούς σκοπούς της ποιήσεως που συνεπάγεται επίσης, την επιρροή της στωικής φιλοσοφίας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον επέδειξε και για την ετυμολογία. Εν προκειμένω διατίθενται του ονόματος του ήρωα Αφαρέα από επίρρημα *ἄφαρ* (F 8), της πόλης Ἄρνη (F 4) από ουσιαστικό *ἀρήν* και της Κω από το καρικό *κῶν*. Πιθανή είναι η ανάθεση στον Κράτητα της ετυμολογίας του Βοιωτού από τους βόες (F 4). Κατ' εξαίρεση παρατηρείται σύνδεση με την αλληγορία στην ετυμολογία που νοείται από τη γραφή *βήλος*, παραγόμενη από τον θεό Βηλ (F 21).

Τα αποσπάσματα της Ιλιάδος δεν επιβεβαιώνουν την υπεράσπιση της γραμματικής ανωμαλίας από τον Κράτητα. Η μοναδική περίπτωση που μπορεί να συνδεθεί μ' αυτή είναι ο σχολιασμός του Αριστόνικου στο F 36, το οποίο σε σχέση με το με το F 9 έχει θεωρηθεί απόδειξη έγκρισης της χρήσης του δυϊκού με σημασία πληθυντικού. Από την άλλη, και η χρήση της αναλογίας στο F 31 έχει αμφισβητηθεί.

Η διαμάχη Περγάμου - Αλεξάνδρειας και ειδικότερα του Κράτητος με τον Αρίσταρχο δεν επιβεβαιώνεται ακράδαντα. Ωστόσο, είναι καταφανής η τάση απόρριψης των προτάσεων του Κράτητος από τη Σχολή της Αλεξάνδρειας και μια ροπή για κριτική προς αυτόν που έμμεσα δημιουργεί την εικόνα της αντιπαράθεσης.¹²⁹ Πράγματι, κατά κανόνα οι δύο πλευρές υιοθετούν αντίθετες προσεγγίσεις. Το πόρισμα επιβεβαιώνεται και από τη σύγκριση των παρεχόμενων πληροφοριών από διαφορετικές πηγές για κοινούς ομηρικούς στίχους και ζητήματα¹³⁰. Ωστόσο, είναι ανοιχτό το ερώτημα κατά πόσο αυτές συνιστούν ικανοποιητικές μαρτυρίες για την αποδοχή μιας οξείας αντιπαράθεσης ή μιας μειωμένης έντασης φιλολογικής διαφοράς.

Συνοψίζοντας, σε ό,τι αφορά τα αποσπάσματα της Ιλιάδος, δικαιολογούνται οι χαρακτηρισμοί της Σούδας *κριτικός* και *όμηρικός*, επιβεβαιώνεται το περιεχόμενο των

¹²⁹Βλ. F 5*, F 9, F 19, F 31, F 33, F 34, F 35, F 36, τα οποία αποτελούνται από Σχόλια της διατεσσάρων. Διαφορετική περίπτωση είναι το Σχόλ. Α στο Λ 754α (βλ. F 15), όπου ο Αρίσταρχος κρατά ουδέτερη στάση σχετικά με τη γραφή *διὰ σπιδέος* ή *δι' ἄσπιδέος*. Ωστόσο, ο Ηρωδιανός στο τέλος του ίδιου Σχολίου υπερασπίζεται τη γραφή *διὰ σπιδέος*. Επίσης, στο F 23 ο Ηρωδιανός αναφέρει την άποψη του Κράτητος και του Αριστάρχου, αναδεικνύοντας τη λανθασμένη κατεύθυνση και των δύο.

¹³⁰Βλ. για παράδειγμα F 3, F 11, F 13, F 14, F 29, F 32. Η διαφορά των δύο φιλολόγων υπονοείται στο F 20.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Διορθωτικῶν, των Ὀμηρικῶν και οι μεταξύ τους συγκλίσεις, ενώ εξακολουθεί να τίθεται υπό διερεύνηση η επαφή με τη στωική φιλοσοφία και η σχέση με την Αλεξάνδρεια.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΚΡΑΤΗΤΟΣ ΣΤΗΝ
ΙΛΙΑΔΑ

F 1

Proleg. Cod. Rom. Bibl. Naz. gr. 6: *ή δοκοῦσα ἀρχαία Ἰλιάς, λεγόμενη δὲ ᾤπ' ἐλικῶνος*†, *προοίμιον ἔχει τοῦτο*·

Μούσας ἀείδω καὶ Ἀπόλλωνα κλυτότοξον,
ὡς καὶ Νικάνωρ μέμνηται καὶ Κράτης ἐν τοῖς διορθωτικοῖς...

Το πρώτο απόσπασμα του Κράτητος στην Ιλιάδα έχει εντοπιστεί στα Προλεγόμενα του cod. Rom. gr. 6 της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ρώμης, έκδοση των οποίων έχει πραγματοποιηθεί καταρχάς από τον Osann (1851: 3-5), αξιολογούμενη ότι έχρηζε πολλών διορθώσεων, και τελευταία από τον Montanari (1979: 50-56).¹³¹

Το Σχόλιο προσφέρει μια εκδοχή του προοιμίου της θεωρούμενης *ἀρχαίας Ιλιάδος*¹³², η οποία επονομάζεται *ᾤπ' ἐλικῶνος*†¹³³ δηλώνοντας πιθανόν την προέλευση του αντιγράφου. Ο πρώτος στίχος αυτού διαθέτει τη μορφή «*Μούσας ἀείδω καὶ Ἀπόλλωνα κλυτότοξον*» και πληροφορούμαστε ότι αναφέρεται από τον Κράτητα στο βιβλίο του με τίτλο *Διορθωτικά* και από τον Νικάνωρα.¹³⁴ Προφανώς εντοπίζεται εδώ το ενδιαφέρον του Κράτητος για την κριτική αποκατάστασή του ομηρικού κειμένου. Ίσως μάλιστα να αθέτησε το καθιερωμένο προοίμιο της Ιλιάδος, όπως πραγματοποίησε και στα *Ἔργα καὶ ἡμέραι* και τη *Θεογονία* του Ησιόδου.¹³⁵

¹³¹Ο cod. Rom. gr. 6 μαζί με τον cod. Matrit. 4626 συγκροτούν τον πρώτο και δεύτερο τόμο αντίστοιχα ενός ενιαίου κώδικα (C de Marco, Z Van Thiel) των Σχολίων D της Ιλιάδος. Βλ. Montanari, 1979: 43.

¹³²Ο Van der Valk (1964 τ. 2: 366 υποσημ. 380) θεωρεί ότι ο όρος είναι παραπλανητικός.

¹³³Ο δυσανάγνωστος προσδιορισμός έχει προβληματίσει τους μελετητές του χωρίου. Μάλλον δεν πρόκειται για τον Ελικώνα (Osann: *ᾤπ' Ἐλικῶνος* ή *ᾤφ' Ἐλικῶνος*), αλλά για τον βιβλιόφιλο Απελλικῶντα τον Τήιον (1^{ος} αι. π.Χ., διέθετε βιβλιοθήκη στην Αθήνα, είναι ιδιαίτερα γνωστός γιατί εντόπισε τα βιβλία του Αριστοτέλη. Βλ. Στράβων, *Γεωγραφικά*, 13,1,54 και Πλούταρχος, *Σύλλας*, 26). Ο Montanari σημειώνει το χωρίο αθεράπευτο. Η πλειονότητα των εκδοτών αποδέχονται αυτήν την ερμηνεία υιοθετώντας τη γραφή Ἀπελλικῶνος (Ribbeck, Nauck, Wehrli) ή Ἀπελλικῶντος (Schimberg, Wilamowitz). Ο Nagy (1998: 216) πιθανολογεί ότι ο Απελλικῶν είχε εντοπίσει το εν λόγω ομηρικό κείμενο στη βιβλιοθήκη της Περγάμου, εξ ου και η χρήση του από τον Κράτητα. Για τον Απελλικῶντα βλ. RE II, 2693-2694.

¹³⁴Ο Nagy (1998: 217 υποσημ. 104) θεωρεί ότι ο Νικάνωρ, που έζησε την εποχή του Ανδριανού, είχε ως πηγή τον Κράτητα. Ο Νικάνωρ έγραψε *περὶ στιγμῆς* (βλ. Friedlaender, 1967² και Carnuth, 1967²) και είναι ένας εκ των τεσσάρων που διέσωσαν μεγάλο τμήμα των εργασιών του Αριστάρχου και περιλαμβάνονται στον κώδικα Venetus A.

¹³⁵Nagy, 1998: 217. Όπως γνωρίζουμε το προοίμιο της Ιλιάδος είχε απασχολήσει τους διανοητές από πολύ νωρίς. Ο Πρωταγόρας παρατήρησε την ανορθόδοξη έναρξη του με προστακτική («*Μῆνιν ἄειδε*») αντί της ευκτικής. Βλ. Pfeiffer, 1972: 39.

Το εν λόγω Σχόλιο αποτελεί μοναδική μαρτυρία αποκλίνοντων προοιμίων¹³⁶ και ως εκ τούτου παρατίθεται κατά κανόνα σε όλα τα υπομνήματα των εκδόσεων της Ιλιάδος.¹³⁷

F 2

A 66-7: *αἴ κέν πως ἀρνῶν κνίσης αἰγῶν τε τελείων
βούλεται ἀντιάσας ἡμῖν ἀπὸ λοιγὸν ἀμῦναι*

Σχόλ. bT στο A 66c (εξηγ.): *κνίσης: Πυθαγορικός ἐστὶ μᾶλλον φιλόσοφος ἢ στρατιώτης, ὡς δῆλον ἔκ τε τῶν νῦν καὶ ἐκ τοῦ “ αὔριον ἱερὰ Διὶ ῥέζας” (I 357) καὶ τῶν περὶ τοῦ δέπαιος τῆς Πατροκλείας (πβ. Π 225-54): πῶς οὖν κατὰ Κράτητα καὶ Περσαῖον οὔτε φρόνιμος, οὔτε σῶφρων οὔτε ἀνδρεῖος; πηγὴ γὰρ τίς ἐστὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς τὸ δοκεῖν θεοὺς εἶναι.*

Το απόσπασμα ανήκει στην κατηγορία των εξηγητικών Σχολίων bT¹³⁸ και ειδικότερα εντοπίζεται στους κώδικες B (Marcianus Graecus Z 453 = Venetus Graecus 821), C (Laurentianus plutei 32,3) και T (Townleianus, British Museum Burney 86) του 11^{ου} αι. . Το παρεχόμενο για τον Κράτητα στοιχείο είναι ότι από κοινού με τον στωικό φιλόσοφο Περσαίο έκρινε ότι ο Αχιλλέας δεν είναι φρόνιμος, σῶφρων και ανδρεῖος.¹³⁹ Συγκεκριμένα, ο Σχολιαστής με αφορμὴ τὴ λέξη *κνίσης* στο στίχο A 66 κρίνει ότι το ἦθος του Αχιλλέα προσομοιάζει με ενός ατόμου που ακολουθεῖ τὴν πυθαγορικὴ φιλοσοφία παρά με ενός στρατιώτου¹⁴⁰. Αυτό συμπεραίνεται ἀπὸ τὴν ἐκ παραλλήλου ἐξέταση τοῦ στίχου τῆς Ιλιάδος A 66 με τους

¹³⁶Στὴ συνέχεια τοῦ δίνονται τρεῖς ἐπιπλέον ἐναλλακτικοὶ στίχοι ἀναγόμενοι στὸν Ἀριστόξενο (4^{ος} αι. π.Χ.) καὶ στὸ ἔργο *α' Πραξίδαμαντείων* (fr. 91a, τ. 10, σ. 198 Wehrli) «ἔσπετε νῦν μοι Μοῦσαι, Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι, / ὅπως δὴ μῆνίς τε χόλος θ' ἔλε Πηλείωνα/ Ἀητοῦς τ' ἄγλαδὸν υἱόν· ὁ γὰρ βασιλῆϊ χολωθεῖς». Ὁ Van der Valk (1964, τ. 2: 365 καὶ υποσημ. 377) ἐπισημαίνει ὅτι δὲν εἶναι δυνατό ἡ σύγχρονη κριτικὴ νὰ δεχθεῖ αὐτὸ τὸ προοίμιο καὶ ἐκπλήσσεται με τὴν υποστήριξη τοῦ ἀντιθέτου ἀπὸ τὸν Riemschneider. Ὁ Kirk (2003: 140-141) σημειώνει ὅτι, ἀν καὶ δὲν μπορούμε νὰ εἶμαστε ἀπόλυτα βέβαιοι ὅτι ἡ καθιερωμένη μορφή τοῦ προοιμίου ἔχει συντεθεῖ ἀπὸ τὸν ποιητὴ τῆς Ιλιάδος, ὡστόσο δὲν ὑπάρχει κανένα στοιχείο ποὺ νὰ ἀντίκειται σ' αὐτό. Δέχεται ὁμῶς, ὅτι ὁ πρῶτος στίχος τοῦ προοιμίου ποὺ δίνει ὁ Ἀριστόξενος εἶναι ἰλιαδικός. Καὶ πράγματι βλέπουμε γιὰ παράδειγμα ὅτι ἀναφέρεται στὸς στίχους B 484 καὶ Π 112.

¹³⁷Βλ. Κριτικὸ ὑπόμνημα ἐκδόσεων Allen-Monro, Mazon, Leaf, Van Thiel, West στὸν στίχο A 1 καὶ Erbse στὴν ἐκδόση τῶν Σχολίων φιλολογικὸ ὑπόμνημα στὸ Σχόλ. A γιὰ τὸ στίχο A 1.

¹³⁸Τὰ ἐξηγητικὰ Σχόλια bT συναποτελοῦνται ἀπὸ τὰ Σχόλ. T καὶ μὴ ολόκληρη ομάδα χειρογράφων, τὰ BCE^{3E} που συνοπτικὰ ονομάζονται b. Βλ. Erbse: 1969, τ. 1: XLVIII-IL.

¹³⁹Ἡ πληροφορία γιὰ τὸν Κράτητα περιλαμβάνεται μόνον στὰ Σχόλ. T. Βλ. ἐκ. 1, 2, 3.

¹⁴⁰Παράλληλο εἶναι τὸ Σχόλ. T στὸ Π 225 (εξηγ.): «τετυγμένον: εὔ πεποιημένον. | οὐ στρατιώτης δέ, ἀλλὰ Πυθαγορικός τις δοκεῖ νεανίας εἶναι».

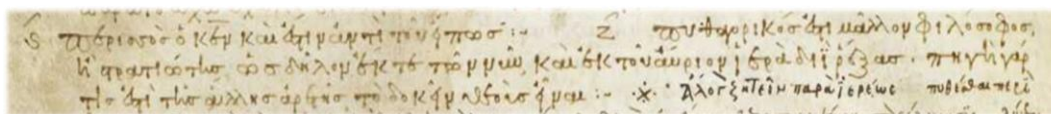
I 357 και Π 225-54 που αποδεικνύουν τον ευσεβή χαρακτήρα του και σχηματίζουν την εικόνα ενός ανθρώπου που ακολουθεί μυστηριακά αρχέτυπα.¹⁴¹ Γι' αυτό και ο Σχολιαστής απορεί με το προαναφερθέν συμπέρασμα του Κράτητος και Περσαίου θεωρώντας ότι πηγή των άλλων αρετών είναι η πίστη στους θεούς. Η σύνδεση με τον πυθαγορισμό επιβεβαιώνεται από τα διασωθέντα ακούσματα.¹⁴² Το συμπέρασμα του Περσαίου, τον οποίο λογικά ακολούθησε ο Κράτης, για το ήθος του Αχιλλέα στηρίζεται στη Στωική Ηθική.¹⁴³

Εικόνα 1

Cod. Townleianus, f. 2r, 11^{οο} αι.

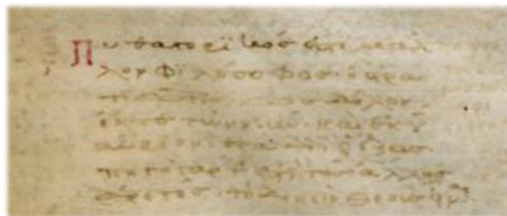
Σχόλ. Τ στο Α 66

Εικόνα 2

Cod. Venetus Graecus 821, f. 3v, 11^{οο} αι.

Σχόλ. Β στο Α 66

Εικόνα 3

Cod. Laurentianus plutei 32,3, f. 4v. 11^{ος} -12^{ος} αι.

Σχόλ. C στο Α 66

¹⁴¹Στο Α 66 ο Αχιλλέας έχοντας συγκαλέσει συνέλευση για να βρεθεί λύση στο ζήτημα του λοιμού διερωτάται μήπως ο Απόλλωνας οργίζεται επειδή του έλλειψε κάποια θυσία. Στο I 357 ανακοινώνει στην πρεσβεία των Αχαιών ότι την επομένη θα φύγει για τη Φθία κάνοντας θυσία προηγουμένως στον Δία και στους άλλους αθανάτους και στο Π 225-54 πριν και μετά την προσευχή του στον Δία για τον Πάτροκλο περιγράφεται η ιεροτελεστία της χρήσης του *δέπαος*, δηλαδή του ποτηριού, αποκλειστικά για προσφορές στον Δία.

¹⁴²Βλ. D-K 58 C 4 84: «σπένδειν τοῖς θεοῖς κατὰ τὸ οὖς τῆς κύλικος οἴωνοῦ ἔνεκεν καὶ ὅπως μὴ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ πίνηται.».

¹⁴³Βλ. Broggiato, 2001: 142 και υποσημ. 36. Ὅπως πληροφορούμαστε ἀπὸ τὸν Δίωνα Χρυσόστομο, Λόγοι, 53,4 (= SVF I 456 = FDS 608) ἡ ἐξήγησις τοῦ Ὀμήρου ἀπασχόλησε τὸν Περσαῖο, ἀλλὰ καὶ τὸν Ζήνωνα: «γέγραφε δὲ καὶ Ζήνων ὁ φιλόσοφος εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν... διδάσκων ὅτι τὰ μὲν κατὰ δόξαν, τὰ δὲ κατὰ ἀλήθειαν γέγραφεν (εν. Ὀμηρος), ὅπως μὴ φαίνεται αὐτὸς αὐτῷ μαχόμενος... ἔτι δὲ καὶ Περσαῖος ὁ τοῦ Ζήνωνος κατὰ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν γέγραφε καὶ ἄλλοι πλείους».

F 3

A 590-3: ἤδη γάρ με καὶ ἄλλοτ' ἄλεξέμεναι μεμαῶτα
 ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο,
 πᾶν δ' ἤμαρ φερόμην, ἅμα δ' ἠελίῳ καταδύντι
 κάππεσον ἐν Λήμνῳ, ὀλίγος δ' ἔτι θυμὸς ἐνήεν·

Ἡράκλειτος, *Ὀμηρικὰ Προβλήματα*, 27, 2-4 : ἔδω γὰρ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὡς τερατεῖαν τινὰ τὴν Κράτητος φιλοσοφίαν, ὅτι Ζεὺς ἀναμέτρῃσιν τοῦ παντὸς ἐσπουδακῶς γενέσθαι δύο πυρσοῖς ἰσοδρομοῦσιν, *Ἡφαίστῳ τε καὶ Ἡλίῳ διετεκμήρατο τοῦ κόσμου τὰ διαστήματα, τὸν μὲν ἄνωθεν ἀπὸ βηλοῦ καλουμένου ῥίψας, τὸν δ' ἀπ' ἀνατολῆς εἰς δύσιν ἀφείξ φέρεσθαι· διὰ τοῦτ' ἀμφοτέρωι καὶ συνεχρόνισαν, “ἅμα γὰρ ἠελίῳ καταδύντι κάππεσεν Ἡφαιστος ἐν Λήμνῳ”*. Τοῦτο τοίνυν εἴτε κοσμικὴ τις ἀναμέτρησις, εἴθ' ὁ μᾶλλον ἀληθὲς ἐστίν, ἀλληγορικὴ τοῦ καθ' ἡμᾶς πυρὸς ἀνθρώποις παράδοσις, οὐδὲν ἀσεβὲς ὑπὲρ Ἡφαιστού παρ' Ὀμήρῳ λέλεκται.

Ὁ Κράτης ερμηνεύει τὴν κατακρήμνιση τοῦ Ἡφαιστού ἀπὸ τοῦ Δία σαν μία μέτρηση τοῦ ομηρικοῦ σύμπαντος.¹⁴⁴ Ἡ ἀκραία ερμηνευτικὴ ἐπιλογή του εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πίστεως στὴν πολυμάθεια τοῦ ποιητῆ καὶ τῆς τεκμηρίωσης κοσμολογικῶν – γεωγραφικῶν γνώσεων, ὅπως τὸ σφαιρικὸ σχῆμα τῆς γῆς, μέσω αὐτοῦ. Ὁ Ἡράκλειτος υποτιμᾷ τὴν ερμηνεία τοῦ Κράτητος χαρακτηρίζοντάς τὴν *τερατεῖαν*. Ὁρθότερη θεωρεῖ τὴν ἀλληγορικὴ ερμηνεία τῆς παράδοσης τοῦ πυρὸς στὸν ἄνθρωπο¹⁴⁵ καὶ παρατάσσει ἀντιθετικὰ τὶς δύο ερμηνείες, «*κοσμικὴ τις ἀναμέτρησις*» ἀφενὸς καὶ «*ἀλληγορικὴ παράδοσις*» ἀφετέρου.¹⁴⁶ Σε κάθε περίπτωση ἐπισημαίνει ὅτι τίποτα ἀσεβὲς δὲν ἔχει λεχθεῖ ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου. Το πόρισμα σχετίζεται με τὴν ἀπαλλαγὴ τοῦ Ὀμήρου ἀπὸ ολισθήματα καὶ δὲν ταυτίζεται με τὸ σκοπὸ τοῦ Κράτητος.

Στα τμήματα τοῦ ἔργου τοῦ Ἡρακλείτου που ἔχουν ἐντοπιστεῖ σε χειρόγραφα τῆς Ἰλιάδος ὑπάρχει στὸ ἐν λόγῳ ἀπόσπασμα ἡ γραφὴ *κράτητος τοῦ θεβαίου* (Broggiato,

¹⁴⁴Συναφῆς ερμηνεία ἔχει ἐντοπιστεῖ στα Σχόλ. BDEGQ τοῦ Πινδάρου, *Πυθιονίκοι*, 4,6 καὶ Σχόλ. MTVB τοῦ Εὐριπίδου, *Ὀρέστης* 331, στα ὁποῖα ἀναφέρεται ὅτι ὁ Δίας ἀφίγει δύο ἰσοταχεῖς αετοὺς, τὸ ἓνα ἀπὸ τὴν Δύση καὶ τὸ ἄλλο ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ ὀρίζοντας «*ὀμφαλό*» τῆς γῆς τὸ σημεῖο ποῦ συναντήθηκαν, δηλαδὴ τοὺς Δελφοὺς. Βλ. Mette, 1936: 10 καὶ fr. 22a φιλολογικὸ ὑπόμνημα.

¹⁴⁵Ὁ Ἡράκλειτος νωρίτερα (26, 6-13) ἔχει ἤδη ἀναλύσει τὴ δική του ἀλληγορικὴ ερμηνεία.

¹⁴⁶Ὁ Porter (1992: 96-103) δὲν ἀποδέχεται ὅτι ἡ ερμηνεία τοῦ Κράτητος εἶναι ἀλληγορικὴ κρίνοντας ὅτι ἀπέχει ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τῆς Στοᾶς. Μάλιστα συγκρίνει τὴ μέθοδο τοῦ Κράτητος με αὐτὴν ποῦ υιοθετεῖται στὸ ἑνατο κεφάλαιο τοῦ *Περὶ Ὑψους*. Επίσης, βλ. Broggiato, 2001: xvi-xvii γιὰ σχολιασμὸ τῆς ερμηνευτικῆς μεθόδου τοῦ Κράτητος ὅπως προτείνεται στὴν καινοτόμο μελέτη τοῦ Porter.

θηβαίου : Mette, Buffière). Ωστόσο δεν δέχεται αμφιβολία ότι το απόσπασμα ανήκει στον Μαλλώτη και όχι στον κυνικό φιλόσοφο.¹⁴⁷ Η προσθήκη του Mette (= fr. 22 α) <ἴσας δὲ εἶναι συνέβη τὰς ἀμφοτέρων ὁδοῦς> δεν έχει υιοθετηθεί από μεταγενέστερους εκδότες.

Βλ. σχολιασμό σ. 26-28.

F 4

B 507 (πβ. H 9): οἷ τε πολυστάφυλον Ἄρνην ἔχον, οἷ τε Μίδειαν

B 677(πβ. Ξ 255 = O 28): καὶ Κῶν Εὐρυπόλοιο πόλιν νήσους τε Καλύδνας

Et. Gen. α 1208: Ἄρνη: πόλις Βοιωτίας· ἔστι δὲ καὶ Θετταλίας· εἴρηται δὲ ἀπὸ Ἄρνης τῆς Αἰόλου τῆς μητρὸς Βοιωτίας. ὁ δὲ Κράτης φησὶ παρὰ τοὺς ἄρνας, ἐπιτηδεῖα γὰρ εἰς τὸ ἄρνας τρέφειν ἢ πόλις, καὶ οὐκ ἀπεικός· ὡς γὰρ ὁ αὐτός φησι καὶ τὴν Κῶν, τὴν ἐπιτηδεῖαν πρὸς πρόβατα, τοὺς ἐνοικοῦντας Κᾶρας οὕτως ὀνομάσαι τῇ οἰκείᾳ φωνῇ - κῶν γὰρ τὸ πρόβατον ὀνομάζουσιν - οὕτως δὲ φησι καὶ τὴν Ἄρνην· καὶ γὰρ καὶ αὕτη εὐαρνος, ὥστε τὴν μὲν Ἄρνην ἀπὸ τῆς συγκεκριμένης γενικῆς ὀνομάσθαι, τὴν δὲ Ἀρήνην ἀπὸ ἐντελοῦς τῆς ἀρήνος...

Σχόλ. στο Λυκ. Αλεξ. 644: ...Κράτης δὲ παρὰ τὸ ἄρνας πολλοὺς ἔχειν. καὶ τὴν Κῶν ὁ αὐτός οὕτω φησὶ κληθῆναι παρὰ τῶν οἰκοῦντων αὐτὴν Καρῶν· κῶν γὰρ τὸ πρόβατον οἱ Κᾶρες φασιν.

Ευστ. στο B 507: ἡ δὲ Ἄρνη ὁμώνυμός ἐστι τῆ ἡρωΐδι. αὕτη δὲ ἀπὸ περιουσιασμοῦ ἀρνῶν ἔοικεν ὑπὸ τοῦ πατρὸς Ἄρνη κληθῆναι, καθὰ καὶ αὕτη παῖδα ὑπὸ τῷ Ποσειδῶνι τεκοῦσα Βοιωτὸν ἐκ τῶν βοῶν ἐκάλεσε. φησὶ γοῦν Εὐφορίων· 'Βοιωτὸν δ ὀνόμηνε. τὸ γὰρ καλέσαντο νομῆες, / ὅτι ῥα πατρώησι βοῶν ἀπεθήκατο κόπροις' (fr. 96, 3 Powell). ὡς οὖν ὁ υἱὸς αὐτῆς ἐκλήθη Βοιωτὸς ἐκ τῶν βοῶν, οὕτω καὶ αὕτη, ὡς εἰκός, Ἄρνη ἐκ παρωνυμίας ἀρνῶν,

Σχόλ. Γ στο Ξ 255b (εξηγ.): τὸ δὲ πρόβατον κοῖον οἱ Κᾶρες ὀνομάζουσιν, ὅθεν Κῶς ἢ πολυθρέμμων.

¹⁴⁷Broggiato, 2001: 142 υποσημ. 37 και Wachsmuth, 1860: 27 και υποσημ. 1.

Ευστ. στο Ξ 255 (983,32): *φασί δὲ τοὺς Κᾶρας οὕτω καλεῖν τὰ πρόβατα. ὄθεν καὶ ἡ νῆσος Κᾶς ὡς πολυθρέμμων δι' εὐβοσίαν.*

Ευστ. στο Β 677 (318,39): *κατὰ δέ τινας καὶ ὡς πολυπρόβατος οὕτω καλεῖται· κόν γάρ φασι κατὰ γλῶσσαν τὸ πρόβατον λέγεσθαι.*

Στο Et. Gen. α 1208 (Sym. α 1397, EM α 1830)¹⁴⁸ αναφέρεται η ετυμολογία της Ἄρνης από την ομώνυμη ηρωίδα, κόρη του Αιόλου.¹⁴⁹ Κατόπιν, συμπληρωματικά παρέχεται του Κράτητος από τους άρνας εξηγώντας ότι η πόλη είναι κατάλληλη για την εκτροφή αρνιών¹⁵⁰ και ότι το όνομα δόθηκε από τη συγκεκριμένη γενική. Στη συνέχεια παραδίδεται άλλη μία συναφής ετυμολογία του Κράτητος για την Κω. Εδώ ισχυρίζεται για τους ίδιους λόγους ότι ονομάστηκε έτσι από Κάρεις, που ζούσαν εκεί, εφόσον στη γλώσσα τους έτσι ονομάζεται το πρόβατο.

Σχετικές πληροφορίες σε πιο συνοπτική μορφή φέρει το Σχόλιο στην Αλεξάνδρα του Λυκόφρονος, 644.¹⁵¹ Ωστόσο, πολλοί κώδικες παραδίδουν τη γραφή «Κράτων» ή «Κρίτων» και όχι Κράτης, η οποία υιοθετήθηκε αρχικώς ο Müller¹⁵² και κατόπιν από τους εκδότες του Μαλλώτη, Wachsmuth (σ. 41)¹⁵³, Mette (fr. 53b) και Broggiato.

¹⁴⁸Ο Jacoby (1955, IIIb:156 και σημ. 36) υπερασπίζεται την πατρότητα του εν λόγω αποσπάσματος διακρίνοντας το από εκείνο που αποδίδει στον Νικοκράτη (FGrHist fr. *5 = Στέφανος Βυζάντιος, *Εθνικά*, σ. 173,11 Meineke «*Βοιωτία:...γενέσθαι δὲ φασιν Βοιωτὸν...Νικοκράτης* (Νικόστρατος Meineke) *δὲ φησιν ὅτι Ποσειδῶνος καὶ Ἄρνης ἦν παῖς*). Την άποψη αυτή υιοθετεί και Broggiato (2001: 145) με την αιτιολογία ότι από τον Νικοκράτη διατίθενται γενεαλογικές παρατηρήσεις ενώ από τον Κράτητα παρέχονται ετυμολογίες. Και η δική μου άποψη κλίνει υπέρ της μη σύνδεσης των δύο αποσπασμάτων. Περισσότερο ύποπτο θεωρώ το Σχόλιο του Ευσταθίου Β 507 ως αποτέλεσμα ένωσης των διαφορετικῶν πηγῶν. Ωστόσο δέχομαι την ένταξή του στα αποσπάσματα του Κράτητος, όχι για την ετυμολογία της Ἄρνης, εφόσον αφορά την ηρωίδα και όχι την πόλη, αλλά για τη μέθοδο που ακολουθεῖται τόσο γι' αυτήν όσο και για τον Βοιωτό.

¹⁴⁹Για την Ἄρνη βλ. Grimal, 1991: 62 και RE 2,1: 1202.

¹⁵⁰Σημαντική είναι η ετυμολογία μιας ομώνυμης πόλης της Αρκαδίας από τον Πausanias 8,8,1-2: «[8,1]...έν τούτῳ δὲ παρὰ τὴν λεωφόρον ἐστὶν Ἄρνη καλουμένη κρήνη. [8,1] λέγεται δὲ καὶ τοιάδε ὑπὸ Ἀρκάδων, Ρέα ἠνίκα Ποσειδῶνα ἔτεκε, τὸν μὲν ἐς ποιμνὴν καταθέσθαι δίαίταν ἐνταῦθα ἔζοντα μετὰ τῶν ἀρνῶν, ἐπὶ τούτῳ δὲ ὀνομασθῆναι καὶ τὴν πηγὴν, ὅτι περὶ αὐτὴν ἐποιμαίνοντο οἱ ἄρνες». Σχετική είναι η πληροφορία από τον Ευστάθιο, 270,35: «*ἡ δὲ παρ' ἐτέροις Λεοντάρνη κόμη καὶ αὐτὴ περὶ τὸν Ἐλικῶνα κρήνη κληθεῖσα οὕτω, διότι Ἀδράστου θύοντος, φασίν, ἐκεῖ λέων, τὸν ἄρνα ἤρπασε*». Ίσως στα αποσπάσματα να λανθάνει η προελληνική σημασία της λέξεως Ἄρνη, δηλαδή πηγῆ.

¹⁵¹Η Broggiato στην έκδοσή της εκ λάθους γράφει στο Σχόλιο «*κῶν γάρ τὸ πρόβατων οἱ Κᾶρες φασιν*».

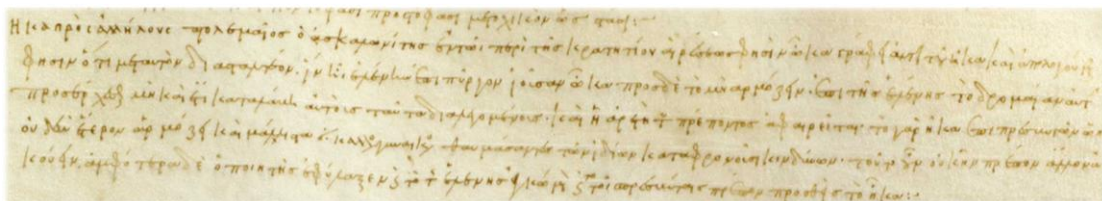
¹⁵²FHG IV: 370: «*Crates hic, opinor, non diversus est a Pergameno grammatico, Cratete Mallote..*». Η επισήμανση γίνεται από την Broggiato (2001: 144 και υποσημ. 45). Οι Wachsmuth και Mette αναφέρουν στο κριτικό τους υπόμνημα τον Thrylitt.

¹⁵³Η Broggiato παραλείπει να αντιστοιχίσει το απόσπασμα με την έκδοση του Wachsmuth (1860: 41).

Ο Ευστάθιος με αφορμή την αναφορά της πόλης στον κατάλογο των πλοίων (= B 507¹⁵⁴) σχολιάζει την ονομασία της προβαίνοντας σε σύνδεση με την ηρωίδα Άρνη και παρέχει ετυμολογία συναφή με του Κράτητος, χωρίς να τον κατονομάζει. Αναλόγως πράττει για την ετυμολογία της Κω στους στίχους B 677 και Ξ 255. Επιπλέον η ετυμολογία για την Κω εντοπίζεται στο Σχόλ. Γ για τον στίχο Ξ 255b.¹⁵⁵ Η παρατήρηση των χωρίων καθιστά φανερή τη σύνδεση. Εξ ου συμπεριλαμβάνονται στα αποσπάσματα που σχετίζονται στην Ιλιάδα.¹⁵⁶

Άξια ειδικού σχολιασμού είναι η ετυμολογία του ονόματος του Βοιωτού, γιου της Άρνης, που παρέχεται από τον Ευστάθιο στον B 507: «*Βοιωτὸν ἐκ τῶν βοῶν ἐκάλεσε*». Εύκολα διαπιστώνεται η μεθοδολογική συνάφεια με τις προαναφερθείσες πόλεις, Άρνη και Κῶ, γι' αυτό πιθανό κρίνω να ανήκει στον Κράτητα κι αυτή η ετυμολογία.¹⁵⁷

F 5*

Εικόνα 4

Venetus Graecus 822, f. 45r, 10^{ος} αι.
Σχόλ. Α στο Γ 155 b

Γ 154-155: οἱ δ' ὡς οὖν εἶδονθ' Ἑλένην ἐπὶ πύργον ἰοῦσαν,
ἦκα πρὸς ἀλλήλους ἔπεα πτερόεντ' ἀγόρευον

¹⁵⁴Ο Ζηνόδοτος γράφει Ἄσκη (ὅμως στο Η 9 δέχεται Ἄρνη = Σχόλ. Α), την πατρίδα του Ησιόδου, ίσως εξαιτίας δυσκολίας του ακριβοῦς γεωγραφικοῦ προσδιορισμοῦ τῆς Ἄρνης. Ὅπως μαρτυρεῖται και στο Σχόλ. D στο B 507/Z: «Ἄρνη...οἱ δὲ ὅτι οὐχ εὐρίσκειται κατὰ τοὺς Τρωϊκοὺς χρόνους Ἄρνη πόλις Βοιωτίας· ὅθεν ἔνιοι πιθανῶς μεταγράφουσιν ὅτι τε πολυστάφυλον Ἄσκη ἔχον». Ο Αρίσταρχος δηλώνει τη διαφορά θέτοντας διπλή περιεστιγμένη και επιλέγει Ἄρνη καθώς «οὐ δύναται δὲ πολυστάφυλος ἢ Ἄσκη λέγεσθαι» (= Σχόλ. Α στο B 507α Αριστόν.) πβ. Ησιόδος, Ἔργα και ἡμέραι, 640. Αξιοσημείωτη είναι η γραφή Τάρνην (Στράβων, Γεωγραφικά, 9,2,35) που κατά κανόνα περιλαμβάνεται και αυτή στα κριτικά υπομνήματα. Η Ἄρνη δικαίως επικράτησε στο ομηρικό κείμενο.

¹⁵⁵Τὴν ἴδια ετυμολογία αναφέρει ο Τζέτζης Σχόλ. στον Πλούτο του Αριστοφάνη, 166b: « ((κῶδια :)) “κῶς” τὸ πρόβατον καρικῶς, καὶ ἡ νῆσος, ὡς πολυπρόβατος τότε, Κῶς ἐπεκλήθη. ἐκ τοῦ “κῶς” οὖν τοῦ σημαίνοντος τὸ πρόβατον “κωίδιον” τὸ δέρμα τοῦ προβάτου καὶ “κῶδιον” λέγεται τὸ ἔχον προσγεγραμμένον.».

¹⁵⁶Ο Mette αντιμετωπίζει ἀπὸ κοινού και τα Σχόλ. bΓ στο Ξ 225 «ἢ δι' εὐβοσίαν, ἦ...» (= fr. 53d, g) και Σχόλ. Γ^{il} στο O 28 «ἢ διὰ ὄνομα, ἦ...» (= fr. 53 h). Η Broggiato ορθότερα τις παραθέτει στο φιλολογικό υπόμνημα.

¹⁵⁷Ἡδη ο Mette (1952: 6-7) ἔχει ἀποδώσει την ετυμολογία στον Κράτητα. Η Broggiato (2001: 144-145 υποσημ. 40) θεωρεῖ πιθανή τη σύνδεση ἀλλὰ κρατᾷ πιο επιφυλακτική στάση.

Σχόλ. Α στο Γ 155b (Νικ.): ἦκα {πρὸς ἀλλήλους}: *Πτολεμαῖος ὁ Ἀσκαλωνίτης ἐν τῷ Περὶ τῆς Κρατητ<ε>ίου αἰρέσεως* (σ. 155 Baege) φησὶν· ὦκα γράφει ἀντὶ τοῦ ἦκα, καὶ ἀπολογούμενος φησὶν ὅτι μετ’ αὐτὸ διαστελτέον, ἴν’ ἦ Ἑλένην ἐπὶ πόργον ἰοῦσαν (Γ 154) / ὦκα.

Το Σχόλιο εἶναι ἓνα ἀπὸ τα ελάχιστα συνδεόμενα με τον Κράτητα που ἔχουν εντοπιστεῖ στον κώδικα της διατεσσάρων, Venetus Graecus 822 (= Marcianus Graecus Z. 454) του 10^{ου} αἰ. Εδῶ οἱ πρεσβύτεροι των Τρώων ἀντικρίζοντας την Ελένη να ἔρχεται στις Σκαιές πύλες για να παρακολουθήσει τη μονομαχία Μενελάου-Πάρη συζητοῦν για την ομορφιά της. Ο τρόπος σχολιασμοῦ των γερόντων διαφαίνεται με τη χρήση του επιρρήματος ἦκα¹⁵⁸ (σιγανά) ἐννοώντας προφανῶς ὅτι ψιθύριζαν.

Ο Νικάνωρ παρέχει την πληροφορία ὅτι ο Πτολεμαῖος Ἀσκαλωνίτης¹⁵⁹ στο ἔργο του με τίτλο *Περὶ τῆς Κρατητ<ε>ίου αἰρέσεως* δέχεται τη γραφή ὦκα (γρήγορα) ἀντὶ τοῦ ἦκα δικαιολογώντας ὅτι ἀναφέρεται στον στίχο 154 και πρέπει να υπάρξει διαχωρισμὸς με σημεῖο στίξης με τα νοήματα που ἔπονται. Ο Νικάνωρ ἐν συνεχείᾳ ἐκφράζει τη διαφωνία του και ἐξηγεῖ ὅτι δεν θα ταίριαζε στην Ελένη να βαδίζει γρήγορα θεωρώντας ὅτι το ἦκα εἶναι το πλέον ἀρμόζον τόσο για το ἐγκώμιο της Ελένης ὅσο και για τη διαφύλαξη του κύρους των δημογερόντων.

Βεβαίως ἐδῶ δεν πρόκειται για μια αὐτὴ καθ’ αὐτὴν ἀναφορά στον Κράτητα. Πιθανότατα ἡ φράση ὦκα γράφει¹⁶⁰ ἀντὶ τοῦ ἦκα να ἀναφέρεται σ’ αὐτόν. Ἀν και ο χαρακτηρισμὸς αἵρεσις δεν φαίνεται εὐνοϊκός για τον Κράτητα,¹⁶¹ δεν μπορούμε να ἀποφανθούμε ὅτι το ἔργο του Πτολεμαίου ἦταν κατ’ ἀνάγκη ἐνάντια σ’ αὐτόν.¹⁶² Ἴσως ο ὅρος να εἶχε ἀπλῶς τη σημασία της Σχολῆς. Μάλιστα ἔχει θεωρηθεῖ ὅτι ο Πτολεμαῖος ἦλθε σε ἐπαφὴ με τους Περγαμηνούς.¹⁶³ Ἡ γνώση ὅτι το ὦκα

¹⁵⁸Ἡ ἐρμηνεία της λέξεως σώζεται στο Σχόλ. D Γ 155/Z^s (= Σχόλ. T στο Γ 155c): «ἡρέμα, ἡσύχως» και στο ομηρικὸ λεξικὸ του Ἀπολλώνιου Σοφιστῆ «πραέως, ἡσύχως· ἦκα πρὸς ἀλλήλους» (Bekker, σ. 83,5).

¹⁵⁹Ο Πτολεμαῖος Ἀσκαλωνίτης ἦταν γραμματικὸς και πιθανόν γνώριμος του Ἀριστάρχου (Στέφανος Βυζάντιος στο λήμμα Ἀσκάλων) που δίδαξε στη Ρώμη (Σούδα π 3038). Ἐγραψε *περὶ προσωδίας Ὀμηρικῆς, περὶ μέτρων, περὶ τῆς Κρατητείου αἰρέσεως* κ.α. βλ. RE 23, 2: 1863, Baege, 1882.

¹⁶⁰Ο Erbse προτείνει γράφεται με ἀμφιβολία.

¹⁶¹Van der Valk 58 υποσημ. 248.

¹⁶²Ἡ Broggiato (2001: 146) δεν ἀποκλείει το ἐνδεχόμενο ο Πτολεμαῖος ἀκόμα και ἀν ἔγραφε κατὰ του Κράτητος, να ἦταν ἀμερόληπτος. Βλ. και σ. 10 και υποσημ 15. Πολεμικοῦ χαρακτήρα ἔργο θεωρεῖται στην RE, 23, 2: 1863.

¹⁶³Βλ. OCD, 2003³: 1271, Baege, 1882: 21-22.

προτιμούσε και ο Ζηνόδοτος (προκαλώντας δικαίως τη διαφωνία του Αριστάρχου¹⁶⁴) περιπλέκει περισσότερο το ζήτημα. Έτσι, ο Friedlaender (1850: 168-169) θεώρησε ότι στο χωρίο εννοείται ο Ζηνόδοτος¹⁶⁵. Από την άλλη, ο Duentzer (1848: 134) απέδωσε τη γραφή στον Κράτητα. Ο Weneger (1836: 133) παρέθεσε στη συλλογή του: «*ἦκα. ἡ Κρατήτειος αἰρέσις ὧκα γράφει ἀντί τοῦ ἦκα*» αλλοιώνοντας το απόσπασμα.

Κατά συνέπεια, το νόημα του χωρίου έχει προβληματίσει τους εκδότες του Κράτητος οι οποίοι ή δεν το συμπεριλαμβάνουν στη συλλογή (Helck, Wachsmuth) ή το κρίνουν αβέβαιο (Broggiato). Ο Mette το παραθέτει απλώς ως *testimonio* (= 10). Στα σύγχρονα κριτικά υπομνήματα της Ιλιάδος αποδίδεται η γραφή *ὧκα* και στον Ζηνόδοτο και τον Κράτητα. Το *ὧκα* τυγχάνει να υιοθετείται στον κώδικα της Ιλιάδος *Canonicianus* 66 του 15^{ου}-16^{ου} αι. (O⁷ Allen-Morno).

F 6

Θ 435 (N 261, δ 42, χ 121) : *πρὸς ἐνώπια παμφανόωντα*

Ησύχιος Αλεξανδρινός, ε 3470: *ἐνώπια...ὁ δὲ Κράτης τὰς φλιάς ἀπέδωκεν ἑνίνοχος.*

Στο λεξικό του Ησύχιου του Αλεξανδρινού (5^{ου} αι.) εντοπίζεται η ερμηνεία του Κράτητος για τη λέξη *ἐνώπια*. Κατ' αυτόν *ἐνώπια* είναι η *φλιά*, δηλαδή η παραστάδα, οι κολώνες που τίθενται δεξιά και αριστερά της πόρτας. Η λέξη παρουσιάζεται στον Όμηρο τέσσερις φορές με την τυπική μορφή *πρὸς ἐνώπια παμφανόωντα*. Στα χειρόγραφα του λεξικού μετά την ερμηνεία του Κράτητος υπάρχει φθορά διαβάζοντας *ἑνίνοχος*. Οι εκδότες του λεξικού προτείνουν *ἐν ν Ἰλιάδος* (Schmidt) και *ἐν Ἰλιάδος ὑπομνήματι* (Latte) . Ίσως να γινόταν κάποια αναφορά σε έργο του Κράτητος. Δεν θεωρώ όμως πιθανό να έκανε υπόμνημα.¹⁶⁶ Η ανάγνωση *ἐν Ἰλιάδος* είναι λογική (πβ. Σχόλ. bT στο N 261b: *πρὸς ἐνώπια: ... οἱ δὲ τὰ πρόθυρα, δι' ὧν εἰσβάλλει τὸ φῶς*).

¹⁶⁴Σχόλ. Α στο Γ 155a (Αριστόν.) «*ἦκα {πρὸς ἀλλήλους}: ὅτι Ζηνόδοτος γράφει „ὧκα”, εἶτε δὲ ἐπὶ τῆς Ἑλένης ἐστίν, ὅτι ὧκα ἐπορεύετο, ἀπρεπὲς ἐσται· εἶτε ἐπὶ τῶν δημογερόντων, ὅτι ὧκα διελέγοντο, ἀνάρμοστον· βραδυλόγοι γάρ εἰσιν οἱ γέροντες.*». Τα σχόλια αναφέρει και ο Ευστάθιος, 397,23 συμπεραίνοντας ότι «*πταίουσιν οὖν κατὰ τοὺς παλαιούς οἱ μεταγράφωντες ὧκα*».

¹⁶⁵Ομοίως και πιο πρόσφατα και Van der Valk (1964 τ. 2: 58 υποσημ. 248) κρίνοντας μη πιθανή την υπεράσπιση της άποψης του Κράτητος από τον Πτολεμαίο.

¹⁶⁶Βλ. σ. 14 υποσημ. 40.

F 7

Θ 477-81 (πβ. Θ 13-16): ... σέθεν δ' ἐγὼ οὐκ ἀλεγίζω
 χωομένης, οὐδ' εἴ κε τὰ νείατα πείραθ' ἴκηαι
 γαίης καὶ πόντοιο, ἴν' Ἰάπετός τε Κρόνος τε
 ἤμενοι οὔτ' ἀγῆς Ὑπερίονος Ἡελίοιο
 τέρποντ' οὔτ' ἀνέμοισι, βαθὺς δέ τε Τάρτατος ἀμφίς·

Στέφανος Βυζάντιος, σ. 606, 8 (Ηρωδ. 1,194,29): *Τάρταρος· Κράτης τὸν ὑπὸ τοῖς πόλοις ἀέρα παχύν τε καὶ ψυχρόν τινα καὶ ἀφώτιστον.*

Στο γεωγραφικό λεξικό του Στέφανου Βυζάντιου με τίτλο *Εθνικά* παραδίδεται η εξήγηση του Κράτητος για τον Ταρτάρo¹⁶⁷ ως τον *παχύν, ψυχρόν* και *ἀφώτιστον ἀέρα* που βρίσκεται στους πόλους της γης. Στον Όμηρο ο *Τάρτατος* αναφέρεται στους στίχους Θ 477-81 και Θ 13-16¹⁶⁸. Το χωρίο συνδέεται με τους στίχους Θ 477-81, όπου δίνεται ένας γεωγραφικός προσδιορισμός του Ταρτάρου τιθέμενος στα πέρατα της γης και της θάλασσας. Ο Κράτης στο πλαίσιο των γεωγραφικών του ενδιαφερόντων και ειδικότερα της σφαιρικότητας της γης θεώρησε ότι το προσφορότερο σημείο τοποθέτησης του Ταρτάρου σύμφωνα με το ομηρικό κείμενο είναι οι πόλοι προφανώς εξαιτίας των ειδικών κλιματολογικών συνθηκών.¹⁶⁹

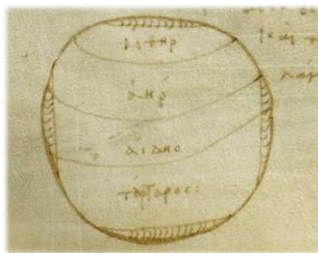
¹⁶⁷Για τον Τάρταρο γενικά βλ. RE (2^η σειρά) 4,1: 2440-2445, Grimal, 1991: 642, HE III: 839-840 West.

¹⁶⁸Η θεωρία του Κράτητος για τη γνώση της σφαιρικότητας της γης από τον Όμηρο αντικρούεται στο νόημα των στίχων Θ 13-16, όπου ο Τάρταρος τίθεται κάτω από τον Άδη σε απόσταση ισομήκη της γης με τον ουρανό («*τόσσον ἔνερθ' Αἴδεω ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης*» Θ 16). Βλ. Σχόλ. Γ στο Θ 16b¹: «*δηλον δὲ ὅτι οὐ σφαιροειδής ἡ γῆ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, ἀλλ' ἐπίπεδος*» και Σχόλ. Δ στο ἴΘ 16/ Q⁵. Ωστόσο στα διατιθέμενα Σχόλια υπάρχει μια προσπάθεια να ερμηνευτεί το χωρίο ως ἀπόδειξη της σφαιρικότητας του σύμπαντος βλ. Σχόλ. Δ στο Θ 16/Z⁵: «*κατωτάτω τοῦ Αἴδου, τοσοῦτόν φησιν τὸν Τάρταρον ἀφεστάναι τοῦ Αἴδου, ὅσον οὐρανός τῆς γῆς.* | *διὰ δὲ τοῦτου σφαιροειδῆ τὸν κόσμον συνίστησιν, κέντρον λόγον ἐπέχουσιν εἰσάγων τὴν γῆν, καὶ τὰς ἀπ' αὐτῆς ἐκβαλλομένας εὐθείας εἰς ἑκάτερα τὰ πέρατα ἴσας λέγων εἶναι*». Παράλληλη είναι η συλλογιστική του Ηρακλείτου, *Όμηρικὰ ζητήματα*, 36, 4-8. Ο Κράτης θεώρησε ότι το και το σύμπαν παρουσιάζεται σφαιρικό, αλλά στους εν λόγω στίχους δεν κρίνεται ασφαλής η σύνδεση των παραπάνω πηγών μαζί του βλ. Broggiato, (2001:149-150 και υποσημ 60). Επιπλέον, όπως επισημαίνει ο Erbse στο φιλολογικό υπόμνημα στο Θ 13b, στα Σχόλ. Α και Γ παρατίθεται μια σφαιρική απεικόνιση του σύμπαντος και των παράλληλων στρωμάτων που αποτελείται (*αἰθήρ, ἀήρ, Αἴδης, τάρταρος*) από το ανώτερο στο κατώτερο, όπου η γη είναι δίσκος και όχι σφαίρα βλ. εικόνα 5. Ο Kirk (2003: 471) τονίζει ότι πρόκειται για παρερμηνεία του κειμένου και προτείνει εναλλακτικό διάγραμμα.

¹⁶⁹Παράλληλη συλλογιστική είναι και εκείνη που ακολούθησε σχετικά με το ταξίδι του Οδυσσέα στον Άδη. Ο Κράτης διόρθωσε το στίχο λ 14 «*ἔνθα δὲ Κιμμερίων ἀνδρῶν δῆμος τε πόλις τε*» σε *Κερβερίων* (F 53 = Σχόλ. PV στο λ 14: *Κιμμέριοι ἔθνος περιοικοῦν τὸν ὠκεανόν, ἔνιοι δὲ γράφουσι χειμερίων· οἱ δὲ Κερβερίων, ὡς Κράτης, κτλ.* Ευστάθιος στο λ 14: *Κράτης μέντοι Κερβερίους γράφει, ἀκολουθήσας οἴμαι τῷ κομικῷ, τῷ που τοὺς Κερβερίους παίζουντι* (Βάτρ. 187)) συνδέοντας προφανώς την συνεχόμενη νύχτα του Νότιου πόλου (F 54: Γέμιος: «*ὡς φησι Κράτης ὁ γραμματικός, ὅταν περὶ τῆς Κιμμερίων οἰκίσεως λέγη*· ...*τοῦ γὰρ πόλου κατὰ κορυφὴν ὑπάρχοντος ἐξαμηνιαίαν τὴν νύκτα καὶ τὴν ἡμέραν*

Ενδιαφέρουσα είναι η πρόταση του Mette ότι η ερμηνεία του Κράτητος είναι επηρεασμένη από τον Φαίδωνα του Πλάτωνος.¹⁷⁰ Εκεί αναφέρεται ο Τάρταρος σαν ένα χάσμα που διαπερνά τη γη από τη μια άκρη στην άλλη.¹⁷¹ Ο Mette θεωρεί ότι οι αναφερόμενες άκρες της γης είναι οι δύο πόλοι και ότι ο Κράτης τοποθέτησε σ' αυτούς την είσοδο για τον Τάρταρο.¹⁷² Η Broggiato όμως, δέχεται την άποψη του Schmidt, ο οποίος μένοντας πιο κοντά στο νόημα του παραδοθέντος αποσπάσματος εντοπίζει μια αναμενόμενη για τον Κράτητα επαφή με τη Στωική Φιλοσοφία. Ο Χρυσίππος συνέδεσε τον Ομηρικό Άδη εξαιτίας της σκοτεινής του φύσης με το στρώμα αέρα που περιβάλλει τη γη και τον Τάρταρο με τον ψυχρό αέρα ταυτίζοντάς τον με τον Άδη ή με τμήμα του Άδη.¹⁷³

Μέρος της θεωρίας του Κράτητος είναι πιθανό να αποτελεί το Σχόλ. AbT στο Θ 478-9: «δείκνυσιν ὁ ποιητῆς ὅτι συναπολήγει γῆ καὶ θάλασσα, ὡς ἂν τοῦ ὕδατος περικεχυμένου τῆ γῆ σφαιρικῶς καὶ καλυπτόμενος αὐτὴν πλὴν τῶν ἀνεχουσῶν ἠπειρῶν, ἐν αἷς κατοικοῦμεν». Σ' αυτό οι ομηρικοί στίχοι αντιμετωπίζονται σαφώς ως απόδειξη της σφαιρικότητας της γης και φαίνεται πράγματι να φέρει ιδέες του¹⁷⁴.

Εικόνα 5
Venetus Graecus 822, f. 100v, 10^{ος} αι.

γινέσθαι συμβαίνει») με τον Άδη και το φρουρό του τον Κέρβερο (αντίθετα με τον Αρίσταρχο, γι' αυτό το Σχόλ. H3 στο λ 14 όπως επισημαίνει ο Mette (1936:88 πβ. Helck, 1913-14: 37), πρέπει να διαβαστεί: . . . ἐνθα δέ Κιμμερίων . . .] Αρίσταρχος · <Κράτης δέ> 'Κερβερίων'. Ο Schmidt (1976: 10) με βάσει τα παραπάνω κρίνει ότι για τον Κράτητα Τάρταρος και Άδης ταυτίζονται.

¹⁷⁰Πλάτων, Φαίδων, 111e-112a: «ἐν τι τῶν χασμάτων τῆς γῆς ἄλλως τε μέγιστον τυγχάνει ὄν καὶ διαμπερὲς τετρημένον δι' ὅλης τῆς γῆς, τοῦτο ὅπερ Ὅμηρος εἶπε, λέγων αὐτὸ 'τῆλε μάλ', ἧχι βάθιστον ὑπὸ χθονός ἐστι βέρεθρον· ὃ καὶ ἄλλοι καὶ ἐκεῖνος (Θ 481) καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ποιητῶν 'Τάρταρον' κεκλήκασιν, εἰς γὰρ τοῦτο τὸ χάσμα συρρέουσί τε πάντες οἱ ποταμοὶ καὶ ἐκ τούτου πάλιν ἐκρέουσιν».

¹⁷¹Mette, 1936: 88-89 υποσημ. 5. Ο Mette θεωρεί ότι η άποψη του επιβεβαιώνεται από τα Βυζαντινά λεξικά, τα οποία στο λήμμα του Ταρτάτου αναφέρουν: «τὸν περὶ τὰ νέφη τόπον λέγουσιν· Περὶ Ψυχῆς.» (= fr. 39d Mette).

¹⁷²Mette, 1936: 89. Η πρόταση του Mette συνδέει την άποψη του Κράτητος με τον ποιητικό λόγο διότι περιλαμβάνει ότι ο Τάρταρος είναι βαθύς (Θ 481) και βάθιστον ὑπὸ χθονός βέρεθρον (Θ 14).

¹⁷³Broggiato, 2001: 148-149, Schmidt, 1976: 106. Πβ. Πλούταρχος, Περὶ πρώτου ψυχροῦ, 948d-f (= SVF 430): «τὸ ἄρα πρώτως σκοτεινὸν ἐν τῇ φύσει πρώτως καὶ ψυχρὸν ἐστίν. — ὅτι δὲ ἀήρ τὸ πρώτως σκοτεινὸν ἐστίν, οὐδὲ τοὺς ποιητὰς ἐλέληθεν· ἀέρα γὰρ τὸ σκότος καλοῦσιν· . . . καὶ τὸ ἀειδὲς αὐτοῦ καὶ ἄχρωστον Αἴδης καὶ Ἀχέρων ἐπέκλησιν ἔσχεν. ὥσπερ οὖν αὐγῆς ἐπιλιπούσης σκοτεινὸς ἀήρ, οὕτω θερμοῦ μεταστάντος τὸ ἀπολειπόμενον ἀήρ ψυχρός, ἄλλο δὲ οὐδὲν ἐστίν· διὸ καὶ τάρταρος οὕτως ὑπὸ ψυχρότητος κέκληται.» και Φιλόδημος, Περὶ Εὐσεβείας, c 11 (DDG 545^b12) (= SVF II 1076) «Κ)αὶ Δία μὲν (εἰ)να(ὶ τὸν πε)ρὶ τὴν (γῆ)ν ἀέρα, (τ)ὸ(ν) δὲ σκο(τε)ινὸν Αἰδ(η)ν». Στον Κράτητα πιθανότατα αναφέρεται το Σχόλ. D Θ 13/Z^o Τάρταρον: . . . Οἱ δὲ τὸ ἀφώτιστον τῆς οἰκουμένης μέρος ἀπεδέξαντο (= fr. 39b Mette) και το Σχόλ. bT^{il} στο O 191: «ζόφον' τὰ ἀφώτιστα τῆς γῆς μέρη· και τὸν περὶ γῆν ὕγρον ἀέρα» (= fr. 39c Mette). Το τελευταίο αποδίδει στη διδασκαλία του Κράτητος και ο Erbse, 1975 βλ. φιλολογικό υπόμνημα στο O 191.

¹⁷⁴Schmidt, 1976: 133, Broggiato, 2001: 149.

F 8

I 83 (= N 478, πβ. N 541): *Ἀφαρῆά τε Δηϊπυρόν τε,*

Et. Gen. α 1443: *Ἀφαρέυς· ὁ ἦρω· Ἀφαρῆα τε Δηϊπυρόν τε (I 83) .... ὁ δὲ Κρατῖνος (ἴμμο Κράτης) παρὰ τὸ ἄφαρ ἐπίρρημα, παρ' ὃ καὶ ἀφάρτερός φησι.*

Sym. α 1601: *Ἀφαρέυς... ὁ δὲ Κρατῖνος (ἴμμο Κράτης) παρὰ τὸ ἄφαρ ἐπίρρημα, παρ' ὃ καὶ ἀφάρτερος.*

EM α 2147: *Ἀφαρέυς... ὁ δὲ Κράτης παρὰ τὸ ἄφαρ ἐπίρρημα.*

Τον Κράτητα απασχόλησε η ετυμολογία του ονόματος του ήρωα Αφαρέα. Έκρινε ότι παράγεται από το επίρρημα *ἄφαρ* που σημαίνει ταχέως, γρήγορα.¹⁷⁵ Τα ετυμολογικά λεξικά *Genuinum* και *Symeonos* παραδίδουν το όνομα Κρατῖνος. Η ορθή και κοινώς αποδεκτή απόδοση (Wachsmuth, Mette, Broggiato) στον Κράτητα εντοπίζεται στο *Etymologicum Magnum*. Αναφορά γίνεται από τον Ευστάθιο (943,6) σχολιάζοντας τον στίχο N 478 χωρίς παράθεση του ονόματος του φιλόλογου : «*Ἀφαρέυς, οὗ ἢ παραγωγή ἐκ τοῦ ἄφαρ, ὃ ἐστὶν εὐθέως, ἵνα δηλοῖ τὸν σύντομον ὁμοίως τῷ Ἀφάρεως*» (= fr. 54b Mette).

Η Broggiato (2001: 150) θεωρεί ότι στον Κράτητα ανήκει και η ετυμολογία της λέξης *ἀφάρτερος* (Ψ 311), δηλαδή ταχύτερος. Το συμπέρασμα υποδεικνύεται από το ρήμα «*φησί*» που εντοπίζεται αποκλειστικά στο καταληκτικό τμήμα του λήμματος του *Etymologicum Genuinum* και προφανώς έχει υποκείμενο τον προαναφερόμενο. Η ετυμολογία αυτή καθ' αυτή εντοπίζεται στα Σχόλια AbT στο Ψ 311 «*παρὰ τὸ ἄφαρ*» και σε πληθώρα λεξικών (Σούδα α 4559, *Etym. Gen. α 1444 κ.α.*)¹⁷⁶.

F 9

I 168-9: *Φοῖνιζ μὲν πρῶτιστα Διὶ φίλος ἠγησάσθω,*

αὐτὰρ ἔπειτ' Αἴας τε μέγας καὶ δῖος Ὀδυσσεύς·

¹⁷⁵Επιπρόσθετες ετυμολογίες που αναφέρονται στο απόσπασμα είναι *παρὰ τὸ “φάρος”* και *παρὰ τὸ “ἄρης”* (= Ηρωδ. 2,850,16)

¹⁷⁶Βλ. Broggiato, 2001 φιλολογικό υπόμνημα στο F 8.

Σχόλ. Α στο I 169a (Αριστόν.): *αὐτὰρ ἔπειτ' Αἴας τε μέγας <καὶ δῖος Ὀδυσσεύς>: ἡ διπλῆ, ὅτι τὸ ἔπειτα Ἀρίσταρχος ἀντὶ χρονικοῦ παραλαμβάνει, ἀντὶ τοῦ μετὰ ταῦτα, ὡς καὶ 'Ἑρμείας μὲν ἔπειτα' (κ 307): βούλεται γὰρ πρῶτον τὸν Φοῖνικα ἀπεληλυθότα εἰς τὸ σκῆνωμα, εἶτα τὸν Ὀδυσσεά καὶ τὸν Αἴαντα ὡς πρεσβεύοντας. ὁ δὲ Κράτης τὸ ἔπειτα ἀντὶ τοῦ δῆ συνδέσμου λαμβάνει.*

Στους στίχους I 168-9 της Ιλιάδος αναφέρεται η πρεσβεία που θα σταλεί από τον Αγαμέμνονα στον Αχιλλέα ὡστε να ζητηθεῖ η επιστροφή του στη μάχη. Ο Φοῖνικας θα οδηγήσει και θα τον ακολουθήσουν ο Αἴας και ο Οδυσσεάς.

Σύμφωνα με το Σχόλ. Α στο 169a (Αριστόν.) ο Κράτης αντιμετωπίζει το ἔπειτα με τη βεβαιωτική σημασία του δῆ¹⁷⁷ δίνοντας ἔμφαση στον σύνδεσμο *αὐτὰρ* που προηγείται. Από την ἄλλη ο Αρίσταρχος δέχεται το ἔπειτα με τη χρονική του σημασία. Στόχος εἶναι η επισήμανση της χρονικής διαφοράς της ἔλευσης Φοῖνικα και Οδυσσεά-Αἴαντα στη σκηνή του Αχιλλέα.

Οι διαφορετικές απόψεις σχετίζονται με την προσπάθεια κατανόησης της χρήσης του δυϊκού αριθμοῦ στους στίχους 182 και 192 (*τὼ δὲ βήτην*). Αυτό γίνεται αντιληπτό ἤδη από το Σχόλ. Α στο I 168a (Αριστόν.) «ὅτι Φοῖνιζ προέρχεται καὶ οὐ συμπρεσβεύει τοῖς περὶ τὸν Ὀδυσσεά ὥστε μὴ συγχεῖσθαι διὰ τῶν ἐξῆς τὰ δυϊκά»¹⁷⁸ και επισημαίνεται κατόπιν «ὅτι ἐπὶ Ὀδυσσεώς καὶ Αἴαντος τὸ δυϊκόν» (Σχόλ. Α στο I 182 και I 192 Αριστόν.). Ο Αρίσταρχος ἔκρινε ὅτι ο Φοῖνικας δεν ἀνήκει στην πρεσβεία και ὅτι η ἀφιξή του προηγήθηκε των ἄλλων, ὁπότε ἐπιλύεται κατ' αὐτὸν η σύγχυση. Από την ἄλλη ο Κράτης μάλλον ἀντιμετώπισε τὸν δυϊκό με τη σημασία πληθυντικού ὡπως ἀναφέρεται ὅτι θα μπορούσε να πράξει για τὸν στίχο Ω 281 : «ἔλεγον ἂν ἐπὶ τῶν ἑννέα Πριαμιδῶν τετάχθαι “τὼ μὲν ζευγνύσθην”» (Σχόλ. Α στο Ω 282 Αριστόν. = F 36)¹⁷⁹. Βέβαια και οι δύο απόψεις των φιλολόγων δεν μπορούν να υιοθετηθοῦν. Ωστόσο, ἐπιβεβαιώνουν τὸ ενδιαφέρον των φιλολόγων της ἐλληνιστικῆς περιόδου για

¹⁷⁷Το ἔπειτα ἀντὶ τοῦ δῆ συναντάται ἀρκετές φορές σε στα ομηρικὰ Σχόλια βλ. Erbse, 1969 φιλολογικὸ ὑπόμνημα στο Σχόλ. Tⁱⁱ στο A 547b.

¹⁷⁸Η Broggiato ἐντάσσει και αὐτὸ τὸ Σχόλιο στο F 9.

¹⁷⁹Οι δύο ἀντίθετες ἀπόψεις ἀποδεικνύονται στο Σχόλ. D στο I 182/Z^s *τὼ δὲ βήτην παρὰ θῖνα: ζητεῖται, εἰ καὶ Φοῖνιζ ἐστὶν πρεσβευτής. καὶ φασὶν οἱ μὲν δύο πρεσβεύειν, Αἴαντα καὶ Ὀδυσσεά, Φοῖνικος προεληλυθότος... ἔνιοι δὲ λέγουσιν συμπεπρεσβευκέναι καὶ Φοῖνικα καὶ οὐδὲν εἶναι τεκμήριον τὸν παρὰ τῷ ποιητῇ ἀριθμὸν· πολλάκις γὰρ καὶ ἐπὶ πλείονον αὐτὸν τετάχθαι, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ “μὴ νύ τοι οὐ χραΐσμωνιν ὅσοι θεοὶ εἶσ' ἐν Ὀλύμπῳ ἄσσον ἰόντε” (A 567s), καὶ ὡς ἐπὶ τοῦ “τὼ κούρω κριθέντε δύο καὶ πενήκοντα” (~ θ 48).» και στο Epimerismi Homerici β 35 Dyck: *βήτην: ὡσπερ τὸ “κούρω δὲ κριθέντε δύο καὶ πενήκοντα” (θ 48) πρὸς το<ὺς> δύο τὸ δυϊκόν, οὐ πρὸς το<ὺ>ς πενήκοντα: οὕτως καὶ τὸ “τὼ δὲ βήτην παρὰ θῖνα” (I 182) πρὸς τὸν Ὀδυσσεά καὶ Αἴαντα: ὁ γὰρ Φοῖνιζ προῆει: ...ὑπέλαβον δὲ τινες ταῦτα τὰ δυϊκὰ εἰληφθαι ἀντὶ τῶν πληθυντικῶν.**

επίλυση του νοηματικού προβλήματος.¹⁸⁰ Στην πραγματικότητα η σύγχυση που προκαλείται εξαιτίας των δυϊκών οφείλεται στο ότι η εισαγωγή του Φοίνικα στην πρεσβεία συνιστά μεταγενέστερη προσθήκη στον αρχικό ιλιαδικό πυρήνα.¹⁸¹ Το στοιχείο αυτό υποδεικνύει και τον τρόπο σύνθεσης του έπους.

F 10

K 266-267: *τὴν ρά ποτ' ἐξ Ἐλεῶνος Ἀμύντορος Ὀρμενίδαο
ἐξέλετ' Αὐτόλυκος πυκινὸν δόμον ἀντιτορήσας,*

Στράβων, *Γεωγραφικά*, 9,5,18: *φησὶ δ' ὁ Σκήψιος (Gaede fr. 68) ἐκ τοῦ Ὀρμενίου τὸν Φοίνικα εἶναι, καὶ φεῦγειν αὐτὸν ἐνθένδε παρὰ τοῦ "πατρὸς Ἀμύντορος Ὀρμενίδαο" (I 448) εἰς τὴν Φθίαν "ἐς Πηλῆα ἄνακτα" (I 480). ἐκτίσθαι γὰρ ὑπὸ Ὀρμένου τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Κρηθέως τοῦ Αἰόλου· παῖδας δὲ τοῦ Ὀρμένου γενέσθαι τὸν τε Ἀμύντορα καὶ Εὐαίμονα, ὧν τοῦ μὲν εἶναι Φοίνικα, τοῦ δ' Εὐρύπυλον· φυλαχθῆναι δὲ τῷ Εὐρύπυλῳ τὴν διαδοχὴν κοινήν, ὡς ἂν ἀπελθόντος τοῦ Φοίνικος ἐκ τῆς οἰκείας· καὶ δὴ καὶ γράφει οὕτως "οἶον ὅτε πρῶτον λίπον Ὀρμένιον πολύμηλον," ἀντὶ τοῦ "λίπον Ἑλλάδα καλλιγύναϊκα" (I 447). Κράτης δὲ Φωκέα ποιεῖ τὸν Φοίνικα, τεκμαιρόμενος ἐκ τοῦ κράνου τοῦ Μέγητος, ᾧ ἐχρήσατο ὁ Ὀδυσσεὺς κατὰ τὴν νυκτεγερσίαν, περὶ οὗ φησιν ὁ ποιητὴς ὅτι "ἐξ Ἐλεῶνος Ἀμύντορος Ὀρμενίδαο / ἐξέλετ' Αὐτόλυκος, πυκινὸν δόμον ἀντιτορήσας" (K 266-7) τὸν τε γὰρ Ἐλεῶνα ἐν τῷ Παρνασσῷ πολίχιον εἶναι, τὸν τε Ὀρμενίδην Ἀμύντορα οὐκ ἄλλον τινὰ λέγεσθαι ἢ τὸν τοῦ Φοίνικος πατέρα, καὶ τὸν Αὐτόλυκον οἰκοῦντα ἐν τῷ Παρνασσῷ τοιχωρυχεῖν τὰ τῶν γειτόνων, ὅπερ κοινόν ἐστι τοιχωρύχου παντός, οὐ τὰ τῶν πόρρωθεν. ὁ δὲ Σκήψιός φησι μῆτε Ἐλεῶνα μὴδὲνα τόπον τοῦ Παρνασσοῦ δεῖκνυσθαι, ἀλλὰ Νεῶνα, καὶ ταύτην οἰκισθεῖσαν μετὰ τὰ Τρωικὰ, μῆτ' ἐκ γειτότων τὰς τοιχωρυχίας γίνεσθαι μόνον.*

Η καταγωγή του Φοίνικα απασχόλησε τον Κράτητα και όπως διαπιστώνεται προβληματίσε ιδιαίτερα τους φιλολόγους της εποχής λόγω ομηρικών γεωγραφικών

¹⁸⁰Βλ. Page, 1968: 338 για παράθεση και απόρριψη των δύο προσεγγίσεων.

¹⁸¹Για την πρεσβεία στον Αχιλλέα και τη διάρθρωση της Ιλιάδος βλ. Κωνσταντινόπουλος, 1995: 62-82 και Page, 1968: 335- 361 ο οποίος επισημαίνει εξαρχής στη σ. 335 ότι «ο σπουδαίος ρόλος που παίζει ο Φοίνιξ σ' αυτή την πρεσβεία έχει παρεμβληθεί εκ των υστέρων μέσα σε μια παλαιότερη εκδοχή, στην οποία μόνο ο Αίας και ο Οδυσσεύς στέλνονταν για να πείσουν τον Αχιλλέα· δεύτερον, ότι η παλαιότερη αυτή εκδοχή έχει κι αυτή παρεμβληθεί εκ των υστέρων μέσα σε μια Ιλιάδα, η οποία δεν ήξερε τίποτε γι' αυτή την πρεσβεία».

ασαφειών. Ο Κράτης σύμφωνα με τον Δημήτριο Σκήψιο, το χωρίο του οποίου σώζεται στα γεωγραφικά του Στράβωνος, θεώρησε από τους στίχους της Ιλιάδος Κ 266-7 ότι ο Φοίνικας κατάγεται από τη Φωκίδα τοποθετώντας την περιοχή του Ελεώνα στον Παρνασσό, όπου διέμενε και ο διαρρήκτης Αυτόλυκος. Έτσι, ταύτισε τον *Όρμενίδη Αμύντορα* του στίχου Κ 226 με αυτόν του Ι 448 που αναφέρεται ως πατέρας του Φοίνικα. Ο Σκήψιος αντίθετα εκφράζει την επισταμένη άποψη ότι ο Φοίνικας κατάγεται από την περιοχή του Ορμενίου που κτίστηκε από τον παππού του και διοικεί τώρα ο εξάδελφος του Φοίνικα και κοινός διάδοχος Ευρύπυλος. Η θεσσαλική καταγωγή του Φοίνικα φαίνεται στον ανακόλουθο στίχο Ι 447¹⁸² τον οποίο διορθώνει σε «οἷον ὄτε πρῶτον λίπον Ὀρμένιον πολύμηλον». Ενισχυτικά στην καλά δομημένη άποψή του λειτουργεί ότι το *Όρμένιον* αναφέρεται στον κατάλογο των πλοίων στις πόλεις της Θεσσαλίας (Β 734). Ο Σκήψιος αντιτίθεται ρητά στον Κράτητα απορρίπτοντας ολοκληρωτικά την άποψή του. Υποστηρίζει ότι στον Παρνασσό δεν υπάρχει συνοικισμός με το όνομα *Έλεών*, αλλά *Νεών* και ότι δεν είναι αναγκαία η γειτνίαση του τοιχωρύχου με το θύμα, όπως υποστήριξε ο Κράτης. Από την άλλη γνωρίζουμε ότι ο Πτολεμαίος ο Ασκαλωνίτης δέχεται ότι ο *Έλεών* του στίχου Κ 266 είναι η πόλη της Βοιωτίας που αναφέρεται στον κατάλογο των πλοίων (Β 500).¹⁸³ Η πρόταση του Αριστάρχου ότι υπάρχει συνωνυμία των δύο προσώπων¹⁸⁴, δικαιολογεί τη γεωγραφική διαφοροποίηση, αλλά είναι επιφανειακή και δεν συνιστά ουσιαστική λύση. Στην πραγματικότητα καμία από τις προσφερόμενες λύσεις δεν είναι ικανοποιητική. Του Κράτητος ειδικώς περισσότερο ανοίγει νέα ζητήματα παρά επιλύει το πρόβλημα καθώς παραγκωνίζει τις υπόλοιπες έτσι κι αλλιώς συγκεχυμένες γεωγραφικές πληροφορίες του ομηρικού κειμένου

¹⁸² Ανακόλουθος νοηματικά εν συγκρίσει με τον Β 683, όπου η Ελλάδα ανήκει στον Αχιλλέα και όχι στον Αμύντορα. Κατά τον Αρίσταρχο και στις πέντε φορές που αναφέρεται στο έπος η Ελλάδα (Β 683, Ι 395, 447, 478, Π 595) δηλώνει πόλη της Θεσσαλίας. Πβ. Σχόλ. Α στο Ι 447 α (Αριστόν.): «ὄτι πάλιν τὴν Θεσσαλικὴν πόλιν οὕτως εἶπεν». Μάλιστα, αθέτησε τους στίχους Β 529-30 (Σχόλ. Α) που χρησιμοποιείται για μοναδική φορά στο έπος όρος «Πανέλληνες» μη δεχόμενος την ευρύτερη σημασία της λέξης: «...καὶ Ἑλληνας οὐδέποτε εἶρηκεν, ἀλλ' Ἀργείους (πβ. Α 79 al.) ἢ Δαναοὺς (πβ. Α 42 al.)· καὶ οὐδὲ Ἑλλάδα τὴν οἰκουμένην ὑπὸ Ἑλλήνων, ἀλλὰ μίαν πόλιν Θεσσαλίας, ἧς τοὺς οἰκίτορας Ἑλληνας λέγει· "Μυρμιδόνες δὲ καλεῖντο καὶ Ἑλληνες καὶ Ἀχαιοί" (Β 684)». Βλ. και Θουκυδίδης, 1,3, Hainsworth, 2004: 231, Van der Valk, 1964, τ. 2: 256-268, HE τ. 2: 339 Fowler.

¹⁸³ Επιπλέον υποστήριξε ότι γράφεται με δασεία. Πβ. Σχόλ. Α στο Κ 266 b: εἰσὶν οἱ φιλοῦσι. ὁ δὲ Ἀσκαλωνίτης (σ. 51 Baege) φησὶ δασύνεσθαι. ἔστι δὲ τινα, ἃ ἱστορία τοπικὴ κατέχεται. οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τούτου· ἱστοροῦσι γὰρ οὕτως δασέως τὴν πόλιν λέγεσθαι. πῶς οὖν ἐν τῷ Καταλόγῳ φιλοῦς ἀνέγνωμεν "οἱ τ' Ἑλεῶν εἶχον" (Β 500); φασὶ γὰρ κἀναυθθα τὴν Βοιωτικὴν εἶναι πόλιν.

¹⁸⁴ Σχόλ. Γ στο Κ 266α: «προειπὼν ἐν Θεσσαλίᾳ κατοικεῖν τὸν Αμύντορα, δι' ὃν φησι Φοῖνιζ "φεῦγον ἔπειτ' ἀπάνευθε δι' Ἑλλάδος" (Ι 478), ἐνθάδε πῶς ἐν Ἑλεῶνι τῆς Βοιωτίας αὐτὸν φησιν οἰκεῖν; ἢ δὲ λύσις ῥαδία· ἦν μὲν γὰρ ὁμωνυμία τῷ Φοῖνικος <πατρί>. » και Σχόλ. Α^{int} στο 266 c: ὅτι ὁμώνυμος οὗτος τῷ τοῦ Φοῖνικος πατρὶ Βοιωτός.

εισάγοντας νέες χωρίς αντικειμενικό έρεισμα. Η ασυμφωνία των δεδομένων αποδεικνύει τα προβλήματα συνοχής του έπους.

Η άποψη του Αριστάρχου φαίνεται να αντιπαρατίθεται στο Σχόλιο του Κράτητος «τόν τε Όρμενίδην Αμύντορα ούκ άλλον τινά λέγεσθαι ή τόν τοῦ Φοίνικος πατέρα».¹⁸⁵

Ίσως ο Κράτης θέλησε να τονίσει τη διαφοροποίησή του.

Από το απόσπασμα συμπεραίνεται ότι ο Σκήπιος γνώριζε το έργο του Κράτητος.¹⁸⁶

F 11

K 394 al. : *θοήν δια νύκτα*

Ευστάθιος στο K 394 (814, 19): *ό δέ γε Κράτης και έν τή τοιαύτη φιλοσοφία τὸ θοή επί ταχείας τίθησι, λέγων ὡς ή νύξ σκιά τῆς γῆς οὔσα ἴσοταχῶς κινεῖται τῷ ήλίῳ, διώκουσα οἶον και διωκομένη.*

Ήράκλειτος, *Όμηρικὰ προβλήματα*, 45,1-3: *ή τε “θοή νύξ” ούκ άλλο τι σημαίνει πλην τὸ σφαιροειδές ὄλου τοῦ πόλου σχῆμα· τὸν γὰρ αὐτὸν ήλιῳ δρόμον ή νύξ άνύει, και πᾶς ὁ καταλειφθεῖς ὑπ’ ἐκείνου τόπος ένθὺς ὑπὸ ταύτης ἐκμελαινεται. σαφῶς γοῦν ἐτέρωθί που τοῦτο μηνύων φησί: “έν δ’ ἔπεσ’ Όκεανῶ λαμπρὸν φάος ήελίοιο, / ἔλκων νύχτα μέλαιναν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν” (Θ 485 κ εζ.). ὥσπερ γὰρ ἀπηρητημένην ἑαυτοῦ τὴν νύχτα κατόπιν ἐφέλκεται συγχρονοῦσαν τοῖς ήλιου τάχεσιν. εἰκότως οὔν Όμηρος εἶρηκε θοήν.*

Το επίθετο *θοή*¹⁸⁷ απαντάται απρόσμενα αρκετές φορές στο ομηρικό κείμενο να προσδιορίζει τη λέξη νύχτα (με τη μορφή *θοήν δια νύκτα* : K 394, K 468, Ω 366, Ω 653, μ 284 ή *νυκτι θοή* : M 463, Ξ 261¹⁸⁸) και κατά συνέπεια η εξήγησή του απασχόλησε διαχρονικά τους φιλολόγους.

Την ερμηνεία του Κράτητος γνωρίζουμε από τον Ευστάθιο. Ο φιλόλογος ερμηνεύει το σταθερό επίθετο της νυκτός με τη σημασία *ταχεία*, επειδή η νύχτα, που είναι η σκιά της γης, κινείται με την ίδια ταχύτητα με τον ήλιο, διώκοντάς τον και

¹⁸⁵Η επίθεση του Κράτητος στον Αρίσταρχο έχει παρατηρηθεί ήδη από τον Gaede (1880: 56 υποσημ. 90), ενώ αναφέρεται και από την Broggiato (2001: 154).

¹⁸⁶Βλ. σ. 9.

¹⁸⁷Ησύχιος Αλεξανδρινός, Θ 617 (Latte): *θοήν δια νύκτα· θείαν. ταχειαν. ὄξειαν (K 394)*. Η ερμηνεία *θεία* προφέρεται στο Σχόλ. D στο Ξ 261/Z^s: «*θοή: ή ὅτι δια τὸν ὕπνον δοκεῖ θᾶπτον ὡς πρὸς τὴν ἡμέραν παριέναι, ή θεία.*». Βλ. υποσημ. 192.

¹⁸⁸Η απαρίθμηση των χωρίων, χωρίς τη διάκριση, γίνεται από την Broggiato, 2001: 155 υποσημ. 80.

συνάμα διωκόμενη απ' αυτόν.¹⁸⁹ Η ίδια ερμηνεία παραδίδεται σε αναλυτικότερη μορφή από τον Ηράκλειτο με τη διαφορά ότι εδώ δηλώνεται με σαφήνεια αυτό που στο Σχόλιο του Ευσταθίου εννοείται, ότι δηλαδή η *θοή νύξ* φανερώνει τη σφαιρικότητα του κόσμου. Ως τεκμήριο της σχέσης ήλιου και νύχτας παρατίθεται επιπροσθέτως ο ομηρικός στίχος Θ 485. Ο Ηράκλειτος, αν και εν προκειμένω δεν αναφέρει το όνομα του Κράτητος, είναι φανερό ότι συμπληρώνει στο Σχόλιο του Ευσταθίου.¹⁹⁰ Άλλωστε είναι αποδεκτό ότι συνιστά μία από τις πηγές του Ηρακλείτου. Ο Κράτης με την ερμηνεία του βασίζει την αντίληψη του Ομήρου για τον κόσμο στις σύγχρονές του γεωγραφικές γνώσεις για τη σφαιρικότητα του σύμπαντος.¹⁹¹

Ο Ευστάθιος πριν την παράθεση της άποψης του Κράτητος αναφέρει και άλλες εξηγήσεις της λογοτυπικής φράσης δείγματα των οποίων εντοπίζονται στα ομηρικά Σχόλια.¹⁹² Με τη σημασία ταχεία το επίθετο εξηγείται και στο Σχόλ. Α στο Κ 394c, το οποίο βάσιμα έχει θεωρηθεί ότι ανήκει στον Αριστόνικο και ότι φέρει ιδέες του Αριστάρχου.¹⁹³ Σ' αυτό προσφέρεται μια αντίθετη εξήγηση από του Κράτητος, εφόσον η νύχτα σκοτεινιάζει ταυτόχρονα όλη τη γη, δείχνοντας κατ' επέκταση ότι η γη στον Όμηρο είναι επίπεδη και όχι σφαίρα.¹⁹⁴

¹⁸⁹Ο Mette (= fr. 28a) αντιμετωπίζει τη συνέχεια του Σχολίου του Ευσταθίου σαν τμήμα του αποσπάσματος του Κράτητος (*διὸ θοὴν εἰπὼν ἄρτι νύχτα μετ' ὀλίγα νῆες θοαὶ φησιν (Κ 396), εἰς ἔνδειξιν τοῦ ταύτοσημου τῶν λέξεων ἐπὶ τῆς νυκτὸς ἐπὶ τε νηῶν.*). Ωστόσο, ο Van der Valk (φιλολογικό υπόμνημα στο Κ 394 (814, 21) κρίνει ότι το τμήμα αυτό είναι παρατήρηση του ίδιου του Ευσταθίου επισημαίνοντας τη χρήση της λέξης *ταυτόσημος* από τον Ευστάθιο σε άλλα χωρία. Την άποψη αυτή αποδέχεται η Broggiato (2001: 155 υποσημ. 81).

¹⁹⁰Ο Wachsmuth στην έκδοσή του (σ. 42, 14-20) περιέχει μόνο το Σχόλιο του Ευσταθίου. Η σύνδεση με το χωρίο του Ηρακλείτου γίνεται από τον Maass (1892: 181) και κατόπιν υιοθετείται από τον Mette (= fr. 28 f), τονίζοντας ότι τα δύο κείμενα αλληλοσυμπληρώνονται (1936: 56) και κρίνοντας ότι το απόσπασμα του Wachsmuth είναι ελλιπές (1936: 55 υποσημ. 1). Το ίδιο πράττει και η Broggiato αποδεχόμενη όμως, στην ερμηνευτική της προσέγγιση σε μεγάλο βαθμό τις απόψεις του Schmidt (1976: 136-139).

¹⁹¹Broggiato, 2001: 155, Schmidt, 1976: 136.

¹⁹²Πβ. Ευστάθιος στο Κ 394 (814,15-22) (η Broggiato στην έκδοσή της παραθέτει όλο το χωρίο) και Σχόλ. bT στο 394b (= fr. 28b Mette): *θοὴν διὰ νύκτα: θοὴν, ἐπεὶ μετὰ δύσιν ἡλίου τάχιστα σκότος γίνεται· ἢ ἐπεὶ διὰ τὸν ὕπνον ἤττονα αὐτὴν ἠγοῦμεθα· ἢ τὴν θετικὴν (ἀποτίθησι γὰρ ἡμᾶς εἰς ἀνάπαυλαν)· ἢ ὅτι ὀξεῖα καὶ κωνοειδὴς ἐστὶ διὰ τὴν σκιὰν τῆς γῆς· θοὴν δὲ τὸ ὀξύ. δείκνυται δὲ διὰ τούτου ὅτι ὁ ἥλιος τῆς γῆς μειζων ἐστὶν· οὐ δύναται γὰρ ἢ σκιὰ κωνοειδὴς εἶναι, μὴ τοῦ περιφωτίζοντος μειζονος ὄντος* (πβ. Ευστάθιος στο μ 284 = fr. 28c Mette). Στο Σχόλιο δίνονται τέσσερις εξηγήσεις. Πιθανόν στην πρώτη να αντικατοπτρίζεται του Κράτητος (για άλλα πιθανά χωρία βλ. Broggiato φιλολογικό υπόμνημα στο F 11). Η τελευταία, που ερμηνεύει τη φράση κοσμολογικά ως την οξεία-κωνική σκιά της γης και αναφέρεται και από τον Ηράκλειτο στην παράγραφο 45, δεν πρέπει να αποδοθεί στον Κράτητα βλ. Broggiato, 2001: 156.

¹⁹³Van der Valk, 1963, τ. 1: 590.

¹⁹⁴Σχόλ. Α στο Κ 394c (εξηγ.): *{ἠνώγει δὲ μ' ἰόντα} θοὴν διὰ νύκτα: ταχεῖαν λέγει τὴν νύκτα διὰ τὸ ὑφ' ἓνα χρόνον ὄλην τὴν γῆν μελαίνεσθαι, ὡς ἐν ἄλλοις 'δύσετό τ' ἥελιος σκιόωντό τε πᾶσαι ἀγναι' (β 388 al.).* (= fr. 28f Mette). Βλ. Broggiato, 2001: 156, Schmidt, 1976: 137.

F 12

Λ 32-40: ἄν δ' ἔλετ' ἀμφιβρότην πολυδαίδαλον ἀσπίδα θοῦριν
 καλήν, ἣν πέρι μὲν κύκλοι δέκα χάλκεοι ἦσαν,
 ἐν δέ οἱ ὄμφαλοὶ ἦσαν ἑείκοσι κασσιτέροιο
 λευκοί, ἐν δὲ μέσοισιν ἔην μέλανος κυάνοιο.
 τῇ δ' ἐπὶ μὲν Γοργῶ βλοσυρῶπις ἔστεφάνωτο
 δεινὸν δερκομένη, περὶ δὲ Δεῖμός τε Φόβος τε.
 τῆς δ' ἐξ ἀργύρεος τελαμῶν ἦν· αὐτὰρ ἐπ' αὐτοῦ
 κυάνεος ἐλέλικτο δράκων, κεφαλαὶ δὲ οἱ ἦσαν
 τρεῖς ἀμφιστρεφές, ἐνὸς ἀχένοσ ἐκπεφυῖται.

Σχόλ. bT στο Λ 40b (εξηγ.) : ἀμφιστεφές: ἀλλήλαις περιπεπλεγμένοι δια τὸ ἐνὸς ἀχένοσ εἶναι ἢ εἰς ἀλλήλας ἀπεστραμμένοι. **ταύτην δὲ ὁ Κράτης μίμημα τοῦ κόσμου φησὶν εἶναι.**

Ευστ. στο Λ 33-5 (828-40) : φησὶ γὰρ “ἣν πέρι μὲν”. ἤγουν περὶ ἣν δὴ, “κύκλοι δέκα χάλκεοι ἦσαν,/ ἐν δέ οἱ ὄμφαλοὶ”. ὃ ἐστὶ βοῦλλαι, “ἦσαν ἑείκοσι κασσιτέροιο/ λευκοί, ἐν δὲ μέσοισιν ἔην μέλανος κυάνοιο” (Λ 33-5), ὄμφαλὸς δηλαδή. **ταῦτα δὲ μίμημα τοῦ κόσμου εἶναί φασιν οἱ περὶ τὸν Κράτητα.**

Στους στίχους Λ 32-40 δίδεται ἡ περιγραφή τῆς ἀσπίδας τοῦ Ἀγαμέμνονα, ἐνῶ ἔχει προηγηθεῖ τοῦ ὑπόλοιπου ὀπλισμοῦ. Ὁ Ευστάθιος σχολιάζοντας τοὺς στίχους ἀναφέρει ὅτι ὁ Κράτης¹⁹⁵ ἰσχυρίστηκε ὅτι εἶναι *μίμημα τοῦ κόσμου*. Πρόκειται δηλαδή γιὰ μίαν ἀναπαράσταση τοῦ κόσμου. Σχεδὸν ταυτόσημος εἶναι ὁ σχολιασμὸς ποὺ παρέχεται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ το Σχόλ. Γ στο Λ 40 γιὰ τὴ λέξη *ἀμφιστεφές*¹⁹⁶, ἀλλὰ

¹⁹⁵Οἱ περὶ τὸν Κράτητα = ὁ Κράτης. Βλ. Broggiato, 2001: 184 ὑποσημ. 168. Ἡ ἰσότης συναντάται καὶ σὲ ἄλλους γραμματικούς, ὅπως στὸν Ἀριστοφάνη τὸν Βυζάντιο βλ. fr. 282, 392 Slater. Ἡ περίφραση χρησιμοποιεῖται καὶ στὰ F 13 καὶ F 23.

¹⁹⁶Ἡ γραφή αὐτὴ ἀνήκει στὴν κοινὴ ἐκδοσὴ (vulgata). Ἡ ἐρμηνεία τῆς σώζεται στὰ Σχόλ. D στο Λ 40/Y^s «ἀμφιστεφές: κύκλοι περικείμενοι» (πβ. Ευστάθιος, 829,9). Ὁ Ἀρίσταρχος τὴ διόρθωσε σὲ *ἀμφιστρεφές* θεωρώντας ὅτι ἡ γραφή *ἀμφιστεφές* οφείλεται σὲ ἐπιρροή τοῦ ῥήματος *ἐστεφάνωται* στὸ στίχο Λ 36 καὶ στίς σύγχρονες ἐκδόσεις κατὰ κανόνα υιοθετεῖται (βλ. West, Leaf, Morno-Allen). Βλ. Σχόλ. Α στο Λ 40α.¹ (Διδ.): *τρεῖς ἀμφιστεφές: οὕτως αἱ Ἀριστάρχου σὺν τῷ ρ „ἀμφιστρεφές” (καὶ τὰ ὑπομνήματα δὲ συμφωνεῖ), λέγων ἐν μὲν εἶναι σῶμα τοῦ δράκοντος, κεφαλὰς δὲ τρεῖς περιπεπλεγμένας ἀλλήλαις. ἠπάτηνται δὲ οἱ χωρὶς τοῦ ρ γράφοντες ἐξ ἐκείνου „τῇ δ' ἐπὶ μὲν Γοργῶ βλοσυρῶπις ἔστεφάνωται” (Λ 360) καὶ Σχόλ. Γ στο Λ 40α.²: Ἀρίσταρχος δὲ „ἀμφιστρεφές” γράφει ἀντὶ τοῦ περιπεπλεγμένοι (πβ. Ἀπολλώνιος Σοφιστής, 30,10). Ὁ Porter (1992: 94) θεώρησε ὅτι ἡ γραφή*

σώζεται στον κώδικα με το όνομα Ξενοκράτης¹⁹⁷. Στη συσχέτιση με τον Κράτητα προέβη ο Reinhardt (1926: 320 υποσημ. 2) και κατόπιν ο Mette (= fr. 23c) ανέθεσε το απόσπασμα σ' αυτόν (καθώς και μετά ο Erbse και η Broggiato).¹⁹⁸

Η διεξοδική αλληγορική ερμηνεία των στίχων Λ 32-40 από τον Ευστάθιο έχει διχάσει τους μελετητές. Το πρόβλημα είναι ποιο ακριβώς τμήμα από αυτή μπορεί να συνδεθεί με τον Κράτητα. Οι υπάρχουσες ενδείξεις δεν βοηθούν ώστε να επιτευχθεί μια βέβαιη κρίση. Γι' αυτό, η Broggiato ούσα επιφυλακτική αναθέτει σ' αυτόν, εν αντιθέσει με τους παλαιότερους εκδότες, μόνο το πιο ασφαλές τμήμα, στο οποίο αναφέρεται το όνομά του και σχολιάστηκε παραπάνω. Βασική αιτία είναι η αμφίβολη χρήση λεξιλογίου όπως «*άλληγορηταί*» και «*οί παλαιοί*» από τον Ευστάθιο κατά την περιγραφή της ασπίδος του Αγαμέμνονα σε σχέση με την παραπομπή του ιδίου στη Δημώ (= fr. 8 Ludwich = fr. 23e Mette) κατά την παράλληλη νοηματικά ερμηνεία της ασπίδας του Αχιλλέα.¹⁹⁹ Προς την κατεύθυνση αυτή φαίνεται να υπαγορεύει και η σύγκριση με το πενιχρό Σχόλ. Τ. Ο Wachsmuth (σ. 42-43 = Ευστάθιος, 828,42-48) όμως, είχε εντάξει με γενική αποδοχή και το μεταγενέστερο κομμάτι στο οποίο αναπτύσσεται η αλληγορική – κοσμική ερμηνεία της ασπίδας.²⁰⁰ Σ' αυτό καταρχάς εξηγούνται οι χαρακτηρισμοί *άμφιβρότην πολυδαίδαλον* του στίχου Λ 32. Ο όρος «*πολυδαίδαλος*» θεωρείται ότι χρησιμοποιείται εξαιτίας της ποικιλίας των ειδών του σύμπαντος, των χρόνων και των σφαιρών, και ο όρος «*άμφιβρότη*» διότι περιβάλλει τους ανθρώπους. Οι δέκα ομόκεντροι κύκλοι της ασπίδας (Λ 33: *κύκλοι δέκα χάλκεοι ἦσαν*) ερμηνεύονται ως υπαινιγμός των δέκα κύκλων του κόσμου. Πέντε είναι τα

άμφιστεφές σχετίζεται με τον Κράτητα, εν αντιθέσει με τη θερμή υποστήριξη του Αριστάρχου στην προσθήκη του ρ.

¹⁹⁷Ο Ξενοκράτης ο Χαλκιδόνιος ήταν φιλόσοφος, μαθητής του Πλάτωνα και διάδοχος στην Ακαδημία μετά τον Σπενσιππο, έγραψε *περί τῆς Πλάτωνος πολιτείας* (Σούδα ξ 42). Βιογραφικά στοιχεία και κατάλογος των έργων του δίνονται από τον Διογένη Λαέρτιο (*Βίοι φιλοσόφων*, 4,6-15). Για αποσπασμάτα του Ξενοκράτη βλ. Parente, 2012².

¹⁹⁸Αντίθετα με τους εκδότες του Ξενοκράτη που διατηρούν το απόσπασμα σ' αυτόν βλ. Heinze (= fr. 55) και Parente (= fr. 80). Βλ. Broggiato, 2001: 157 υποσημ. 91.

¹⁹⁹Η Broggiato, 2001: 158 έχει δεχτεί την άποψη του Van der Valk, ο οποίος στην έκδοση του Ευσταθίου δηλώνει στο υπόμνημα για το 828, 42-48 ότι «*locus Demoni attribuendus est*».

²⁰⁰«*διὸ 'πολυδαίδαλος' τε εἴρηται διὰ τὴν τῶν κοσμικῶν εἰδῶν ποικιλίαν καὶ τὴν τῶν χρόνων καὶ τῶν καιρῶν, καὶ 'άμφιβρότη' δέ, ἐπεὶ τοὺς 'βροτοὺς' περιείληφεν. οἱ δὲ 'κύκλοι' δηλοῦσι τοὺς τε παραλλήλους τὸν ἀρκτικόν, τὸν θερινὸν τροπικόν, τὸν ἰσημερινόν, τὸν χειμερινὸν τροπικόν καὶ τὸν ἀνταρκτικόν, καὶ τοὺς ἀνακεκραμένους κολούρους, καὶ τοὺς δύο λοζοὺς, τὸν γαλαξίαν δηλαδὴ καὶ τὸν ζφδιακόν, καὶ μὴν καὶ τὸν ὀρίζοντα· οὗς καὶ 'χάλκεος' λέγει, ὡς καὶ τὸν οὐρανὸν 'χάλκεον'. οἱ 'ὄμφαλοι' δέ, φασί, τοὺς ἀστέρας αἰνίττονται. καὶ τοιαῦτα μὲν οἱ ἀλληγορηταί, λέγοντες καὶ ὅτι καλῶς οὐρανοῦ φέρει μίμημα ἢ τοῦ βασιλέως ἀσπίς, ὃν φθάσας Ὅμηρος ὄμματα καὶ κεφαλὴν ἴκελον ἔφη τῷ Ὀλυμπίῳ Δίῳ (εν. Β 478).*». Η έναρξη του χωρίου με το *διὸ* δηλώνει τη σύνδεση με τα προηγούμενα κάνοντας κατανοητό ότι έπεται εξήγηση γιατί η ασπίδα είναι *μίμημα το κόσμου*. Η σύνδεση φαίνεται να επιβεβαιώνεται από την επανάληψη κομβικού λεξιλογίου. Γι' αυτό ήταν λογικό που οι παλαιότεροι εκδότες θεώρησαν ότι στη συνέχεια ο Ευστάθιος αναπτύσσει την άποψη του Κράτητος.

παράλληλα τμήματα του γεωγραφικού πλάτους (αρκτικός, θερινός τροπικός, ισημερινός, χειμερινός τροπικός, ανταρκτικός), δύο οι μεσημβρινοί (κολούροι), δύο οι λοξοί, δηλαδή ο γαλαξίας και ο ζωδιακός κύκλος, και τελευταίος ο ορίζοντας. Το χάλκινο υλικό των κύκλων συνδέεται με τον ουρανό, ο οποίος ονομάζεται έτσι στον στίχο P 425. Οι “*έείκοσι όμφολοι*” της ασπίδας (Λ 34) υποδηλώνουν τα αστέρια. Κατόπιν επισημαίνεται ότι τέτοια υποστηρίζουν *οί άλληγορηταί*, οι οποίοι κρίνουν ότι η ασπίδα *«καλώς τοῦ οὐρανοῦ φέρει μίμημα»* συσχετίζοντας τον Αγαμέμνονα με τον Δία μέσω της αξιοποίησης του λόγου του ποιητή στον στίχο B 478.²⁰¹ Με την επανάληψη της λέξης *μίμημα* φαίνεται να επιτυγχάνεται σύνδεση με τον Κράτητα. Βέβαια, δεν πρέπει να παραβλεφθεί ότι ο Wachsmuth δεν είχε συμπεριλάβει το Σχόλ. Γ. Ο Mette (= fr. 23a) από την άλλη δικαίως επισημαίνει τη φράση που παραθέτει εν συνεχεία ο Ευστάθιος (829,11): *καί οί μὲν παλαιοί μίμημα τοῦ κόσμου καί ταῦτα εἶναι φασιν αἰνιττομένου τοῦ ποιητοῦ*²⁰², όπου παρατηρείται επαναφορά του αρχικού κειμένου για τον Κράτητα. Μάλιστα θεωρεί ότι η ερμηνεία του Κράτητος παραπέμπει στην κοσμική θεωρία του Ευδόξου.²⁰³

Τα Σχόλια για την ασπίδα του Αγαμέμνονα ως αναπαράσταση του κόσμου σε συνδυασμό με μια σωρεία άλλων πηγών κυρίως για την ασπίδα του Αχιλλέα με συναφείς πληροφορίες, οδήγησε στην αναζήτηση της σύνδεσης με τον Κράτητα.²⁰⁴ Μια βασική εκ των πηγών είναι το Σχόλ. στα *Φαινόμενα* του Αράτου 26, όπου αναφέρεται: *«δημιουργῶ γὰρ τῷ Ἡφαίστῳ χρησάμενος τῆς Ἀχιλλέως ἀσπίδας <ταῦτ> ἠν ὑπέθετο κόσμου μίμημα»* (= fr. 23d Mette)²⁰⁵. Αποτέλεσμα της έρευνας είναι να θεωρηθεί ότι ο Κράτης σχολίασε με τον ίδιο τρόπο τις δύο ασπίδες. Η αποκατάσταση ωστόσο της ακριβούς προσέγγισής του μέχρι την έως τώρα έρευνα δεν είναι εφικτή.

²⁰¹Ο Mette με αφορμή την αναφορά του Ευσταθίου ανήγαγε στον Κράτητα και το Σχόλ. Γ στο Λ 36 (= fr. 23 b): *«εἰς ἄλλα δὲ παρεικάζει αὐτὸν Διῖ, “ὄμματα καὶ κεφαλὴν” (B 478)· “πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε (X 167)” καὶ “ποιμένα λαῶν” (B 243)· τὸ ἀπὸ Διὸς σκῆπτρον (εν. B 101-8)· ἀσπίδα παραπλησία <ν> αἰγίδι (εν. Α 36 μαζὶ με Ε 742, Π 593, Φ 400)· φροντίδας, “ὡς δ’ ὅταν ἀστράπτῃ” (K 5).»*. Η σύνδεση των δύο πληροφοριών είναι λογική, η αναγωγή όμως στον Κράτητα παραμένει αμφίβολη.

²⁰²Για τον όρο *οί παλαιοί* πβ. Ευστάθιος, 1154,42: *«ὅτι δὲ φιλόσοφα ὁ ποιητὴς ἐνταῦθα πολλὰ ὑπεμφαίνει, δηλοῦσιν εἰς πλάτος οἱ παλαιοί. αὐτίκα ἢ Δημῶ τὴν Ὀμηρικὴν ταύτην ὄλην ἀσπίδοποιίαν ἀνάγουσα τοιαῦτά φησιν ὅτι...»*. Βλ. Broggiato, 2001: 159 υποσημ. 96.

²⁰³Βλ. Mette, φιλολογικό υπόμνημα στο fr. 23a.

²⁰⁴Ηράκλειτος, *Ὀμηρικὰ προβλήματα*, 43-51, [Probus], *ad georgica*, 1,233, Σχόλ. Αράτου *Φαινόμενα*, 26, Ευστάθιος στο Σ 482 (1154,41-1155,1), Σχόλ. Γ στο Λ 36b, Στράβων, *Χρηστομάθεια*, 462,10, Ψευδοπλούταρχος, *Περὶ Ὀμήρου*, 2,176, 1-2. Βλ. Broggiato φιλολογικό υπόμνημα στο F 12. Η συσχέτιση των πηγών όπως επισημαίνει η Broggiato (2001: 163-164) είναι αποτέλεσμα κυρίως των εργασιών του Maass και του Reinhardt και τονίζει την συμβολή του Mette (1936: 30-43) στην ερμηνεία τους. Για τις πηγές βλέπε το σχολιασμό της Broggiato, 159-161.

²⁰⁵Ο Pfeiffer, 1972: 287 αναφέρει ότι η πρόταση μπορεί με βεβαιότητα να αναχθεί στον Κράτητα.

Εικόνα 5

Απεικόνιση του οπλισμού του Αγαμέμνονος
Cod. Townleianus, f. 107v, 11^{ου} αι.

F 13

Λ 639 (πβ. κ 235): οἶνω Πραμνείω

Ανωνύμου, *Περὶ ἰοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων*, σ. 73,28-31, Ihm “οἶνω Πραμνησίω ἀκράτω” ... τὸ δὲ Πράμνιον ἔστι κατὰ τὸν μὲν Ἀριστόνικον παράμονον, **κατὰ δὲ τοὺς περὶ Κράτητα τῆς ἀμπέλου τῆς καλουμένης Πραμνίας.**

Σχόλ. D στο Λ 639: Πραμνείω : ἦτοι τῶ πραῖνοντι τὰς φρένας, ἢ παλαιῶ ἀπὸ τοῦ παραμεμενηκένας, ἢ ἀπὸ εἶδους ἀμπέλου οὕτω καλουμένης. οἱ δὲ τὸν ἀπὸ τῶν ἀναδενδράνων εἶπον· πρέμνον γὰρ τὴν ὑφετὴν καλοῦσιν, ἄλλοι δὲ ἀπὸ Πράμνου εἶπον. Πράμνη δὲ ὄρος ἐν τῇ Ἰκαρία οἰνοφόρον.

Στον στοίχο Λ 639 (ομοίως στο κ 235) γίνεται αναφορά στο κρασί που χρησιμοποιείται ως συστατικό για την παρασκευή του κυκεώνα²⁰⁶. Ο οίνος συνοδεύεται από τον προσδιορισμό *Πράμνεις* και η ερμηνεία του απασχόλησε τους ελληνιστικούς φιλόλογους. Η άποψη του Κράτητος εντοπίστηκε στο ανωνύμου συγγραφέως κείμενο με τίτλο *Περὶ ἰοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων* (Ihm, σ. 73,28-31).²⁰⁷ Σύμφωνα μ’ αυτό, ο Κράτης²⁰⁸ κρίνει ότι ο χαρακτηρισμός οφείλεται σε ομώνυμη ποικιλία αμπέλου. Στο κείμενο προηγείται η άποψη του Αριστόνικου ότι

²⁰⁶Είδος ποτού. Όπως δηλώνεται στους στίχους Λ 639-40 είναι προϊόν ανάμειξης κριθίνου αλευριού, τριμμένου τυριού και Πραμνείου οίνου βλ. επίσης σχετικά Σχόλ. bT στο Λ 624 (εξήγ.): «*συνεστῶτα ἐκ μέλανος οἶνου — τοιοῦτος γὰρ ὁ Πράμνεις — τυροῦ ἐπικεκηνημένου καὶ ἀλφίτων..... τοῖς κακοπαθοῦσι δὲ ἐπιτήδειος ὁ κυκεών, τροφὴν ἅμα καὶ ποτὸν ἔχων.*». Στην Οδύσσεια (κ 234-236) είναι εμπλουτισμένος με μέλι και μαγικά φίλτρα.

²⁰⁷Σε έκδοση αποσπασμάτων του Κράτητος εντάσσεται για πρώτη φορά από την Broggiato, ενώ ήδη είχε επισημανθεί στο συμπληρωματικό άρθρο της έκδοσης του Wachsmuth (*RhM* 46, 1891: 555) καθώς και από τον Erbse στο φιλολογικό υπόμνημα στο Λ 639 με σημαντικές παρατηρήσεις. Ολοκληρωμένη έκδοση του κειμένου πραγματοποιήθηκε από τον Ihm το 1995. Η Broggiato παραπέμπει όμως, στο παλαιότερο άρθρο του Rohde (*RhM* 28: 286).

²⁰⁸Βλ. υποσημ. 195.

Πράμνιον είναι το *παράμονον* δηλαδή αυτό που διατηρείται αβλαβές. Η Broggiato δικαίως εξετάζει από κοινού και το Σχόλ. D στο Λ 369. Σ' αυτό προσφέρεται ποικιλία ερμηνειών του όρου, χωρίς ανάθεση σε φιλόλογο, συμπεριλαμβανομένων αυτών του ανώνυμου κειμένου για τον Κράτητα και τον Αριστόνικο. Οι δύο εξηγήσεις παρατάσσονται με την ίδια σειρά. Του Κράτητος ειδικά αναπαράγεται σχεδόν ομοιότροπα. Στο Σχόλ. D προσφέρονται δύο ακόμα εξηγήσεις: από την αναδεδράδα, είδους αναρριχώμενης σε δένδρο αμπέλου, εφόσον *πρέμνος* ονομάζεται ο κορμός του δέντρου²⁰⁹ και από το ένα όρος της Ικαρίας.

Εντύπωση και προβληματισμό προκαλεί η ανάθεση της ίδιας ερμηνείας στον Δίδυμο από τον Αθήναιο, *Δειπνοσοφισταί*, 1, 30d (= Ευστ. 871,22) : «*Δίδυμος δὲ πράμνιον φησιν οἶνον ἀπὸ πραμνίας ἀμπέλου οὕτω καλουμένης, οἱ δὲ ἰδίως τὸν μέλανα, ἔνιοι δὲ ἐν τῷ καθόλου τὸν πρὸς παραμονὴν ἐπιτήδειον οἶνον παραμόνιον ὄντα· οἱ δὲ τὸν πραῦνοντα τὸ μένος, ἐπεὶ οἱ πίνοντες προσηνεῖς*».²¹⁰

Η άποψη του Κράτητος διαφαίνεται σε ποικιλία αρχαίων πηγών.²¹¹

F 14

Λ 739-41: *γαμβρός δ' ἦν Αὐγείαιο,
πρεσβυτάτην δὲ θύγατρ' εἶχε ξανθὴν Ἀγαμήδην,
ἢ τόσα φάρμακα ἤδη ὅσα τρέφει εὐρεῖα χθών.*

Σχόλ. ΑΤ στο Λ 741 c (Σχόλ. D): *ἢ τόσα φάρμακα ἤδη: Μήδεια ἐγένετο Αἰήτου μὲν θυγάτηρ, Ἰάσονος δὲ γυνή. αὕτη μετὰ τὴν ἀπεργασθεῖσαν τεκνοκτονίαν φυγὰς εἰς Ἀθήνας ἀφίκετο καὶ συνώκησεν Αἰγεῖ τῷ Πανδίοнос. κάκεῖ Θησέα τὸν ἐξ Αἴθρας γενόμενον τῷ Αἰγεῖ, ἐπὶ τὸν τοῦ πατρὸς ἀναγνωρισμὸν ἐκ Τροιζῆνος ἀφικόμενον, πείθει τὸν Αἰγέα φάρμακον αὐτῷ δοῦναι θανάσιμον, ἐπίβουλον αὐτοῦ τῆς βασιλείας εἰποῦσα*

²⁰⁹ Η ερμηνεία μοιάζει με του Κράτητος, αλλά δεν πρέπει να ταυτιστεί μαζί της. Όπως επισημαίνει η Broggiato, 2001: 165 τα δύο σχόλια παρουσιάζονται ενωμένα στην παλαιά έκδοση του Λάσκαρη (1517), σ' αντίθεση με την πρόσφατη του Van Thiel.

²¹⁰ Βλ. υπόμνημα Erbse στο Λ 339 και Broggiato στο F 13. Ο Schenck (1974: 70-71) θεωρεί ότι ίσως ο Δίδυμος παρέθετε την εξήγηση του Κράτητος

²¹¹ Αξίζει να μνημονευθεί το Σχόλ. b στο Λ 639 α² (εξηγ.): «*οἱ μὲν μέλανι, οἱ δὲ γένος ἀμπέλου, οἱ δὲ αὐστηρῶ, οἱ δὲ πραῦνοντι τὸ μένος, οἱ δὲ μονίμω*». Στο λεξικό του Φωτίου, 2,102,3 (= Σούδα, π 2207) αναφέρονται επίσης οι ερμηνείες του Αριστάρχου «*Ἀρίσταρχος ἐπιμελῶς τὸν ἠδὸν οἶνον Πράμνιον ἔλεγε*» και του Σήμου του Δήλιου «*Σῆμος ὁ Δήλιος ἐν τρίτῳ ἐν ἴνικαίῳ Πράμνον πέτραν εἶναι, ἀφ' ἧς τὸν οἶνον εἶναι*». Του Απίωνος δίδεται από τον Απολλώνιο Σοφιστή «*ὁ δὲ Απίων πραμνείῳ οἶον πραῦντικῶ καὶ πραῦνοντι τὸ μένος τῶν πινόντων, διὰ τὸ εὔποτον αὐτὸν εἶναι*» (σ. 134 Bekker = 111 Neitzel). Για τις υπόλοιπες μαρτυρίες σχετικά με τον *πράμνιο οἶνο* βλ. κυρίως στο υπόμνημα Erbse στο Λ 339 και Broggiato στο F 13 σε σχέση με τον Κράτητα.

παραγίνεσθαι. πεισθεις δὲ Αἰγέως φάρμακον ἔδωκε παραγενομένῳ τῷ παιδί· μέλλοντος δὲ καταπίνειν ἐπιγνοὺς τό τε ζίφος καὶ τὰ ὑποδήματα (ταῦτα γὰρ ἐν Τροίζῃνι γνωρίσματα κατέλιπεν) τὸ μὲν φάρμακον ἀφείλετο, τὴν δὲ Μήδειαν ἐξέβαλε τῆς Ἀττικῆς. οἰκήσασα δὲ αὐτὴ τὴν πλησίον Ἴηλιδος Ἐφύραν πολυφάρμακον ἐποίησεν αὐτὴν ἐπονομασθῆναι. ἰστόρηται παρὰ Κράτητι.

Στον στίχο Λ 741 η Αγαμήδη, κόρη του Αυγεία που ήταν βασιλιάς της Ἴηλιδας (Λ 701), παρουσιάζεται να γνωρίζει τόσα βότανα όσα παράγει της γης το πλάτος. Στο Σχόλ. ΑΤ στο Λ 741c (= Σχόλ. D) ο στίχος φαίνεται να αποτελεί έναυσμα για την εξιστόρηση της ζωής της Μήδειας και της σχέσης της με τα δηλητήρια. Το μυθογραφικό Σχόλιο²¹² άρχεται με την παρουσίαση της Μήδειας και της μετάβασης της στην Αθήνα μετά από τη δολοφονία των τέκνων της. Κατόπιν αναπτύσσεται η παρεμφερής δράση της στην Αθήνα, όπου επιχείρησε με απάτη να πείσει τον Αιγέα να δολοφονήσει με δηλητήριο τον γιό του, αλλά τελικά εκδιώχθηκε ύστερα από την αναγνώριση πατέρα-γιου. Επόμενος σταθμός είναι η Εφύρα, περιοχή κοντά στην Ἴηλιδα. Η δράση της εκεί συνέβαλε στην επονομασία της πόλης σε πολυφάρμακος. Το Σχόλιο ολοκληρώνεται με απόδοση στον Κράτητα, εφόσον συμπληρώνεται ότι τα άνωθεν ιστορούνται απ' αυτόν.²¹³

Από το σύνολο του αποσπάσματος αυτό που αναπτύσσει με βεβαιότητα τη σκέψη του Κράτητος είναι το τελευταίο που αφορά την έλευση της Μήδειας στην Εφύρα. Αξιόλογη θεωρώ την άποψη του Van der Valk ότι ο Κράτης επεσήμανε την παρουσία της Μήδειας στην περιοχή με σκοπό να εξηγήσει τη γνώση των μαγικών βοτάνων από την Αγαμήδη και ότι οι εκτενείς πληροφορίες για τη Μήδεια είναι προσθήκες από την πηγή των Σχολίων AD. Ο ίδιος σημειώνει επιπλέον, ότι ο Κράτης τοποθέτησε την Εφύρα που συνδέεται με τη Μήδεια στην Ηλεία.²¹⁴ Ωστόσο πρέπει να τονιστεί ότι η απόδοση αυτή καθ' αυτή στον Κράτητα δεν τίθεται αμφισβήτησης.

Η μελέτη του αποσπάσματος πρέπει να εστιαστεί στο ενδιαφέρον του Κράτητος για την ομηρική γεωγραφία.²¹⁵ Το τοπωνύμιο Εφύρα (ή Εφύρη) αναφέρεται τέσσερις

²¹²Τα μυθογραφικά Σχόλια προέρχονται από ένα συμπύλημα *ἱστοριῶν*, γνωστό ως Mythographus Homericus (ο όρος δόθηκε από τον Panzer, 1892) και ανήκουν στην ευρύτερη κατηγορία των Σχολίων D. Κατά κανόνα παρέχουν απόδοση σε κάποιον γραμματικό με την επανάληψη της κομβικής φράσης *ἱστορία παρὰ* και άλλων συναφών εκφράσεων.

²¹³Παρεμφερής είναι ο σχολιασμός του Ευσταθίου στο Λ 740 (= 881,59): *ὅτι δὲ πολυφάρμακος ἢ κατὰ τὴν Ἴηλιδα χώρα, δηλοῖ ὁ εἰπὼν, ὡς Μήδεια ἐξ Ἀθηνῶν φυγοῦσα Αἰγέως φόβῳ, διότι τῷ Θησεῖ αὐτὴ ἐκέρασε φάρμακον, οἰκήσασά τε τὴν πλησίον Ἴηλιδος Ἐφύραν, ἔνθα καὶ ὁ Αὐγείας ἦν, πολυφάρμακα ἐποίησε τὰ ἐκεῖ* (= fr. 84 c Mette).

²¹⁴Van der Valk, τ. 1, 1963: 317 και υποσημ. 60.

²¹⁵Σ' αυτήν την ερμηνεία έχει εστιάσει η Broggiato, 2001: 166-169.

φορές στην Ιλιάδα (B 659, Z 152, 210, O 531) και δύο στην Οδύσσεια (α 259, β 328). Ο ακριβής γεωγραφικός προσδιορισμός έχει καταστεί αντικείμενο έντονου προβληματισμού εξαιτίας της ύπαρξης πολλών ομώνυμων πόλεων. Ο Κράτης τοποθετεί την ομηρική Εφύρα κοντά στην Ήλιδα και πιθανότατα στους στίχους B 659 και O 531 δηλώνεται πράγματι αυτή²¹⁶. Δεν ξέρουμε όμως σε ποιους στίχους αναφέρεται η δική του κρίση. Μάλιστα, αν ισχύει η απόδοση του F 17* στον Κράτητα, τότε ανέπτυξε και μια δεύτερη άποψη, καθώς θεώρησε ότι λαός των Εφύρων είναι οι Ακαρνάνες (N 301). Ο Αρίσταρχος έκρινε ότι στην Ιλιάδα αναφέρονται δύο πόλεις, η μια ταυτίζεται με την Κόρινθο (Z 152, 210) και η άλλη βρίσκεται στη Θεσπρωτία (B 659, O 531 και στον N 301 για αναφορά στον λαό των Εφύρων). Η κρίση για την Κόρινθο είναι γενικώς αποδεκτή.²¹⁷ Δεν ισχύει το ίδιο για την δεύτερη περίπτωση. Ο Αρίσταρχος θεωρεί απόδειξη για την τοποθέτηση της Εφύρας στη Θεσπρωτία την επαναφορά της λογοτυπικής φράσης *ποταμοῦ ἄπο Σελλήεντος* παραπέμποντας στους στίχους Π (234-5), όπου ο λαός των Σελλών διαμένει κοντά στη Δωδώνη.²¹⁸ Η κρίση αίρεται από άλλον Σχολιαστή. Θεωρείται ότι εν προκειμένω πρόκειται για περιοχή στην Ηλεία που κατόπιν ονομάστηκε Οινόη και συνδέεται με έναν άλλον ποταμό Σελληέντα που πηγάζει από το όρος του Λασιώνος. Η άποψη έχει αποδοθεί στον Δημήτριο Σκήψιο²¹⁹ και υποδεικνύει επαφή με το Σχόλιο του Κράτητος. Απόδειξη είναι ότι ο Δημήτριος επεκτείνει την ερμηνεία του στους σχετικούς στίχους της Οδύσσειας, όπου η Εφύρα δηλώνεται τόπος παρασκευής δηλητηρίων αντικατοπτρίζοντας το εν λόγω Σχόλιο.²²⁰ Αντίθετα ο Απολλόδωρος, που έπεται των δύο και είναι μαθητής του Αριστάρχου, τοποθετεί και

²¹⁶Βλ. Janko, 2003: 540-541.

²¹⁷Σχετικά με την Κόρινθο υποστήριξε ότι προέρχεται *ἐξ ἡρωικοῦ προσώπου* και ότι *Ἄργος ἰππόβατον* καλεῖται η Πελοπόννησος βλ. Σχόλ. Α στο Z 152b (Αριστόν.). Τα Σχόλια bT στο Z 152c δέχονται ότι εδώ πρόκειται για την Κόρινθο παραθέτοντας επιπλέον ότι ομώνυμες περιοχές βρίσκονται στη Θεσπρωτία, στη Θεσσαλία, στην Οινόη και σ' ένα νησί κοντά στη Μήλο.

²¹⁸Βλ. Σχόλ. Α στο B 659, O 531a και Π 234b (Αριστόν.). Ο λαός ονομαζόταν *Σελλοὶ* ἢ *Ἐλλοί*. Ο Αρίσταρχος θεωρεί πληρέστερη τη μορφή με το σ. Ο ποταμός *Σελληεῖς* που αναφέρεται στους στίχους B 839, M 97, αλλά τοποθετεῖται στην Ασία, κρίνεται ομώνυμος αυτού της Θεσπρωτίας βλ. και Σχόλ. Α στο B 839 α και M 97 (Αριστόν.). Βλ. και Απολλώνιος Σοφιστής, 141,2 Bekker: "*Σελλήεις ποταμὸς ἐν τῇ Θεσπρωτίᾳ, ὅθεν τὸ ἔθνος Σελλοί.*"

²¹⁹Fr. 56* Gaede = Σχόλ. T στο O 531 c d (εξηγγ.), Σχόλ. D στο O 531 /Y^s, Στράβων, *Γεωγραφικά*, 8,3,5 και fr. 55 Gaede = Στράβων, *Γεωγραφικά*, 8,3,6.

²²⁰Ο Mette (1952: 174) εξετάζει από κοινού με το Σχόλ. AT στο Λ 741 c (= fr. 84a) και το χωρίο του Ευσταθίου στο α 259 (= fr. 84d): «...ἔκτη Κορίνθου, ἐν ἧ καὶ αὐτῇ Σελλήεις ποταμὸς. ἐκ ταύτης φασὶ τινες τὸν Ὀδυσσεῖα λαβεῖν ἄνδροφόνου φάρμακα, λέγοντες φαρμακοφόρον ποτὲ γενέσθαι αὐτὴν διὰ τὸ ἐκεῖ κατοικῆσαι τὴν Μήδειαν· ὅθεν καὶ ἡ τοῦ Αὐγέου θυγάτηρ, φασὶ, τοῦ βασιλέως τῶν Ἐπειῶν, ἢ ἐν Ἰλιάδι (Λ 740) κειμένη Ἀγαμήδη, φαρμακίς ἦν· ἔθνος δὲ Πελοποννήσιον οἱ Ἐπειοί, ὡς δηλοῦται πολλαχοῦ...» θεωρώντας εὐστοχα ότι ο Ευστάθιος μάλλον αναφέρεται στην Εφύρα της Ηλείας κοντά στην οποία κατοικοῦν οι Επειοί.

την Εφύρα της Οδύσσειας στη Θεσπρωτία²²¹. Κατά παράδοξο τρόπο η Εφύρα τίθεται μεταξύ της Πύλου και Ήλιδος από τον Παρμενίσκο (Στέφανος Βυζάντιος, *Εθνικά*, 290,3), μαθητή του Αριστάρχου που έγραψε *Πρός Κράτητα*.²²²

Βλ. F 17*

F 15

Λ 754 : *τόφρα γὰρ οὖν ἐπόμεσθα διὰ σπιδέος πεδίοιο.*

Σχόλ. Α στο Λ 754 α (Ηρωδ.): *{τόφρα γὰρ οὖν ἐπόμεσθα} δι' ἀσπιδέος πεδίοιο: ... Κράτης δὲ προκρίνει τὴν διὰ τοῦ ᾠ γραφῆν. {καί} Ζηνόδοτος (fr. 5 σ. 191 Pusch) δὲ συναινεῖ τῇ δίχα τοῦ ᾠ γραφῆ καὶ φησι “σπιδέος” τοῦ ἀπόρου καὶ τραχέος {καὶ μεγάλου}. ...*

Στον στίχο Λ 754 το τμήμα ΔΙΑΣΠΙΔΕΟΣΠΕΔΙΟΙΟ αποτέλεσε αντικείμενο της κριτικής του κειμένου σχετικά με το ακριβές σημείο τομής της πρόθεσης με το επίθετο. Οι δύο περιπτώσεις που προκύπτουν δημιουργούν το ερώτημα αν η σωστή γραφή είναι *διὰ σπιδέος* ή *δι' ἀσπιδέος* (vulgata). Η σύγχρονη κριτική έχει αποδεχτεί κατά κανόνα την πρώτη περίπτωση.²²³

Στο Σχόλ. Α στο 754α αναπτύσσεται εκτενώς το ζήτημα παρουσιάζοντας τις γνώμες διαφόρων φιλόλογων προσφέροντας εξηγήσεις των δύσχρηστων επιθέτων.²²⁴ Στο παρατιθέμενο τμήμα του Σχολίου ο Κράτης δέχεται τη γραφή *δι' ἀσπιδέος*, χωρίς

²²¹Βλ. Σχόλ. ΗΟΤ στο α 259f (εξηγ.) (= FGrHist 244 180a), Ευστάθιος στο β 328 (1448,28) (= FGrHist 244 180b). Επιπλέον βλ. Σχόλ. V στο α 259a1 (Αριστόν.): «*Εφύρης: πόλεως Θεσπρωτίας. Ήφυραι δὲ τρεῖς εἰσιν, ἥ τε θεσπρωτικὴ καὶ ἡ νῦν Κόρινθος καὶ ἡ τρίτη Ήλιδος.*» και Σχόλ. Μ^α V^β VP στο β 328 a1 (Αριστόν.): «*ἠὲ καὶ εἰς Ήφύρην: τὴν ἐν Θεσπρωτία, οὐχ, ὡς ἔνιοι, τὴν Κόρινθον ἐκείνη γὰρ καὶ μετωνομάσθη Κίχυρος.*». Ο Απολλόδωρος συμφωνεῖ την άποψη του Αριστάρχου και για την τοποθέτηση της Εφύρας στην Ιλιάδα βλ. Στράβων, *Γεωγραφικά*, 8,3,6 (= FGrHist 244 181).

²²²Ο Van der Valk, τ.1 , 1963: 465 και υποσημ. 273, 274 θεωρεῖ ότι ο Παρμενίσκος δεν είχε αντίθετη άποψη από τον Αρίσταρχο και εικάζει ότι η πηγή του Στέφανου Βυζάντιου ανέφερε ὡς Παρμενισκός φησι <Κράτητα λέγειν>. Επεκτείνοντας τη σκέψη του, κρίνει ότι, αν ισχύει αυτό, ο Κράτης ταύτισε και την Εφύρα του Z 152 με την πόλη της Ηλείας, διότι θεώρησε ότι βρίσκεται στο εσωτερικό της Πελοποννήσου (*μυχῶ Ἄργεος*), σ' αντίθεση με την Κόρινθο.

²²³Εξάίρεση ο Van Thiel που στην έκδοση της Ιλιάδος γράφει στον Λ 744: *δι' ἀσπιδέος*.

²²⁴Ο Πτολεμαῖος ο Ασκαλωνίτης (σ. 185 Baeye) και ο Κράτης υπερασπίστηκαν την γραφή *δι' ἀσπιδέος*. Ο Ζηνόδοτος (fr. 5 σ. 191 Pusch) και ο Αμερίων (σ. 5 Hoffmann) τη *διὰ σπιδῆς*. Ο Αλεξίωv (fr. 49 Berndt) και ο Αρίσταρχος (fr. 36 Schironi) δεν παίρνουν θέση. Στο Σχόλιο παρέχονται εκτενώς οι δύο αντίθετες άπόψεις από τον Αρίσταρχο με τις διάφορες εξηγήσεις των λέξεων. Το σημείο αυτό διακρίνεται από το υπόλοιπο γιατί άρχεται και ολοκληρώνεται με παράθεση του ονόματος του Αριστάρχου.

να παρέχεται η εξήγησή του²²⁵, ενώ ο Ζηνόδοτος τάσσεται υπέρ της *διὰ σπιδέος* ερμηνεύοντας τη λέξη με τη σημασία άπορο και τραχύ. Σχετικά με την άποψη τους έχει υπάρξει σύγχυση. Αιτία είναι η νοηματικά ασαφής παράδοση του κώδικα Venetus A “*τὴν διὰ τοῦ ᾱ γραφήν. καὶ Ζηνόδοτος*” καθώς οι δύο αντίθετες θέσεις ενώνονται με το *και* παραλείποντας ταυτόχρονα την εξήγηση του πρώτου. Συνέπεια είναι η αίσθηση φθοράς στην παράδοση του κειμένου και η αναζήτηση πρέπουσας λύσης. Προς αυτή την κατεύθυνση έχει οδηγήσει η σύγκριση με την παράλληλη μαρτυρία του Et. Gen. “*τὴν δίχα τοῦ ᾱ γραφήν καὶ Ζηνόδοτος.*”²²⁶. Ο Wachsmuth (1860: 43-44) δέχθηκε τη γραφή του Et. Gen. και υιοθέτησε την άποψη ότι ο Κράτης υπερασπίστηκε τη γραφή *διὰ σπιδέος*²²⁷. Ομοίως ο Helck (1905: 15-19) αφού προέβη σε ευθεία παράθεση των αντίθετων δεδομένων. Η σύγχρονη όμως έρευνα²²⁸ έχει αποδώσει στον Κράτητα τη γραφή *δι’ άσπιδέος*, ύστερα από την αποδοχή του οβελισμού του *και* από τον Lerhs (1857: 270) στο Σχόλ. Α σε συνδυασμό με τη θέση του Pusch (1890: 151-152) ότι η ακριβής επανάληψη της ίδιας γνώμης για τον Ζηνόδοτο θα ήταν αναίτια. Επομένως πρόκειται για παράθεση δύο αντίθετων απόψεων. Ομοίως στα σύγχρονα κριτικά υπομνήματα της Ιλιάδος αποδίδεται η γραφή *δι’ άσπιδέος* στον Κράτητα.

²²⁵Το επίθετο ερμηνεύεται σε ποικιλία πηγών με τη σημασία κυκλικός ή καλυμμένος από ασπίδες. Οι δύο ερμηνείες του όρου προσφέρονται καταρχάς από τον Αρίσταρχο στο ίδιο Σχόλιο. Μάλιστα, ο Porter (1992: 104-105) σκέφτεται ότι η επιχειρηματολογία του Κράτητος υπέρ της γραφής *δι’ άσπιδέος* παρέχεται στο ίδιο Σχόλιο στην πρώτη από τις δύο εξηγήσεις του Αριστάρχου για τη λέξη *άσπιδής*: «*τινές μὲν ἀπὸ τοῦ ᾱ ποιοῦνται τὴν διαστολήν, ἴν’ ἢ ᾱσπιδέος, ὡς εἰκαστικώτερον τοῦ ποητοῦ ᾱσπιδές τὸ πεδίον εἰρηκότος τῷ τὰ μακρὰ τῶν πεδίων καὶ εὐρέα περιφερῆ φαίνεσθαι, μηδενὸς ἄλλου ὀρωμένου τέρματος, ἀλλὰ τοῦ ὀρίζοντος ἀέρος.*» προβαίνοντας σε σύνδεση με το Σχόλ. bT στο Λ 754c (εξηγ.): «*δι’ ᾱσπιδέος: κυκλοτεροῦς· ὅταν γάρ ἐν ἀναπεπταμένῳ τόπῳ ὤμεν. κυκλοτερῆ αὐτὸν ὀρῶμεν. bT ἢ ἐπιμήκους καὶ μακροῦ· ἢ πλατέος· ἢ περιφεροῦς ἀπὸ μεταφορᾶς τῆς ᾱσπίδος: T ἢ ἐν ᾧ τῶν ἀνηρημένων αἱ ᾱσπίδες ἔκειντο, ἵνα τὸ πλῆθος αὐτῶν δηλώσῃ. b T δίχα τοῦ ᾱ ἔνιοι “σπιδέος”. T*» πβ. Σχόλ. D στο Λ 754, Ησύχιος, α 7772 και δ 1330 βλ. Broggiato, 2001: 170 και φιλολογικό υπόμνημα στο F 15 .

²²⁶Et. Gen (= A: cod. Vat. Graec. 1818, B: cod. Laur. Sancti Marci 304) s.v. *διασπιδέος* πβ. EM 271, 825. Κατά τον Erbse το λήμμα του Et. Gen. ίσως να ανάγεται στα υπομνήματα της Ιλιάδος, βλ. κριτικό υπόμνημα Erbse στο Λ 754 και Broggiato στο F 15. Η Schironi (2004: 301-302) επίσης, θεωρεί ότι η σύγκριση των πληροφοριών των EGen. και EM με αυτών του Σχόλ. Α υπαγορεύει σχεδόν με βεβαιότητα ότι η το Σχόλ. Α διατηρεί τη μορφή του αρχικού κειμένου.

²²⁷Επιπλέον ο Wachsmuth (1860: 28 και υποσημ. 3) συμέρανε ότι δεν γίνεται λόγος για τον Ζηνόδοτο τον Εφέσιο, αλλά για τον Μαλλώτη που συμφώνησε με την άποψη του δασκάλου του (θεωρώντας ότι είναι ανάλογη περίπτωση με την ερμηνεία της λέξης βηλός βλ. F 21) κρίνοντας λάθος την ανάθεση του αποσπάσματος στον Εφέσιο από τον Duentzer (1848). Η κρίση του απορρίφθηκε από τον Pusch (1890: 152), εφόσον είναι σαφές ότι η έλλειψη του προσδιορισμού Μαλλώτης, *συνεπάγεται* την αναφορά στον Εφέσιο. Με την άποψη του Pusch συμφωνεί και η Broggiato, 2011: 170 υποσημ. 122.

²²⁸Βλ. Erbse κριτικό και φιλολογικό υπόμνημα στο εν λόγω απόσπασμα, το ίδιο στη Broggiato συν τον σχολιασμό σ. 170.

F 16

M 24-26: τῶν πάντων ὁμόσε στόματ' ἔτρεπε Φοῖβος Απόλλων,
 ἐννῆμαρ δ' ἐς τεῖχος ἴει ῥόον· ὕε δ' ἄρα Ζεὺς
 συνεχῆς, ὄφρα κε θᾶσσον ἀλίπλοα τείχεα θείη.

Ευστ. στο M 25 (890,34): τὸ δὲ “ἐννῆμαρ” τινὲς δι' ἐνὸς γράφουσι νῦ καὶ δασύνουσιν. ὦν καὶ ὁ **Μαλλώτης** ἐστίν. ἦγουν ὁ ἀπὸ Μαλλοῦ πόλεως, ὡς ἄτοπον ὄν, φασίν, Ἑλληνας μὲν τὸ τεῖχος ἡμέρα μιᾶ κτίσαι, ὡς προϊστόρηται, Απόλλωνα δὲ καὶ Ποσειδῶνα καὶ Δία δι' ἐννέα ἡμερῶν ἀφανίσαι αὐτό.

Σχόλ. Γ στο M 25 (εξηγ.): ἐννῆμαρ : οἱ μὲν “ἐν ἡμαρ”· οἱ δὲ ὅτι εὐεπίφορός ἐστιν εἰς τὰ ἐννέα· οἱ δὲ πρὸς παντελεῖ ἀπώλειαν.

Σχόλ. Δ στο M 25: ἐννῆμαρ δ' ἐς τεῖχος ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας, ἐνιοὶ δὲ δασέως καὶ διὰ τοῦ ἐνὸς ν ἀναγινώσκουσιν ἐν ἡμαρ, ἴν' ἡ μιᾶ ἡμέρα, ὥστε μὴ μειοῦσθαι τὴν τῶν θεῶν δύναμιν, μὴ δονηθέντων καταστρέψαι λόγου θᾶπτον τὸ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐν μιᾶ ἡμέρα γεγονός. οἱ δὲ φασιν ὅτι διὰ τοῦτο ποταμοὺς ὁ ποιητὴς εἰσάγει καὶ θεοὺς παρίστησιν, οὐχ ἵνα μόνον ἀφανίσῃ τὸ τεῖχος. ἀλλὰ καὶ τὸν τόπον πρὸς τὸ μηδὲ ἴχνος φανῆναι.

Οἱ στίχοι M 24-26 συνιστοῦν τμήμα της παρέκβασης στην οποία περιγράφεται ο τρόπος καταστροφῆς του τείχους και της τάφρου των Αχαιῶν ἀπὸ τους θεοὺς ὑστερα ἀπὸ την πόρθηση της Τροίας. Η χρονικὴ διάρκεια της καταστροφῆς δηλώνεται με τη χρήση του επιρρήματος ἐννῆμαρ²²⁹ (= ἐννιά μέρες).

Σύμφωνα με τον Ευστάθιο ὁ Κράτης (= ὁ Μαλλώτης)²³⁰ εἶναι ἕνας ἐκ των φιλολόγων που δεν δέχτηκαν τη γραφὴ ἐννῆμαρ. Ἀντὶ αὐτοῦ ἀφαίρεσαν τὸ ἕνα ν του επιρρήματος και μετέτρεψαν τὸ πνεῦμα ἀπὸ ψηλὴ σε δασεία. Ὡς ἐκ τούτου ἡ διάρκεια της καταστροφῆς μεταβάλλεται ἀπὸ ἐννέα μέρες σε μία μόνο. Η

²²⁹Τὸ ἐπίρρημα ὅπως και τὸ νούμερο ἐννέα χρησιμοποιοῦνται συχνά στον Ὀμηρο. Αὐτὸ δηλώνεται και στο Σχόλ. Γ στο M 25, ἀλλὰ και στο Σχόλ. ΑΑ^{int} στο Z 174 (Ἀριστόν.) με την φράση «εὐεπίφορός ἐστιν πρὸς τὸν ἐννέα ἀριθμόν». Ἀνάλογα σχολιάζει ὁ Ευστάθιος, 634,23 «ἀριθμὸς γὰρ οὗτος φίλος διὰ τὰ Μούσας τῷ ποιητῇ». Βλ. Erbse στα ἀντίστοιχα φιλολογικὰ υπομνήματα.

²³⁰Τὸ ὄνομα του Κράτητος εἰσήγαγε στο Σχόλιο ὁ Ludwich (1884: 337,29) γράφοντας «ὦν καὶ ὁ Μαλλώτης Κράτης ἐστίν». Δεν τίθεται ἀμφισβήτησης ὅτι πρόκειται για τὸν Κράτητα. Βλ. Broggiato, 2001: 171, Van der Valk στο M 25 (890,34).

αιτιολόγηση σχετικά με τον Κράτητα στηρίζεται στο επιχείρημα ότι δεν είναι λογικό οι Έλληνες να κατασκευάσουν σε μία μέρα το τείχος (πβ. Η 433-466) και οι θεοί να το αφανίσουν σε εννέα. Σκοπός επομένως ήταν να δοθεί μια διαφορετική νοηματική απόδοση του στίχου ώστε να αποφευχθεί η ηθική μείωση των θεών. Η διαφορετική γραφή δηλώνεται ευθέως από το Σχόλιο Τ «ἐν ἡμαρ» (σε δύο λέξεις και όχι σε μια κατά το ομηρικό ἐννῆμαρ) και αιτιολογείται από το Σχόλ. D προσφέροντας με σαφήνεια τον σκοπό της επιλογής της (ὥστε μὴ μειοῦσθαι τὴν τῶν θεῶν δύναμιν) που εννοείται από τον Ευστάθιο.

Την πρόταση του Κράτητος αναφέρει αόριστα και ο Πορφύριος, *Όμηρικά Ζητήματα*, 1, 175, 33: «...οἱ δὲ δασύνουσιν, ἵνα ἦ ἐν ἡμαρ». Ο ίδιος πληροφορεί ότι ο Καλλίστρατος υπερασπίστηκε τη συναφή με του Κράτητος γραφή «ἐν δ' ἡμαρ ἐς τείχος» με την εύστοχη αιτιολογία ότι απουσιάζει η συνήθης επανάληψη της λέξης τῆ δεκάτη (πβ. Α 53-4) μετά το επίρρημα ἐννῆμαρ (1,174, 27-30).

Η γραφή του Κράτητος δικαίως δεν έχει υιοθετηθεί.

F 17*

N 298-303: οἶος δὲ βροτολοιγὸς Ἄρης πόλεμον δὲ μέτεισι,
 τῷ δὲ Φόβος φίλος υἱὸς ἄμα κρατερὸς καὶ ἀταρβῆς
 ἔσπετο, ὃς τ' ἐφόβησε ταλάφρονά περ πολεμιστήν·
 τὸ μὲν ἄρ' ἐκ Θρήκης Ἐφύρους μετὰ θωρήσσεσθον,
 ἦε μετὰ Φλεγύας μεγαλήτορας· οὐδ' ἄρα τῷ γε
 ἔκλυον ἀμφοτέρων, ἑτέροισι δὲ κῦδος ἔδωκαν·

Ap. S. PBodl. (MS Gr. Class. e 44 = n. 1217 Pack²)

col. i :

5	Ἐφύρους:] τὸ μὲ[ν ἄρ' ἐκ Θρήκης	(N 301)
6	Ἐφύρους]ε· ὁ Κομ[ανὸς Κραννω-	
7	νίουε λέγει·] διὰ τοῦτ[ο γὰρ ἔθη-	
8	κε [τὸ]ν Ἄρη ἐν [Θράικη, ὡς	
9	κατ]ὰ ἄλλα καὶ ἐν Ὀ[δύσσειαι·	
10	τὸ] δ' ἐπεὶ ἐκ δε[σμῶιο λύθεν	(θ 360-2)
11	κρατεροῦ περ ἐό[ντος αὐτίκ'	
12	ἀναῖτ]αντες ὁ μὲν [Θρή-	

- 13 κηνδε βε]βήκει, ἡ δ' ἄρ[α Κύπ-
 14 ρον ἴκανε]ν . οἱ δὲ Ἐφύροι κ[αὶ Φλεγύ-
 15 αι βαρβάρων ἔθνη· ὦ[ε δ' ὀ
 16 Κράτη]ε φησίν, Ἐφύρους [κα-
 17 λει το]ὺς νῦν Ἀκαρ[νᾶνα]ε λε-
 18 γομέν]ουε, Φλεγύαε δὲ τ]οὺε
 19 πάλαι] Γυρτωγ[ίουε. καὶ λέγ]ει
 20 ὀ ποιη]τής· οἱ δ' Ἀ[ργηισσαν ἔχ]ον
 21 καὶ Γ]υρτώνην [ένέμον]το. (B 738)

Ο λαός των Εφύρων και των Φλεγυών αναφέρονται από τον Όμηρο μόνο στον στίχο N 301-302. Στα αρχαία Σχόλια έγινε προσπάθεια γεωγραφικής τοποθέτησής τους.²³¹ Στο παπυρικό απόσπασμα σώζεται πληρέστερα το λήμμα για τους Εφύρους από το ομηρικό λεξικό του Απολλώνιου Σοφιστή.²³² Σ' αυτό αναφέρεται καταρχάς η άποψη του Κομανού²³³ ότι Ἐφυροι είναι οι Κραννώνιοι (πβ. Σχόλ. Γ στο N 301c: οἱ δὲ Κρανωνίους) και στη συνέχεια προσφέρεται του Κράτητος (;) ότι Ἐφυροι είναι οι Ακαρνάνες (πβ. Ησύχιος ε 7557: Ἐφύρους τοὺς Ἀκαρνᾶνας) και Φλεγύες οι Γυρτώνιοι (η Γυρτώνα είναι περιοχή στη Θεσσαλία).²³⁴ Δεν είναι βέβαιη η ανάγνωση του ονόματος Κράτηε²³⁵, αλλά έχει θεωρηθεί μια ικανοποιητική λύση καθώς συμπληρώνει σωστά το κενό γραμμάτων στον πάπυρο και εναρμονίζεται με τα ενδιαφέροντά του.²³⁶ Βλ. F 14.

²³¹Στα αρχαία Σχόλια εντοπίζονται τέσσερις εκδοχές για τους Εφύρους: ήταν οι Θεσπρωτεῖς ή οι Κραννώνιοι ή οι Ακαρνάνες ή οι Αιτωλεῖς. Τρεῖς εκδοχές υπάρχουν για τους Φλεγύους: ήταν οι Γυρτώνιοι ή οι Φοκεῖς ή οι Βοιωτοί. Βλ. Dyck, 1988: 262, Broggiato, 2001: 172.

²³²Πβ. Bekker, 1933: 80,12: Ἐφύρους: "τὸ μὲν ἄρ' ἐκ Θρήκης Ἐφύρους μετὰ θωρήσ<σ>εσθον " (N 301). Ἐφυροι δὲ <καὶ> Φλεγύζι]αι βάρβαρα ἔθνη. οἱ δὲ Ἐφύρους εἶναι τοὺς νῦν Ἀκαρνᾶνας λεγομένους, Φλεγύζιαε δὲ τοὺς πάλαι Γυρτώνην οἰκοῦντας. (οἱ προσθήκες και οι διορθώσεις είναι από τον Erbse βλ. φιλολογικό υπόμνημα στο N 301-2). Η συμπλήρωση των πληροφοριών είναι φανερή. Στο λήμμα της μεσαιωνικής παράδοσης σώζεται μόνο ο χαρακτηρισμός βάρβαρά ἔθνη και το τμήμα που στον πάπυρο αποδίδεται στον Κράτητα.

²³³Το όνομα του Κομανού συμπληρώθηκε από τον Steinicke, 1957: III υποσημ. 1. Ο Dyck συμπεριέλαβε το απόσπασμα σ' αυτά του Κομανού (= fr. 21*) κρίνοντάς το αβέβαιο. Πηγή του Απολλώνιου ίσως να ήταν και ένα υπόμνημα στο M N της Ιλιάδος ή ακόμα και η ίδια εργασία του Κομανού βλ. Dyck, 1988: 222 υποσημ. 9. Ο Κομανός ασχολήθηκε με τον Όμηρο, τον Ησίοδο κ.α. Σώζονται μόνο 21 αποσπάσματα του. Δεν διαθέτουμε πολλές πληροφορίες για τον ίδιο. Ο Αρίσταρχος έγραψε Προς Κομανόν.

²³⁴Πβ. Σχόλ. bT στο N 302ab, EM 795,55: Φλεγύαι: Ἰλιάδος ν'· ἔστιν ὄνομα ἔθνους, οἱ καὶ Γυρτώνιοι λέγονται. Βλ. Broggiato F17* και Erbse φιλολογικό υπόμνημα στο N 302.

²³⁵Πρόκειται για πρόταση του Naoumides (TAPhA 93, 1962: 246) που υιοθετήθηκε από τον Dyck, 1988 (= fr. 21*).

²³⁶Broggiato, 2001: 173, Dyck, 1988: 262 υποσημ. 68, Naoumides, 1962: 246 (TAPhA 93).

F 18

N 358-60: *τοι δ' ἔριδος κρατερῆς καὶ ὁμοίου πτολέμοιο
 πείραρ ἐπαλλάξαντες ἐπ' ἀμφοτέροισι τάνυσσαν,
 ἄρρηκτόν τ' ἄλυτόν τε, τὸ πολλῶν γούνατ' ἔλυσεν.*

Σχόλ. bT στο N 358-60b (εξηγ.): *ἄλλως· ὁ Ποσειδῶν καὶ ὁ Ζεὺς τὸ πέρασ τῆς ἔριδος καὶ τοῦ πολέμου συμπλέξαντες ἤπλωσαν αὐτὸ ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν στρατιωτῶν. Κράτης δὲ ἐπὶ τῶν στρατευμάτων φησὶν· οἱ Τρῶες γὰρ καὶ οἱ Ἕλληνας. †ἀπέστραπται γὰρ ὁ Ζεὺς. ἀλλ' ἔπὶ τὸν νοῦν αὐτοῦ ἀνενεκτέον, θέλει δὲ εἶπεῖν ὅτι ὁ μὲν ἔνθεν, ὁ δὲ ἔνθεν εἴλκυσαν· ὅθεν τὸ ἀδιαλύτως μάχεσθαι παρίστησιν.*

Στους στίχους N 358-60 η μεταφορά του τεντωμένου σχοινοῦ αναφέρεται στην παρέμβαση του Ποσειδώνα και του Δία στον πόλεμο υποστηρίζοντας ο καθένας τους Ἕλληνες και τους Τρῶες αντίστοιχα και δηλώνει το αμφίρροπο αποτέλεσμα της μάχης.²³⁷ Η ερμηνεία της καταστάθηκε διαχρονικά αντικείμενο αμφιλεγόμενου σχολιασμοῦ λόγω της δυσκολίας να κατανοηθεῖ πλήρως το νόημα της. Το πρόβλημα ὄξυνε η ὑπαρξη διαφόρων προσφερόμενων γραφῶν.²³⁸

Στα αρχαία Σχόλια ἔχει διασωθεῖ σε παραφράσεις κατὰ κόρον η ερμηνεία του Αριστάρχου αποδεικνύοντας την τότε ευρεία αποδοχή της.²³⁹ Στο εξηγητικό Σχόλιο

²³⁷Βλ. Janko, 2003: 226. Την απόδοση του υιοθετεῖ και η Broggiato, 2001: 173.

²³⁸Απόδειξη και εἶναι η ἔλλειψη ομοφωνίας στις κριτικές εκδόσεις και στις ἀπόψεις σπουδαίων μελετητῶν. Τον δυϊκὸ ἀριθμὸ τῶ που υπερασπίστηκε ο Αριστάρχος δέχονται οι Leaf (θεωρεῖ ὅτι η δυσκολία του κειμένου προέρχεται ἀπὸ ἀρχική παραφθορά του ἐπαλλάξαντε σε ἐπαλλάξαντες προς ἀποφυγή της χασμωδίας με ἐπακόλουθο την μετατροπή του τῶ σε τοὶ ὡστε να ἀναφέρεται στα στρατεύματα Τρῶων και Ἑλλήνων), Mazon, Janko (2003: 227: το τοὶ προέκυψε ἀπὸ παραφθορά του τῶ) και πρόσφατα ο West. Αντίθετα, τη γραφή τοὶ του Αριστοφάνη του Βυζαντιοῦ και της κοινῆς ἐκδόσης (vulgata) δέχεται ο Allen, Van Thiel και ο Van der Valk (1964, τ. 2: 77 : πιστεύει ὅτι το τῶ εἶναι μια εἰκασία του Αριστάρχου, ο οποίος μαζί με τον Ζηνόδοτο λανθασμένα χρησιμοποίησαν τον δυϊκὸ σε κάποια ομηρικά χωρία, και κρίνει πιθανή ἀκόμα και τη γραφή οἱ). Η πρόταση μερικῶν γραμματικῶν οἱ ἐντοπίζεται και σε μερικά χειρόγραφα, ἀλλὰ δεν γίνεται δεκτή (βλ. Σχόλ. A^{int} στο N 358a¹ (Δίδ.): <τοι δ' ἔριδος:> οὕτως Αριστοφάνης. ἄλλοι δὲ “οἱ δ' ἔριδος” και Σχόλ. Tⁱⁱ στο N 358a²: Αριστάρχος “τῶ δ' ἔριδος”, Αριστοφάνης “τοὶ”). Κατ' ἐπέκταση οι διαφορετικές γραφές δημιουργοῦν νοηματική σύγχυση σχετικά με το αν οι στίχοι ἀναφέρονται στους δύο θεοὺς ἢ στα στρατεύματα. Απορριπτέα εἶναι και η γραφή ἐπ' ἀλλήλοισι (διχῶς) του Αριστάρχου (= Σχόλ. A στο 359a Δίδ. και Tⁱⁱ στο N 359b).

²³⁹Η ερμηνεία του ἀναφέρεται καταρχὰς στο Σχόλ. A στο N 359a (Δίδ. | Αριστόν.): *πείραρ ἐπαλλάξαντες <ἐπ' ἀμφοτέροισι τάνυσσαν>: διχῶς Αριστάρχος καὶ “ἐπ' ἀλλήλοισιν”. Ἐν δὲ δι' ἀμφοτέρων τὸ λεγόμενον ὅτι ὁ Ποσειδῶν καὶ ὁ Ζεὺς τὸν πόλεμον τῆ ἔριδι συνέδησαν, τὸ πέρασ τῆς ἔριδος καὶ ἄλιν τὸ τοῦ πολέμου λαβόντες καὶ ἐπαλλάξαντες ἐπ' ἀμφοτέροις, ὡσπερ οἱ τὰ ἄμματα ποιοῦντες, τότε ἐπὶ τότε. οὕτως Αριστάρχος. | ἢ διπλῆ, ὅτι παραλληλορεῖ, δύο πέρατα ὑποτιθέμενος ἕτερον μὲν ἔριδος, ἕτερον δὲ πολέμου, ἐξαπτόμενα κατ' ἀμφοτέρων τῶν στρατευμάτων.» και ὅπως ἐπισημαίνει Van der Valk (τ. 2, 1964: 97 ὑποσημ. 59 και 63) και ἐπέκτεινε η Broggiato (2001: 174) η ἀποψή του ἀποτελέσε βάση των Σχόλ. bT στο N 358-60ab, Σχόλ. A στο N 358-9 (Πορφ.?), Σχόλ. D στο N 358*

bT στο N 358-60b παρεμβάλλεται και αυτή του Κράτητος. Οι παρεχόμενες πληροφορίες είναι πενιχρές και συνοδεύονται από ένα αθεράπευτο χωρίο δυσχεραίνοντας την κατανόησή του.²⁴⁰ Ο Κράτης μάλλον θεώρησε ότι υποκείμενο δεν είναι οι δύο θεοί, αλλά τα δύο αντίπαλα στρατεύματα, των Τρώων και των Ελλήνων, εμπλεκόμενα σε μια πολεμική διεκυστίνδα.²⁴¹ Η Broggiato, (2001:175) επισημαίνει ότι δεν γίνεται να ειπωθεί με βεβαιότητα ποια ήταν η θέση του στο περίπλοκο ζήτημα της κριτικής του κειμένου. Ωστόσο προσφέρει την πιθανή πρόταση ότι ο Κράτης υποστήριξε τη γραφή *ἐπ' ἀλλήλοισι* επειδή εναρμονίζεται νοηματικά με το υποκείμενο Τρώες και Έλληνες. Επιπλέον, δεδομένης της πιθανής χρήσης από τον Κράτητα του δυϊκού αριθμού με τη σημασία πληθυντικού (Βλ. F 9, F36) ίσως δέχτηκε και τη γραφή *τώ* αντί του *τοί*. Αν ισχύουν αυτές οι προτάσεις τότε ο Κράτης υιοθέτησε τις ίδιες γραφές με τον Αρίσταρχο για να υποστηρίξει όμως μια διαφορετική ερμηνευτική προσέγγιση απέχοντας από την αλληγορία, στην οποία κατά ανατρεπτικό τρόπο ρέπει σ' αυτήν την περίπτωση ο Αρίσταρχος.²⁴²

και 359, του Πορφύριου, *Όμηρικὰ ζητήματα*, 1,184,14- 185,5, του Ευστάθιου στο N 358-60 (937,2), του Απολλώνιου Σοφιστή, 70,26 («ἐπαλλάξαντες: ἐπιπλέξαντες, ἐξαμματίσαντες»), 129,16 («πεῖραρ: τὸ μὲν πέρασ τοῦ σχοινοῦ 'πεῖραρ ἐπαλλάξαντες'...»). Σύμφωνα με τον Van der Valk, (1964, τ. 2: 97 υποσημ. 61) ο Δίδυμος στο Σχόλ. Α στο N 359a λανθασμένα πιστεύει ότι οι δύο αναγνώσεις (*ἐπ' ἀλλήλοισι/ ἀμφοτέροισι*) είναι παρόμοιες: «ἐν δὲ δι' ἀμφοτέρον τὸ λεγόμενον». Πράγματι, συμπεραίνουμε ότι ο εμπρόθετος *ἐπ' ἀλλήλοισι* συνδέεται σ' αυτήν την ερμηνεία με τις άκρες του σχοινοῦ, σε αντίθεση με τον *ἐπ' ἀμφοτέροισι* που αναφέρεται στα δύο στρατεύματα (βλ. Σχόλ. Αριστόν.). Η αλλαγή εξυπηρετεί καλύτερα την ερμηνευτική του προσέγγιση (Σχόλ. Δίδ.) κατά την οποία έχει αντιμετωπίσει τη μετοχή *ἐπαλλάξαντες* με τη σημασία του *ἐπιπλέξαντες* (και όχι με αυτή του ρήματος εναλλάσσω) και το *πεῖραρ* με τη σημασία τέλος-άκρη του σχοινοῦ ώστε το χωρίο να δείχνει το δέσιμο του σχοινοῦ σε μια θηλιά (πβ. ανωτέρω λήμμα Απολλώνιου Σοφιστή). Για ερμηνεία της πρότασης του Αριστάρχου βλ. Van der Valk, 1964 τ. 2: 97, Janko, 2003: 226-7, Erbse, φιλολογικό υπόμνημα στο N 358.

²⁴⁰ Η πρόταση του Maass δεν επιλύει ολοκληρωτικά το πρόβλημα (βλ. κριτικό υπόμνημα Erbse στο bT στο N 358-60b, Broggiato F 18). Ωστόσο πρόσφατα ο Van Thiel (2014 τ. 3: 400-401) εκδίδει το επίμαχο σημείο του Σχολίου ως εξής: *Κράτης δὲ ἐπὶ τῶν στρατευμάτων φησὶν: «οἱ Τρῶες καὶ οἱ Ἕλληνες: ἀπέστραπται γὰρ ὁ Ζεὺς (N 3).»* θεωρώντας ότι το τμήμα που θέτει σε εισαγωγικά είναι κατά λέξη η γνώμη του Κράτητος. Επομένως ο Κράτης δεν θεώρησε ότι οι στίχοι αναφέρονται στους δύο θεούς, αλλά στα δυο στρατεύματα χρησιμοποιώντας σαν επιχείρημα τον στίχο N 3, όπου ο Δίας στρέφει το βλέμμα του μακριά από τη μάχη.

²⁴¹ Janko, 2003: 226, ο οποίος απορρίπτει την υιοθέτησή της στην ερμηνεία των στίχων. Επίσης, η Broggiato (2001: 174 υποσημ. 142) προσφέρει εκτός από αυτή και μια δεύτερη ερμηνεία της άποψης του Κράτητος ότι το *ἐπ' ἀμφοτέροισι* αναφέρεται στα δύο στρατεύματα (πβ. Van der Valk, 1964, τ. 2: 97 υποσημ. 61) με αποτέλεσμα να ταυτίζεται η άποψή του με αυτή του Αριστάρχου στο Σχόλ. Α στο N 359a (Αριστόν.) βλ. υποσημ. 239.

²⁴² Άξια προσοχής είναι η μοναδική χρήση του ρήματος *παραλληγοῶ* από τον Αρίσταρχο (Σχόλ. Α στο N 359a (Αριστόν.) την οποία σύμφωνα με τον Erbse εσφαλμένα ο Wachsmuth (σ. 30 υποσημ. 3) έσπευσε να διορθώσει σε *οὐ παραλληγορεῖ* (βλ. υποσημ. 239). Βλ. σχολιασμό Porter, 1992: 97 υποσημ. 80, ο οποίος παρατηρεί ότι σ' αυτή την περίπτωση έχουμε αντιστροφή καθιερωμένων μεθόδων ερμηνείας του Κράτητος και του Αριστάρχου κρίνοντας ότι το Σχόλ. bT στο N 358-60a (εξηγ.): «*μικτὴ ἢ ἀλληγορία*» ίσως φανερώνει την αμηχανία των μαθητῶν του Αριστάρχου για την ερμηνεία του.

F 19

Ξ 30-6: πολλὸν γὰρ ῥ' ἀπάνευθε μάχης εἰρύατο νῆες
 θῖν' ἐφ' ἄλδς πολιῆς· τὰς γὰρ πρώτας πεδίον δὲ
 εἴρυσαν, αὐτὰρ τεῖχος ἐπὶ πρύμνησιν ἔδειμαν.
 οὐδὲ γὰρ οὐδ' εὐρύς περ ἔων ἐδυνήσατο πάσας
 αἰγιαλὸς νῆας χαδέειν. στείνοντο δὲ λαοί·
 τὼ ῥα προκρόσσας ἔρυσαν, καὶ πλῆσαν ἀπάσης
 ἠιόνος στόμα μακρόν, ὅσον συνεέργαθον ἄκραι.

Σχόλ. bΓ στο Ξ 31-2 (εξηγ.): τὰς γὰρ πρώτας πεδίον δὲ / εἴρησαν, <αὐτὰρ τεῖχος ἐπὶ ΠΡΥΜΝΗΣΙΝ ἔδειμαν>: **ὅτι οὐκ ἐν διστιχίᾳ ἦσαν, ὡς φησι Κράτης·** εἶπε γὰρ ἂν 'προτέρας'· καὶ "νῶν μὲν ἐχώρησαν καὶ ἀνάγκη / τῶν πρωτέων" (O 655-6). ἔστι δὲ τὸ πρώτας (31) τῶν πρὸς τι, καὶ εἰσι πρῶται μὲν αἱ πρὸς τῇ θαλάσῃ νενεωλκημέναι· ἐξῆς γοῦν φησι "νῆες ὅσαι πρῶται εἰρύαται ἄγχι θαλάσσης" (Ξ 75)· ἔσχαται δὲ αἱ πρὸς τῷ τείχει. αἱ δὲ τοῦ Ἀγαμέμνονος νῆες πᾶσαι πρὸς τῇ θαλάσῃ ἦσαν, ὡς πού φησιν ὁ Διομήδης "νῆες δέ τοι ἄγχι θαλάσσης" (I 43). οὕτως Ἀυτόχθων. ὁ δὲ Ἡρακλέων (fr. 9 Berndt) νῦν μὲν τὰς πρὸς τῷ τείχει καὶ πρώτας φησίν, ἐξῆς (εν. Ξ 75) δὲ τὰς πρὸς τῇ θαλάσῃ· "νῆες, ὅσαι πρῶται εἰρύαται ἄγχι θαλάσσης". καὶ ὁ μὲν ΠΡΥΜΝΗΣΙΝ (32) ἀντὶ τοῦ ἐσχάταις, ὁ δὲ Ἡρακλέων πρύμνησιν ταῖς πρύμναις.

Σχόλ. Α στο Ξ 32α (Ηρωδ.): {ἐπὶ} πρύμνησιν {ἔδειμαν}: προπαροξυτονητέον τὸ πρύμνησιν. **Κράτης μέντοι προπερισπᾶ. ἀκούων ἐπὶ ταῖς ἐσχάταις, πλανηθεὶς ἐκ τοῦ "τὰς γὰρ πρώτας πεδίον δὲ / εἴρυσαν" (Ξ 31-2).** ἀγνοεῖ δὲ ὅτι ὁ ποιητὴς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ πρυμνόν οὐ τίθησι ἐπὶ διεστῶτος σώματος, ἀλλ' ἐπὶ ἠνωμένου· "πρυμνὸν ὑπὲρ θέναρος" (E 339), "τοῦ δ' ἀπὸ μὲν γλῶσσαν πρυμνὴν τάμε" (E 292), "πρυμνὴν ἐκτάμνοντες" (M 149).

Σχόλ. bΓ στο Ξ 32b (εξηγ.): ἐπὶ πρύμνησι: **τινὲς προπερισπᾶσαντες ἐσχάτας ἐξεδέξαντο, οὐχ ὑγιῶς.** πρύμνησιν οὖν ταῖς πρύμναις· καὶ ἐπὶ ἀντὶ τῆς παρά, "ἀλλὰ μάχεσθ' ἐπὶ ναυσίν" (O 494) ἀντὶ τοῦ παρά ναυσίν. οὐ δύναται δὲ ταῖς ἐσχάταις· οὐ γὰρ πρυμνὸν ἄλλου ἄλλο, ἀλλ' αὐτὸ ἑαυτοῦ· "πρυμνὸν σκέλος" (Π 314) τὸ περὶ ἄκραν σάρκωσιν.

Ευστ. στο Ξ 31-2 (965,31 κ. εξ.): *έτέρως μέντοι πρῶται μέν εἰσιν αἱ ἄγχι τῆς θαλάσσης, ἔσχαται δὲ αἱ τοῦ τείχους ἐγγύς, μεταξύ δὲ τῶν δύο τούτων στίχων αἱ σκηναί, τὰ ἵπποστάσια, οἱ βωμοί, αἱ ἀγοραί, καὶ εἴ τι τοιοῦτον. ὅτι δὲ καὶ τὰς παραθαλασσίους ὁ ποιητὴς πρῶτας ἔχει, δηλοῖ μετ' ὀλίγα. εἰπὼν “νῆας, ὅσαι πρῶται εἰρύαται ἄγχι θαλάσσης” (Ξ 75), πρὸς διαστολὴν πάντως τῶν ἄλλων. αἱ ἄγχι τοῦ τείχους πρῶται εἰσιν, ὡς εἶναι τὸ ἐλάχιστον δύο στίχους νηῶν, ἓνα τὸν πρῶτον πρὸς τῇ θαλάσσει, καὶ ἕτερον τὸν πρῶτον πρὸς τῷ τείχει. ὁ μέντοι Κράτης οὐκ ἐν διστίχῳ φησὶν εἶναι τὰς ναῦς. ὅπως δὲ τοῦτο κατασκευάζει, περιττὸν ἐκθέσθαι.*

Στους στίχους Ξ 30-36 περιγράφεται η διάταξη πλοίων των Αχαιών στην ακτή του Τρωικού κόλπου.²⁴³ Κατά την ερμηνεία τους προβληματίσαν κυρίως οι λέξεις *πρῶτας* και *πρύμνησιν* με συνέπεια την ύπαρξη διαφορετικών αποδόσεων.²⁴⁴ Το *πρῶτας* συνδέεται με τη σύγχυση που υπάρχει και στην απόδοση της φράσης *πρῶται νῆες*, αν δηλαδή είναι αυτές που είχαν ανελκυστεί κοντά στη θάλασσα (πβ. Ξ 75) ή πιο βαθιά στη στεριά, ώστε να είναι οι πρώτες από την πλευρά του τείχους (πβ. Ο 655-6). Η λέξη ΠΡΥΜΝΗΣΙΝ προβληματίσε σε σχέση με τον τονισμό: προπαροξύτονη ή προπερισπώμενη, δηλαδή *πρύμνησιν* (< πρύμνη = το πίσω μέρος του πλοίου) ή *πρυμνήσιν* (< πρυμνός = ἔσχατος, τελευταίος, κατώτατος).

Ο Κράτης γνωρίζουμε με βεβαιότητα από το Σχόλ. Α στο Ξ 32 α (Ηρωδ.) ότι προτίμησε τη γραφή *πρυμνήσιν*. Σκοπός του θα ήταν να δημιουργήσει αντίθεση με τη λέξη *πρῶτας*. Ο Ηρωδιανός γι' αυτό μάλλον θεωρεί ότι ο Κράτης παραπλανήθηκε από τα συμφραζόμενα των στίχων Ξ 31-2 και προσφέρει την ορθή γραφή και κατά κανόνα σήμερα αποδεκτή *πρύμνησιν*.²⁴⁵ Την άποψή του τεκμηριώνει με παραδείγματα της ομηρικής χρήσης του επιθέτου *πρυμνός* (πάντα δείχνει το τελευταίο-κατώτατο τμήμα ενός σώματος), την οποία επισημαίνει ότι ο Κράτης αγνοεί. Οι ίδιες πληροφορίες παρέχονται στο Σχόλ. bT στο Ξ 32b σε ίδιο αυστηρό τόνο κατά της γραφής *πρυμνήσιν* (*πλανηθείς-ἀγνοεὶ αφενός, οὐχ ὑγιῶς αφετέρου*).

Στην αρχή του Σχολίου bT στο Ξ 31-2 (εξηγ.) παρατίθεται η άποψη του Κράτητος για τη διάταξη των πλοίων. Ο τρόπος έκφρασής της «*ὅτι δεν ἦταν σε δύο σειρές (τα πλοία), ὅπως ισχυρίστηκε ο Κράτης*» μπορεί να θεωρηθεί αμφίσημος καθώς δύναται

²⁴³Εγίνε αντικείμενο μελέτης από τον Αρίσταρχο στο σύγγραμμά του με τίτλο *περὶ τοῦ ναυστάθμου*. Βλ. Lehrs, 1965²: 224-227.

²⁴⁴Για τις δύο αποδόσεις Leaf, 1900²: 66-67 και Janko, 2003: 325 στο αντίστοιχο σχόλιο.

²⁴⁵Την ίδια δέχεται και ο Ηρακλέων στο Σχόλ. bT στο Ξ 31-2 (εξηγ.). Κατ' εξαίρεσιν, ο Leaf (1900²: 66-67) δέχτηκε τη γραφή *πρυμνήσιν* βλ. και τα αντίστοιχα σχόλια του.

να γίνει κατανοητός με δύο αντίθετους τρόπους, δηλαδή α) ο Κράτης υποστήριξε ότι τα πλοία δεν ήταν σε δύο σειρές (βέβαια πάλι ερμηνεύεται διττά, 1. υποστήριξε μία σειρά, 2. περισσότερες των δύο), β) ότι το Σχόλιο απορρίπτει την πρόταση του Κράτητος, ότι τα πλοία ήταν σε δύο σειρές. Τη δεύτερη άποψη δέχτηκε η πλειοψηφία των μελετητών.²⁴⁶ Σ' αυτό συνέβαλε η προσπάθεια εναρμόνισης με τη γραφή *πρυμνήσιν*. Ο Ευστάθιος στο Ξ 31-2 (965,31 κ.ε.) αναφέρει ότι ο Κράτης δεν υπερασπίστηκε τη διστιχία, ωστόσο πρόκειται για λανθασμένη αναπαραγωγή του Σχόλ. bT στο Ξ 31-2. Η πρώτη εκδοχή υιοθετήθηκε πρόσφατα από μερίδα αξιόλογων μελετητών.²⁴⁷

Στη συνέχεια του ίδιου Σχολίου αναφέρεται ότι ο ποιητής θα χρησιμοποιούσε τη λέξη *προτέρας*, αν επρόκειτο για διστιχία²⁴⁸, γίνεται επεξεργασία του νοήματος της λέξης *πρώτας* (τῶν πρὸς τι) και επισημαίνεται η τοποθέτηση των πλοίων του Αγαμέμνονα κοντά στη θάλασσα σύμφωνα με τη μαρτυρία του Διομήδη στο I 43. Το Σχόλιο ολοκληρώνεται με την ανάθεση στον Αυτόχθονα²⁴⁹, ο οποίος φαίνεται ότι υιοθέτησε τη γραφή *πρυμνήσιν* (όπως και ο Κράτης) σε αντίθεση με του Ηρακλέωνος που δέχτηκε *πρύμνησι*. Η παρουσίαση των πληροφοριών δεν ευνοεί τη βέβαιη αντίληψη της υπερασπιστικής γραμμής του Κράτητος. Πιθανότατα όμως, δέχτηκε τη διστιχη διάταξη. Η σκέψη στηρίζεται στη λογική αναγωγή του Σχόλ. Ξ 31-2 στον Αριστόνικο²⁵⁰ σε συνδυασμό με την τυπική απόδοση της επίμαχης φράσης *οὐκ... ὡς φησι Κράτης* για να δείξει την απόρριψη της άποψής του (πβ. Σχόλ. Α στο Ψ 679α =

²⁴⁶Lerhs, 1865²: 225, Wachsmuth, 1960: 28-29, Erbse με αφορμή το Σχόλ. bT στο O 656c (εξηγ.): <αὐτοῦ δὲ παρὰ > κλισίησι <ν ἔμειναν>: ὡς μετὰ τὰς πρύμνας τῶν πρώτων νεῶν παρασκευασμένων οἶον ταῖς πρῶταις αὐτῶν» συμπεραίνει ότι ο εν λόγω Σχολιαστής διακρίνει δύο σειρές πλοίων ίσως από επιρροή του Κράτητος.

²⁴⁷Janko απέδωσε στον Κράτητα την ερμηνεία των πολλαπλών σειρών και έκρινε ότι η θεωρία της διστιχης διάταξης ήταν απόρροια της γραφής *προτέρων* της κοινής έκδοσης (βλ. Σχόλ. A^{III} στο O 656a (Διδ.?): <πρωτέων> γράφεται “πρώτων” και “προτέρων” και πρωτέων). Όχι αρκετά πιθανή είναι η άποψη του Porter (1992: 107-110) ότι ο Κράτης υποστήριξε τη μία σειρά πλοίων ακολουθώντας την γραμμή του κόλπου ώστε να σχηματίζεται ημικύκλιο παρέχοντας σύνδεση με έννοια του σφαιρικού λόγου (Ο Porter στην ερμηνεία του απορρίπτει πλήρως τη σχετική ερμηνεία του Lerhs, 1965²: 225). Η Broggiato (2001:178) επισημαίνει τα τρωτά σημεία της θεωρίας του: α) την εξήγηση της γραφής *πρυμνήσιν*, αν και αυτό, όπως η ίδια επισημαίνει, ο Porter (υποσημ. 111) το επιλύει με το επιχείρημα ότι ο Κράτης εννοούσε τα άκρα της μονής γραμμής και β) τη σύνδεση με τη λέξη *προκρόσσας* του στίχου Ξ 35 (η οποία είχε χρησιμοποιηθεί ήδη από τον Ηρόδοτο, 7, 118,1 με τη σημασία πολλές σειρές).

²⁴⁸Πβ. Σχόλ. T^{II} στο O 654 (εξηγ.): *εἰ ἦν διστιχία, πρότεραι ἂν εἶπεν.*

²⁴⁹Η γραφή *οὕτως αυτόχθον* παραδίδεται μόνο από τον κώδικα T, ενώ η οικογένεια των b τη φράση *τὸ δὲ πρυμνήσιν ἀντὶ τοῦ ἐσχάταις*, η οποία επαναλαμβάνεται στο τέλος του Σχολίου. Βλ. Erbse και Broggiato αντίστοιχο κριτικό υπόμνημα.

²⁵⁰Το πρώτο μέρος του Σχολίου (ὅτι ...πρωτέων) έχει αποδοθεί στον Αριστόνικο από τον Friedlaender (1967²: 228). Πράγματι η έναρξη του στίχου με *ὅτι* υποδεικνύει ότι το Σχόλιο ανήκει σε εκείνον. Ωστόσο, στον κώδικα Venetus A δεν υπάρχει διπλή μπροστά από τους στίχους Ξ 31-2. Βλ. Erbse φιλολογικό υπόμνημα στο Ξ 31-2.

F 34). Κατ' επέκταση και σ' αυτήν την περίπτωση η πρόταση του Κράτητος είναι αντίθετη με του Αριστάρχου.²⁵¹

F 20

Ξ 243-8: *Ἦρη πρέσβα θεὰ θύγατερ μέγαλοιο Κρόνοιο
ἄλλον μὲν κεν ἔγωγε θεῶν αἰειγενετάων
ῥεῖα κατευνήσαιμι, καὶ ἄν ποταμοῖο ῥέεθρα
Ἦκεανοῦ, ὅς περ γένεσις πάντεσσι τέτυκται·
Ζηνὸς δ' οὐκ ἄν ἔγωγε Κρονίουος ἄσσον ἰκοίμην
οὐδὲ κατευνήσαιμ', ὅτε μὴ αὐτός γε κελεύοι.*

Πλούταρχος, *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῶ κύκλω τῆς σελήνης*, 938d : οὐδὲ γὰρ τήνδε τὴν γῆν δι' ὅλης ἐνεργὸν οὐδὲ προσοικουμένην ὀρῶμεν, ἀλλὰ μικρὸν αὐτῆς μέρος ὥσπερ ἄκροις τισὶν ἢ χερρονήσοις ἀνέχουσιν ἐκ βυθοῦ γόνιμόν ἐστι ζῶων καὶ φυτῶν, τῶν δ' ἄλλων τὰ μὲν ἔρημα καὶ ἄκαρπα χεῖμῶσι καὶ αὐχμοῖς, τὰ δὲ πλείστα κατὰ τῆς μεγάλης δέδυκε Θαλάσσης. ἀλλὰ σύ, τὸν Ἀρίσταρχον ἀγαπῶν ἀεὶ καὶ θαυμάζων, οὐκ ἀκούεις Κράτητος ἀναγινώσκοντος· “Ἦκεανός, ὅς περ γένεσις πάντεσσι τέτυκται / ἀνδράσιν ἠδὲ θεοῖς πλείστην <τ’> ἐπὶ γαῖαν ἦσιν” (Ξ 246-246α). ἀλλὰ πολλοῦ δεῖ μάτην ταῦτα γεγονέναι· κτλ.

Το απόσπασμα από το έργο του Πλουτάρχου *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῶ κύκλω τῆς σελήνης* συνιστά μοναδική μαρτυρία ενός εμβόλιμου στίχου (Ξ 246α) της Ιλιάδος μετά τον Ξ 246 αποδιδόμενο στον Κράτητα (τον εισήγαγε ή τον δέχτηκε; ²⁵²). Οι στίχοι Ξ 246-246α παρατίθενται με σκοπό την ενίσχυση των ισχυρισμών του ομιλητή για τη μεγάλη Θάλασσα²⁵³. Σημαντικό είναι ότι ο τρόπος έκφρασης του

²⁵¹Την ερμηνεία των πολλών σειρών για τον Αρίσταρχο δέχεται ο Erbse στο φιλολογικό υπόμνημα για Σχόλ. στο O 656 , ενώ ο Lehrs (1865²: 225) είχε υποστηρίξει τη μία σειρά, πβ. Σχόλ. Α στο Ξ 35 α (Αριστόν.).

²⁵²Σημαντική είναι η άποψη του Wachsmuth (1960: 21) ότι το απόσπασμα συνιστά απόδειξη ότι ο Κράτης διατήρησε στίχους του ομηρικού κειμένου που στην Αλεξάνδρεια οβέλισαν. Επιπλέον τεκμήριο θεωρεί ότι ο Ζηνόδοτος ο Μαλλώτης, ο μαθητής του Κράτητος, προσέθεσε τον N 731 (= Σχόλ. T στο N 730 = fr. 1 Broggiato 2014) σε αντίθεση με τον Αρίσταρχο που τον παρέλειψε. Βλ. Helck, 1905: 30, Broggiato, 2001:179.

²⁵³Ο Mette συνδέει το πρώτο τμήμα του Σχολίου με την στωική φιλοσοφία του Χρυσίππου (= SVF II 527) και με το Σχόλιο AbT στο Θ 478-9 (βλ. σ. 44, όπου κρίνεται πιθανή η απόδοση στον Κράτητα) στο οποίο υποστηρίζεται το σφαιρικό σχήμα της γης.

χωρίου δίνει την αίσθηση ότι η ανάγνωση του Κράτητος αντιτίθεται στον Αριστάρχου.

Στο απόσπασμα παρατηρούμε ότι ο στίχος Ξ 246 έχει δεχτεί μεταβολή, καθώς αντί για την ορθή ιλιαδική γραφή *Ωκεανοῦ* παραδίδει σε ονομαστική *Ωκεανός*. Ο στίχος Ξ 246α αναπτύσσει περαιτέρω την έννοια του Ωκεανού, εφόσον αφενός επεξηγεί τη λέξη *πάντεσσιν* του προηγούμενου, ώστε ο Ωκεανός να καθίσταται πηγή ανθρώπων και θεών, και αφετέρου, δηλώνει ότι καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος της επιφάνειας της γης. Σχετικά με τη μορφή του έχει παρατηρηθεί από μελετητές²⁵⁴ ότι αποτελεί σύζευξη των στίχων N 632: *ἀνδρῶν ἠδὲ θεῶν..* (≅ *ἀνδράσιν ἠδὲ θεοῖς..*) και λ 238 (= Φ 158) : *...ἐπὶ γαῖαν ἦσιν* (≅ *...πλείστην <τ'> ἐπὶ γαῖαν ἦσιν*). Το <τ> είναι προσθήκη του Helck (1905: 29) γενόμενη αποδεκτή από τους μετέπειτα εκδότες Mette και Broggiato.²⁵⁵

Είναι φανερό ότι ο στίχος Ξ 246α έγινε δεκτός από τον Κράτητα διότι ενισχύει την άποψη του για την ομηρική αντίληψη του κόσμου, στο πλαίσιο της οποίας θεώρησε ότι ο Ωκεανός είναι η Μεγάλη Θάλασσα (ή έξω θάλασσα) που περιβάλλει τη σφαιρική γη.²⁵⁶

Αποδεκτή από τη σύγχρονη έρευνα είναι η άποψη ότι ο εμβόλιμος στίχος συνδέεται με τον ορφισμό, όπως αποδεικνύεται από τον ορφικό ύμνο 83, 1-2: *«Ωκεανὸν καλέω, πατέρ' ἄφθιτον, αἰὲν ἑόντα, / ἀθανάτων τε θεῶν γένεσιν θνητῶν τ' ἀνθρώπων, / ὃς περικυμαίνει γαίης περιτέρμονα κύκλον / 'ἐξ οὔ περ πάντες ποταμοὶ καὶ πᾶσα θάλασσα' / καὶ χθόνιοι γαίης πηγόρρυτοι ἰκμάδες ἀγναί...»*.²⁵⁷

F 21

O 22-4: *ὄν δὲ λάβοιμι
ρίπτασκον τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ ὄφρ' ἂν ἴκηται
γῆν ὀλιγηπελέων·*

A 591: *ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο,*

²⁵⁴Βλ. Helck, 1905: 29, Mette fr. 33 και Broggiato F 20 φιλολογικό υπόμνημα.

²⁵⁵Ο Leaf και ο West στο κριτικό υπόμνημα τους γράφουν <δ'> με διαφοροποιήσεις και στη στίξη.

²⁵⁶Βλ. Broggiato F 29, F 75, F 77.

²⁵⁷Βλ. Helck, 1905: 30, Reinhardt, 1910: 63, Mette fr. 33 φιλολογικό υπόμνημα, Broggiato, 2001: 179. Ο Van der Valk (1964 τ. 2: 368) θεωρεί ότι ο επιπλέον στίχος δεν αναπαράγει ορφικές πεποιθήσεις, αλλά προστέθηκε επειδή η αναφορά στον Ωκεανό δεν εξυπηρετεί τις απόψεις του για τη γη.

Σχόλ. Γ στο Ο 23b¹ (εξήγ. | εξηγ.): *ἀπὸ βηλοῦ: βαθμοῦ, παρὰ τὸ βήσω. Κράτης δὲ ὡς ἦλου. | οὐ παράδοξον ἐν οὐρανῶ βηλὸν εἶναι, ὅπου καὶ πύλαι εἰσὶν* (πβ. Ε 749, Θ 393).

Ευστ. στο Ο 32 (1003,38): *ἰστέον δὲ καὶ ὅτι ὁ Κράτης, ὡς φασιν οἱ παλαιοί, τὸ βηλοῦ, ὃ ἐστὶ βαθμοῦ, περὶ οὗ καὶ προδεδήλωται, βαρυτόνως ἀναγινώσκει βήλου ὡς ἦλου. καινὸν δε, φασίν, οὐδὲν ἐν οὐρανῶ βηλὸν εἶναι, ὅπου καὶ πύλαι.*

Σχόλ. *B στο Α 591 (D | Πορφ.): *<ἀπὸ βηλοῦ>: βηλός ἐστὶν ὁ ἀνωτάτω τόπος τοῦ οὐρανοῦ. ἀπὸ γὰρ τοῦ βεβηκέναι - ὀδεύσθαι. καὶ Πανύασις δὲ (fr. 29 Bernabé) πέδιλα ἴβηλα λέγει. | Παρμενίων δὲ ὁ γλωσσογράφος φησὶν Ἀχαιοὺς καὶ Δρύοπας καλεῖν τὸν οὐρανὸν βηλόν. Κράτης δὲ περισπῶν τὴν πρώτην συλλαβὴν Χαλδαϊκὴν εἶναι τὴν λέξιν ἀποδίδωσιν. Ἀγαθοκλῆς δὲ (fr. 9 Montanari) τὴν πάντων περιοχὴν καὶ βεβηκότας φέρειν τοὺς ἀπλανεῖς ἀστέρας.*

Σχόλ. AbT στο Α 591 c (εξηγ.): *ἀπὸ βηλοῦ· βηλόν τινες κατὰ Χαλδαίους τὴν ἀνωτάτω τοῦ οὐρανοῦ περιφέρειαν, οἱ δὲ κατὰ Δρύοπας τὸν Ὀλυμπον, ἄμεινον δὲ τὸν βατῆρα λέγειν.*

Ευστ. στο Α 591 (156,35): *βηλὸν δὲ τινες τῶν ἀρχαίων ἐνταῦθά φασὶ τὴν περίοδον τοῦ αἰθέρος καὶ τῶν ἀστρων. ἕτεροι δὲ τὸν ἀνωτάτω καὶ πάντα περιέχοντα ἀέρα, τινὲς δὲ φασὶ τὸν τοιοῦτον βηλὸν κατὰ Δρύοπας μὲν Ὀλυμπον εἶναι, κατὰ δὲ Χαλδαίους οὐρανόν.*

Οἱ στίχοι Ο 23 καὶ Α 591 ἀναφέρονται στὴν κατακρήμιση ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο στὴ γῆ ὡς επιβαλλόμενη τιμωρία ἀπὸ τὸν Δία στους θεοὺς. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις χρησιμοποιεῖται ἡ ἐκφραση *ἀπὸ βηλοῦ*. Ὁ Κράτης σύμφωνα με τὰ Σχόλ. Γ στο Ο 23b¹ καὶ Σχόλ. *B στο Α 591 ἀνέγνωσε τὸν ὄρο βαρύτονα συνδέοντάς τὸν με τὸν ἀντίστοιχο χαλδαϊκό-βαβυλωνιακό²⁵⁸ που ὅπως δηλώνει τὸ Σχόλ. AbT στο Α 591c σημαίνει τὴν ἀνώτατη περιφέρεια τοῦ οὐρανοῦ.²⁵⁹ Οἱ ἴδιες πληροφορίες σε

²⁵⁸ Βῆλος < Βηλ = βαβυλωνιακός θεός ἀντίστοιχος τοῦ Δία πβ. Ηρόδ., 1,181,5, 3,158,8. Ὁ Ηρωδιανός στο Σχόλ. Α στο Ο 338a (πβ. Ευστ. 1018,64) παραθέτει τὸ ὄνομα μεταξὺ ἄλλων ὡς παράδειγμα εφαρμογῆς τοῦ κανόνα γιὰ τὸν βαρύτονο τονισμό κύριων δισύλλαβων λέξεων σε -λος με παραλήγουσα -η.

²⁵⁹ Με τὴν γενικὴ σημασία οὐρανός σώζεται χωρὶς ἀναφορὰ στὸν Κράτητα σε ποικιλία μαρτυριῶν βλ. EM β 129 Lass.-Livad.: «βηλός: βαθμὸς θύρας, ἢ οὐρανός, ... τινὲς δὲ κατὰ Χαλδαίους τὴν ἀνωτάτω τοῦ οὐρανοῦ περιφέρειαν.», Ησύχιος β 558-9 Latte (= fr. 22 g Mette): «βῆλος: οὐρανός <βαρυτόνως> καὶ Ζεὺς, <καὶ> Ποσειδῶνος υἱός.», «βηλός: οὐδὸς οἴκου. ἀπὸ τοῦ βαίνεσθαι. [ὀδός] σταθμός.», Λέξεις ρητορικαί, Anecdota Graeca, I,225,29 (= fr. 22 f Mette): «βηλος: ὁ οὐρανός βαρυτόνως, καὶ Ζεὺς, καὶ Ποσειδῶνος υἱός· ὀξύτόνως δὲ ὀδός οἴκου, ἢ σταθμός», Σούδα β 256: «Βηλός: βαθμὸς θύρας: ἢ οὐρανός.»

παραφράσεις παρέχονται από τα Σχόλια του Ευσταθίου. Η εξήγηση αυτή είναι προαπαιτούμενο της κοσμολογικής-αλληγορικής εξήγησης του Κράτητος στο F 3 και απόρροια του ισχυρισμού της γνώσης του ποιητή για τη σφαιρικότητα του σύμπαντος. Η άποψη του αντίκειται στον ορθολογιστή Αριστάρχου (= fr. 12 Schironi) που ερμηνεύει κυριολεκτικά με τη σημασία βαθμός εννοώντας εδώ τον Όλυμπο.²⁶⁰

Στο Σχόλ. *B στο A 591 (Πορφ.;) παρέχονται οι σχετικές με του Κράτητος ερμηνείες του Παρμενίωνος²⁶¹ και του Αγαθοκλή. Η θέση του δεύτερου έχει θεωρηθεί ότι φέρει στωικές ιδέες και ότι αποτέλεσε βάση για την ανάπτυξη της πρότασης του Κράτητος.²⁶²

Ασυμβίβαστη με τον Κράτητα έχει κριθεί από την Broggiato (2001: 181 υποσημ. 160) η πρόταση του Van der Valk (1963, τ. 1: 284, υποσημ. 400) ότι η φράση του Σχολίου D στο A 591 «*ἕτεροι δὲ βηλὸν εἶπον τὸν ἀνώτατον πάγον, καὶ περιέχοντα τὸν πάντα ἀέρα*» μπορεί να αναχθεί σ' αυτόν.

Για συμπληρωματικό σχολιασμό βλ. σ. 26-28 και F 3.

F 22

O 189-193: *τριχθὰ δὲ πάντα δέδασται, ἕκαστος δ' ἔμμορε τιμῆς·*

ἦτοι ἐγὼν ἔλαχον πολιὴν ἄλα ναιέμεν αἰεὶ

παλλομένων, Αἴδης δ' ἔλαχε ζόφον ἠερόεντα,

Ζεὺς δ' ἔλαχ' οὐρανὸν εὐρὺν ἐν αἰθέρι καὶ νεφέλησι·

γαῖα δ' ἔτι ζυγὴ πάντων καὶ μακρὸς Ὀλυμπος.

Σχόλ. A στο O 189 α¹ (εξήγ.): <τριχθὰ δὲ πάντα δέδασται:> πῶς δέ φησιν “γαῖα δ’ ἔτι ζυγὴ <πάντων> καὶ μακρὸς Ὀλυμπος” (O 193); **Κράτης ἐν δευτέρῳ Ὀμηρικῶν καὶ Στησίμβροτος (FGrHist 107 fr. 24) “πάντ’ ἂ ” οὕτως “δέδασται”.**

²⁶⁰Γι’ αυτό η φράση του Σχόλ. T στο O 23b¹ *οὐ παράδοξον ἐν οὐρανῷ βηλὸν εἶναι, ὅπου καὶ πύλαι εἰσὶν* (πβ. E 749, Θ 393) και η αντίστοιχη παράφραση του Ευσταθίου στο O 32 (1003,38) δεν πρέπει να συνδεθεί με τον Αριστάρχο βλ. Schironi, 2004: 130.

²⁶¹O Helck (1905: 8 υποσημ. 1 και σ. 9) ωστόσο, αντί για ουρανό συμπληρώνει Ὀλυμπον εναρμονίζοντας την άποψη του Παρμενίωνα με τα λεγόμενα των Σχόλ. AbT στο A 591 c (εξήγ.), EM β 129 Lass.-Livad., Ευστ. στο A 591 (156,35) και κρίνει λανθασμένη τη σύνδεση με την θέση του Κράτητος. O Montanari (1988: 37 υποσημ. 18) επισημαίνει ότι εδώ λειτουργεί η ταύτιση Ὀλυμπος = Ουρανός, πβ. Schmidt, 1976: 81.

²⁶²Βλ. Helck, 1905: 13-15, Montanari, 1988: 37-38, Broggiato, 2001: 182. Βλ. και F 26.

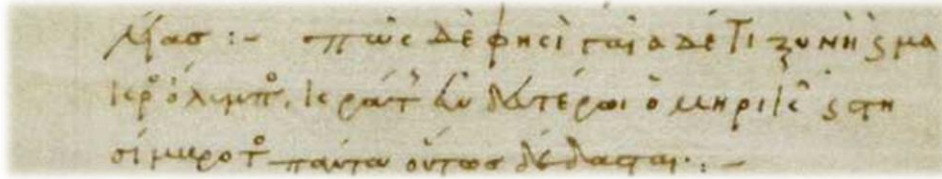
Σχόλ. Τ στο Ο 189 α² (εξήγ.): *τινές “ πάντ’ ἄ δέδασται”*. εἶασε δὲ τὸ τ, ὡς ἐν τῷ “ ἐπίστιόν ἐστιν ἐκάστω” (ζ 265).

Στα αρχαία Σχόλια οι στίχοι Ο 189 και Ο 193 κρίθηκαν νοηματικά ασυμβίβαστοι, διότι ο μεν αναφέρει ότι όλα τα μέρη του σύμπαντος διανεμήθηκαν σε τρία βασίλεια, του Δια, του Ποσειδώνα και του Άδη, ενώ ο δε ότι η γη και ο Όλυμπος έμειναν κοινά. Το Σχόλιο Α στο Ο 189 α¹ (εξήγ.) θέτει το πρόβλημα με μορφή ερωτήματος και παρέχει τη λύση του Κράτητος προσφέροντας ταυτόχρονα τον τίτλο του έργου στο οποίο περιεχόταν (βλ. σ. 15). Ο Κράτης αποδέχτηκε την πρόταση του Στησίμβροτου, υποστηρικτή της αλληγορίας. Η προσφερόμενη λύση είναι η τροποποίηση του πάντα σε πάντ’ ἄ ώστε ο στίχος να μην δηλώνει διανομή όλου του κόσμου αλλά μέρους του. Το Σχόλ. Τ στο Ο 189 α² (εξήγ.) αναπαράγει την ίδια άποψη και λογικά έχει θεωρηθεί ότι η αντωνυμία τινές αναφέρεται πάλι στον Κράτητα και τον Στησίμβροτο. Το Σχόλιο φαίνεται ότι συμπληρώνει την άποψή τους δρώντας υπερασπιστικά της γραφής πάντ’ ἄ καθώς δικαιολογείται το φαινόμενο της ψίλωσης από την εφαρμογή της και στον στίχο ζ 265 για τον θεωρούμενο ιωνικό τύπο ἐπίστιον²⁶³ (και στις δύο περιπτώσεις χρήση ψιλού γράμματος αντί για το αντίστοιχο δασύ πριν από δασυνόμενη λέξη). Πρέπει να τονιστεί ότι η γραφή πάντ’ ἄ δεν παραδίδεται στους κώδικες Α και Τ, αλλά είναι πρόταση των σύγχρονων φιλολόγων. Η λέξη πάντα των κωδίκων είναι φανερό ότι δεν μπορεί να διατηρηθεί, επειδή δεν εναρμονίζεται με τα συμφραζόμενα των δύο Σχολίων. Έτσι, ο Maass καταρχάς πρότεινε τη γραφή πάντ’ ἄ στο Σχόλ. Α στο Ο 189α¹ και ο Wilamowitz πάντ’ ἄ για το Σχόλ. Τ στο Ο 189α². Κατόπιν, ο Mette έγραψε και στα δύο Σχόλια πάντ’ ἄ, το ίδιο και η Broggiato. Ο Erbse όμως δέχτηκε πάντ’ ἄ για το πρώτο και πάντ’ ἄ για το δεύτερο.²⁶⁴

²⁶³Βλ. Σχόλ. Η στο ζ 265 : «*Ἰακὴ ἢ συναλοιφὴ τῷ δὲ τόνῳ ὡς ἐπίκριον*», Απολλώνιος Δύσκολος, *Περὶ επιρρημάτων*, 152,19 (Schneider): «*..καὶ γὰρ ἄλλα ἐστὶ τινα, ἃ οὐ μετέβαλε κατὰ συναλ<ο>ιφὴν τὸ ‘π’ εἰς ‘φ’...ὡς ἐπίστιόν ἐστιν ἐκάστω* (ζ 265)», Ευστάθιος, Σχόλ. στο ζ 265 (1562,40): «*...ἰστέον δὲ ὡς εἰ καὶ Ἰώνων ἐστὶν ἢ ψίλωσις τοῦ ἐπίστιον, ἀλλὰ αὐτὴ ἢ λέξις τοῦ ἰστίου*...».

²⁶⁴Βλ. αντίστοιχο κριτικό υπόμνημα Erbse και Broggiato. Χωρίς αποδοχή είναι η λύση του Wachsmuth (1960: 26 υποσημ. 5 και σ. 44-45), ο οποίος διατήρησε τη γραφή πάντα του κώδικα στο Σχόλ. Α, αλλά προσέθεσε πριν από αυτό τη φράση *ὅτι κατὰ στοιχεῖα* αποδίδοντας στον Κράτητα τα Σχόλια Α στο Ο 193 α (Σχόλ. D) και Τ στο Ο 193b¹ (εξήγ.) που ερμηνεύουν αλληγορικά τους στίχους συνδέοντας τους τρεις θεούς με τα τέσσερα στοιχεία της φύσης.

Σχετικά με την ερμηνευτική αντίφαση γνωρίζουμε επιπλέον ότι ο Αρίσταρχος θεώρησε το πάντα πλεονασμό όπως συμβαίνει στο Η 161²⁶⁵. Την άποψη αυτή αναφέρει και το Σχόλ. bT στο 189c (Πορφ.) με τη διερώτηση ότι αν ίσχυε αυτό, τότε τι μοιράστηκε. Στο ίδιο παρέχεται ακόμα η άποψη ότι το πάντα λειτουργεί όπως το πλείστα.²⁶⁶ Χρήσιμη είναι η παρατήρηση του Janko (2003: 475) ότι ο ποιητής δεν ήταν προσεκτικός στη χρήση των κλασμάτων όπως φαίνεται και από το Κ 252-253 .

Εικόνα 7

Venetus Graecus 822, f. 194v, 10^{ος} αι
Σχόλ. Α στο Ο 198

F 23

Ο 365-6: ὡς ῥα σὺ ἦϊε Φοῖβε πολὺν κάματον καὶ οἴζυν
σύγχεας Ἀργείων, αὐτοῖσι δὲ φύζαν ἐνδῶρσας.

Σχόλ. Α στο Ο 365α (Ηρώδ.): {ὡς ῥα σὺ} ἦϊε : Αρίσταρχος (fr. 45 Schironi) δασύνει, ἀπὸ τῆς ἔσεως τῶν βελῶν. οἱ δὲ περὶ τὸν Κράτητα ψιλῶς, ἀπὸ τῆς ἰάσεως· καὶ οὕτως ἐπέισθησαν οἱ γραμματικοὶ πρὸς διάφορον ἔτυμολογίαν διαφόρως ἀναγινώσκειν. ἀγνοοῦσι δὲ ὅτι ὁ χαρακτήρ μάχεται· ἀεὶ γὰρ τὸ η πρὸ φωνήεντος ψιλοῦται, “ἠὼς” (Α 493 al.), “ἦϊα” (Ν 103 al.). ταύτη καὶ τὸ “ἦτε ξείνων θέμις ἐστί” (ι 268) δασύνεται, τὸ δὲ “ἦϋτε” (Β 87 al.) ψιλοῦται· καὶ το ἔως δασύνεται, τὸ δὲ “ἠὼς” (Α 493 al.) ψιλοῦται· καὶ τὸ ἦλιος δασύνεται, τὸ δὲ “ἠέλιος” (Α 475 al.) ἐψιλώθη. ὥστε εἴτε ἐκ τοῦ ἰήϊος δασυνομένου ἐστὶν εἴτε ἐκ τοῦ ψιλομένου, μόνως ψιλοτέον.

²⁶⁵Σχόλ. Α^{int} στο Ο 189b (Αριστόν.): <τριχθὰ δὲ πάντα δέδασται:> ὅτι τὸ πάντα κατὰ παρολκήν, ὡς “οἱ δ’ ἐννέα πάντες ἀνέσταν” (Η 161).

²⁶⁶Σχόλ. bT στο Ο 189c (Πορφ.): δοκεῖ ἐναντιοῦσθαι πρὸς τὸ πάντα τὸ “γαῖα δ’ ἔτι ζυνη πάντων” (Ο 193)· οὐ γὰρ ἔτι πάντα δέδασται. λύοιτο δ’ ἂν τῇ λέξει· τὸ γὰρ πάντα ἢ παρέλκει, ὡς ἐπὶ τοῦ “δέκα πάντα τάλαντα” (Ω 232) - ἐὰν δὲ λάβωμεν αὐτὸ περισσόν, τί λοιπὸν δέδασται; - ἢ ἀντὶ τοῦ πλείστα· συνεχῶς γὰρ τὸ πάντα ἐπὶ τοῦ πλεονάζοντος τίθεται. Πβ. Πορφύριος, Ὀμηρικὰ Προβλήματα, 1, 203,8-13.

Σχόλ. bT στο O 365b (εξηγ.): ἤϊε : Ἀρίσταρχος δασύνει, παρὰ τὴν ἔσιν τῶν βελῶν· ὁ δὲ Ἡρωδιανὸς (2,95,26) ψιλοῖ· ἀεὶ γὰρ τὸ η πρὸ φωνήεντος ψιλοῦται. οἱ δὲ παρὰ τὴν ἴασιν ἢ παρὰ τὸ ἰέναι· ἥλιος γὰρ ἔστιν κτλ.

Ευστ. στο O 365 (1020,17): τὸ δὲ “ἤϊε” Ἀρίσταρχος μὲν δασύνει ἀπὸ τοῦ ἴημι ἥσω διὰ τὴν ἔσιν τῶν βελῶν. Ἡρωδιανὸς δὲ καὶ οἱ περὶ Κράτητα ψιλοῦσιν ἀπὸ τῆς ἰάσεως. ἰατρὸς γὰρ ἢ ἀπὸ τοῦ ἰέναι, ἦγουν ἔρχεσθαι, Ὑπερίων γάρ. καὶ μὴν Ἀριστάρχω μάχεται καὶ ὁ κανὼν, ὁ τὸ η πρὸ φωνήεντος ὄν ψιλοῦσθαι ἀπαιτῶν κτλ.

Ο Απόλλωνας στον στίχο O 365 χαρακτηρίζεται με το επίθετο ἥϊος. Η χρήση της λέξης είναι σπάνια. Συναντάται πάλι για τον Απόλλωνα μόνο στον Y 152 και στον Ὕμνο εἰς Ἀπόλλωνα στον στίχο 120. Η σημασία της είναι αμφίβολη. Ἴσως προέρχεται ἀπὸ τὴν κραυγὴ ἰή.²⁶⁷

Στα αρχαία Σχόλια συζητήθηκε η ετυμολογία του επιθέτου σε σχέση με το πνεύμα. Ο Ηρωδιανός στο Σχόλ. Α στο O 365α παραδίδει τις διαφορετικές προτάσεις του Αριστάρχου και του Κράτητος²⁶⁸. Ο Αρίσταρχος έθεσε δασεία θεωρώντας ότι πρόκειται για παράγωγο της λέξης ἔσις (< ἴημι) και ο Κράτης ψιλή ἀπὸ τὴ λέξη ἴασις (< ἰάομαι - ἰῶμαι). Ωστόσο, η τοποθέτηση του πνεύματος, ὅπως ἐπισημαίνει κατόπιν ο Ηρωδιανός, δεν συνδέεται με την ετυμολογία, ἀλλὰ με τὸν κανόνα ὅτι, ὅταν μετὰ ἀπὸ η ἔπεται φωνήεν, αὐτὸ δέχεται πάντα ψιλή. Το Σχόλ. bT στο O 365b (χωρὶς ονόματα γραμματικῶν) και ο Ευστάθιος στο O 365 προσφέρουν τις παραπάνω πληροφορίες και ταυτόχρονα λειτουργοῦν συμπληρωματικά μεταξύ τους ως προς τὴν παροχὴ μίας ἐπιπλέον ετυμολογίας ἀπὸ τὸ ἰέναι (< εἶμι). Κάθε ετυμολογία θα προσέφερε διαφορετικὴ ἐρμηνεία τῆς λέξης. Στὴν πρώτη περίπτωση ὁ Απόλλωνας συνδέεται με τὴν ιδιότητα τοῦ τοξότη, στὴ δευτέρη τοῦ ἰατροῦ²⁶⁹, ἐνὼ στὴν τρίτη με τὸν ἥλιο²⁷⁰ και τὸ ἐπίθετό τοῦ Ὑπερίων (πβ. Θ 480).

Κράτης και Αρίσταρχος υιοθέτησαν δύο διαφορετικὲς ετυμολογίες, οἱ ὁποῖες εἶναι λογικὸ να υποδεικνύουν τὴν ευρύτερη διαφωνία σχετικά με τὴν ἀποδοχὴ ἢ μὴ τῆς

²⁶⁷Βλ. Liddell-Scott στα λήμματα ἥϊος και ἰήϊος και Janko, 2003:509.

²⁶⁸Βλ. σ. 51 υποσημ. 195.

²⁶⁹Ο Mette στο φιλολογικὸ ὑπόμνημα τοῦ fr. 55b (= Σχόλ. Ευστ. στο O 359) για τὴν σύνδεση τοῦ Ἀπόλλωνα με τὴν ιδιότητα τοῦ ἰατροῦ παραθέτει τοὺς στίχους Π 513-519, 523-529, 576-80.

²⁷⁰Η ετυμολογία ὅπως παραδίδεται ἀπὸ τὸν Ευστάθιο και τὸ Σχόλ. bT μὴν μπορεί να προβληματίσει δεδομένου ὅτι στο F 26 ὁ Κράτης ταυτίζει τὸν Ἀπόλλωνα με τὸν ἥλιο, ἀλλὰ σε διαφορετικὸ πλαίσιο. Η ταύτιση τοῦ Ἀπόλλωνα με τὸν ἥλιο ἔχει στωικὲς καταβολές. Βλ. F 26.

σύνδεσης του Απόλλωνα με την ιατρική και της ταύτισής του με τον Παιήωνα.²⁷¹ Ο Αρίσταρχος αντιτάχθηκε θερμά της σύνδεσης επισημαίνοντας ότι ιατρός των θεών είναι στον Όμηρο και τον Ησίοδο ο Παιήων.²⁷² Από την άλλη πλευρά γνωρίζουμε ότι ο Ζηνόδοτος ο Μαλλώτης, ο μαθητής του Κράτητος υπερασπίστηκε την ταύτιση των δύο: Σχόλ. Τ στο Ο 262 (εξηγ.): «έμπνευσε μένος μέγα <ποιμένι λαῶν>: Ζηνόδοτος ὁ Μαλλώτης ἐκ τούτου συνάγει ὅτι Παιήων ἐστὶν ὁ Απόλλων, εἶγε αὐτὸς ἐπιρρώνουσι τὸν Ἔκτορα» (= fr. 2 Broggiato). Σημαντική είναι η επισήμανση της Broggiato²⁷³ ότι οι παραλλαγή των στίχων δ 231, που αναφέρονται στο Σχόλ. Η στο δ 231 α (Δίδ.)²⁷⁴, και λανθασμένα όπως είχε ήδη αποδειχτεί αποδίδονται στον Αρίσταρχο, ίσως μπορεί να συνδεθούν με τους φιλόλογους στην Πέργαμο, και ειδικότητα με τον Κράτη ή τον Ζηνόδοτο με αποτέλεσμα να συνιστούν μαρτυρία του ομηρικού κειμένου που χρησιμοποιήθηκε στην Πέργαμο.

Η ετυμολογία του Κράτητος και του Αριστάρχου κατά βάση χωρίς ονομαστική αναφορά (πλην του Et. Gen, s.v. ἥϊος) έχει διασωθεί σε ποικιλία πηγών, κυρίως λεξικών.²⁷⁵

F 24

Ο 496-8: *τεθνάτω· οὗ οἱ ἀεικὲς ἀμυνομένῳ περὶ πάτρης*

*τεθνάμεν· ἀλλ' ἄλοχός τε σὴν καὶ παῖδες ὀπίσσω,
καὶ οἶκος καὶ κληρὸς ἀκήρατος*

Σχόλ. Τ στο Ο 496-8α¹ (εξηγ.): *τεθνάτω· οὗ οἱ ἀεικὲς < ————— κληρὸς ἀκήρατος>: κάλλιον ταῦτα τοὺς νέους ἀναγινώσκειν (ἐν βραχεῖ <γάρ> καὶ δυνατῶς καὶ*

²⁷¹Βλ. Σχόλ. D στο Ο 365: ἥϊε: τοζικὲ παρὰ τὴν ἄφρασιν τῶν βελῶν. ἔστιν γὰρ ἐπίθετον Ἀπόλλωνος, ἔστιν δὲ κατὰ ἀφαίρεσιν τῆς πρώτης συλλαβῆς, ἴν' ἢ ἰήϊε. ἰὸς γὰρ λέγεται τὸ βέλος παρὰ τὸ ἰέναι. ἐνιοὶ δὲ ψιλῶς ἀναγινώσκοντες ἀπέδοσαν ἰατρέ, οὐκ ὀρθῶς, ἐπεὶ θεῶν ἰατρὸν τὸν Παιήοντα Ὅμηρος παραδίδωσιν εἶναι σαφές ὅτι στο Σχόλιο απορρίπτεται αὐτὴ ἡ σύνδεση δικαιολογώντας ὅτι ἰατρός των θεῶν εἶναι ὁ Παιήων κατὰ τὸν Ὅμηρο.

²⁷²Βλ. Σχόλ. στο MTV δ 232 (Αριστόν.): ἦ γὰρ Παιήονος: Παιήων ἰατρός θεῶν, οὐχ ὁ αὐτὸς τῷ Ἀπόλλωνι, ἀλλὰ κεχωρισμένος. παρὰ μέντοι τοῖς νεωτέροις ὁ αὐτὸς νομίζεται εἶναι. καὶ Ἡσίοδος (fr. 307 Merkelbach -West) δὲ μάρτυς ἐστὶ τοῦ ἕτερον εἶναι τὸν Παιήονα τοῦ Ἀπόλλωνος, λέγων 'εἰ μὴ Ἀπόλλων Φοῖβος ὑπέκ θανάτοιο σαώσαι, ἢ αὐτὸς Παιήων, ὃς ἀπάντων φάρμακα οἶδεν'. Βλ. Schironi, 2004: 363 καὶ υποσημ. 16 καὶ Erbse φιλολογικὸ ὑπόμνημα στο Α 473α.

²⁷³Πβ. Broggiato, 2001: 185 καὶ τῆς ἰδίας 2014: 129-130.

²⁷⁴«ἰητρὸς δὲ ἕκαστος] †Αρίσταρχος δὲ γράφει οὕτως: "ἰητρὸς δὲ ἕκαστος, ἐπεὶ σφισι δῶκεν Ἀπόλλων /ἰᾶσθαι· καὶ γὰρ Παιήονός εἰσι γενέθλης", κακῶς διαφέρει <γάρ> ὁ Παιήων Ἀπόλλωνος, ὡς καὶ Ἡσίοδος μαρτυρεῖ: "εἰ μὴ Ἀπόλλων Φοῖβος ὑπέκ θανάτοιο σαώσαι, / ἢ αὐτὸς Παιήων, ὃς ἀπάντων φάρμακα οἶδεν"». Ο Roemer διόρθωσε σε «Αρίσταρχος οὕτως: γράφεται δὲ καὶ...» καὶ ὁ Ludwig «Αρίσταρχός φησιν ὅτι Ριανὸς γράφει». Τis προτάσεις ἀναφέρει ὁ Pontani στο κριτικὸ ὑπόμνημα στο δ 321 κρίνοντας ὅτι ἴσως εἶναι σωστὴ ἡ πρώτη.

²⁷⁵Βλ. fr. 55 d-n Mette, Erbse καὶ Broggiato στο φιλολογικὸ ὑπόμνημα.

κατὰ τάξιν) ἢ ἃ Τυρταῖος Λακεδαιμονίοις ἔγραψε (test. 42 Gentili-Prato; cf. fr. 6-7 Gentili-Prato = 10 West).

Σχόλ. b στο O 496-8 α² (εξηγ.): κάλλιον δέ φησι ταῦτα τοὺς νέους ἀναγινώσκειν **Κράτης** εἰς διέγερσιν. ὄρα δέ, πῶς ἐν βραχεῖ καὶ δυνατῶς καὶ κατὰ τάξιν πάντα ἔγραψε.

Οι στίχοι O 496-8 είναι μέρος του προτρεπτικού λόγου του Έκτορος στους Τρώες πολεμιστές και ανυψώνουν την αξία του θανάτου στο πεδίο της μάχης με την επιμεριστική αναφορά των αγαθών που θα διασωθούν.²⁷⁶ Στα εξηγητικά Σχόλ. bT προσφέρεται μια κρίση για την αξία των εν λόγω ομηρικών στίχων στην πολεμική παρακίνηση των νέων.²⁷⁷

Τα Σχόλια στο σύνολό τους παραδίδουν σε γενικές γραμμές ταυτόσημες πληροφορίες, πλην του αρχικού τμήματος που παρατίθεται παραπάνω. Σ' αυτό δίνεται η εντύπωση ότι λειτουργούν συμπληρωματικά με το Σχόλ. T να προσφέρει το όνομα του Τυρταίου και το Σχόλ. b του Κράτητος. Η σύγκριση των δύο μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι σύμφωνα με τον Κράτητα είναι καλύτερο οι νέοι να διαβάζουν αυτούς τους ομηρικούς στίχους για να παρακινηθούν παρά αυτά που έγραψε ο Τυρταίος για τους Σπαρτιάτες. Οι στίχοι χαρακτηρίζονται από συντομία που θεωρείται προτέρημα. Ο Τυρταίος έγραψε σαφώς σε εκτενέστερη μορφή, αλλά δέχτηκε και την επιρροή της επικής ποίησης. Άμεση είναι η σύνδεση των παραπάνω με το Σχόλιο του Ευσταθίου στο O 496-8 (1026,23): *καὶ φασὶν οἱ παλαιοί, ὡς κάλλιον ἐστὶ ταῦτα τοὺς μαχίμους νέους ἀναγινώσκειν ἐν βραχεῖ δυνατῶς καὶ κατὰ τάξιν ἢ ἃ Τυρταῖος πολυλογῶν Λακαιοδομονίοις ἔγραψε*. Ο Ευστάθιος, όπως και το Σχόλ. T δεν αναφέρει ο όνομα του Κράτητος. Χρησιμοποιεί όμως, τη γενική φράση «*καὶ φασιν οἱ παλαιοί*». Σχετικά είναι και τα λόγια του Μεγάλου Αλέξανδρου όπως παραδίδονται από τον Δίωνα Χρυσόστομο, *Λόγοι*, 2,29: «*καὶ ὁ Ἀλέξανδρος... εἶπεν, ὃ πάτερ, οἴμαι*

²⁷⁶Οι στίχοι με κάποιες μη αποδεκτές διαφοροποιήσεις αναφέρονται από τον Λυκούργο στον λόγο *Κατὰ Λεωκράτους*, §103. Στον ίδιο λόγο §107 παρατίθενται σε ενιαία μορφή οι δύο πολεμικές ελεγείες του Τυρταίου (fr. 6-7 Gentili-Prato = fr. 10 West) που έχουν συνδεθεί με το απόσπασμα μας. Μεγάλη συζήτηση έχει δημιουργηθεί σχετικά με το αν πρόκειται για μία ή δύο διαφορετικές ελεγείες. Ο West τις εκδίδει σε μία ενιαία μορφή σε αντίθεση με τους παλαιότερους εκδότες Gentili-Prato που διέκριναν δύο.

²⁷⁷Τα Σχόλια στην συνέχεια προβαίνουν σε σύνδεση με τη ρητορική τεχνική της διαίρεσης ενός στοιχείου σε περισσότερα, όπως για παράδειγμα συμβαίνει στους στίχους I 593-4 και σ' ένα επιχείρημα του Δημοσθένους στον λόγο *Κατὰ Μειδίου* (21,20).

*πρέπει πολλά τῶν Ὀμήρου ἐπῶν πρὸς σάλπιγγα ᾄδεσθαι...πολὸν μᾶλλον ἢ τὰ Τυρταίου (test. 34 Gentili-Prato) παρὰ τοῖς Λάκωσιν».*²⁷⁸

Το απόσπασμα έχει αποδοθεί στον Κράτητα καταρχάς από τον Wachsmuth (1960: 45) προβαίνοντας σε ένωση των Σχολίων b και T και τελευταία από τη Broggiato παρουσιάζοντάς ορθά τα Σχόλια μεμονωμένα κατά την έκδοση του Erbse, ο οποίος παραπέμποντας στον Van der Valk θεωρεί ύποπτη την αναφορά στον Κράτητα.²⁷⁹ Ο τελευταίος έκρινε με βεβαιότητα ότι το όνομα παρεμβλήθηκε από τον Σχολιαστή του b και επεσήμανε ότι τα Σχόλ. bT συχνά αντιπαραθέτουν τον Όμηρο με τους μετέπειτα ποιητές για να δείξουν την ανωτερότητα του (άρα η αναφορά στον Τυρταίο είναι σύμφωνη με τον χαρακτήρα των Σχολίων), αλλά αυτό γίνεται πάντα ανώνυμα ώστε η παράθεση του Κράτητος να είναι άτοπη. Επιπλέον, επισημαίνει ότι είναι εύκολο η παρεμβολή να παραπλανήσει καθώς η ανάθεση δεν εκπλήσσει λόγω του ενδιαφέροντος των Στωικών για τον παιδαγωγικό χαρακτήρα των ομηρικών επών. Ορθή κρίνει την παράλειψη του αποσπάσματος από τον Helck.²⁸⁰ Η Broggiato υπερασπίζεται όμως τη σύνδεση με τον Κράτητα, εντοπίζοντας κοινά στοιχεία του Σχολίου με αποσπάσματα από τον Κλεάνθη και τον Σενέκα (SVF I 487 = FDS 610, Φιλόδημος, *Περί Μουσικής*, 4, col. xxviii 1-22 Neubecker) επισημαίνοντας ιδίως τη χρήση της λέξης *παρόρ[μη]σις* (πβ. *εἰς διέγερσιν*) από τον πρώτο και την αναφορά στη συντομία (πβ. *ἐν βραχεῖ*) από τον δεύτερο.²⁸¹

F 25

Σ 192-3: *ἄλλου δ' οὐ τευ οἶδα τεῦ ἂν κλυτὰ τεύχεα δύω,
εἰ μὴ Αἴαντός γε σάκος Τελαμωνιάδαο*

Σχόλ. bT στο Σ 192 α (εξηγ.): *ἄλλου δ' οὐ τευ οἶδα, <τεῦ ἂν κλυτὰ> τεύχεα <δύω>: δια τί τοῖς Πατρόκλου ὄπλοις οὐχ ὀπλίζεται; φασὶν Ἀὐτομέδοντα φορεῖν τὰ Πατρόκλου, ὅπως δόξειεν εἶναι Πάτροκλος.*

²⁷⁸Η επαφή απ' όσο γνωρίζω για πρώτη φορά εντοπίζεται από την Broggiato, 2001: 186 υποσημ. 175.

²⁷⁹Βλ. Erbse φιλολογικό υπόμνημα Σχόλ. b στο O 496-8 α².

²⁸⁰Van der Valk, 1963, τ. 1 : 176 και υποσημ. 205, 206.

²⁸¹Broggiato, 2001: 186. Η Broggiato στον τρόπο παρουσίασης της επιχειρηματολογίας της, αρχικά φαίνεται ότι επεκτείνει προς υπεράσπιση της πατρότητας του αποσπάσματος την στωική αναφορά του Valk, ωστόσο, μάλλον έχει παρανοήσει την άποψη του, καθώς αυτός χρησιμοποιεί την απόδοση στον Κράτητα σαν παράδειγμα λάθους και όχι αποδεχόμενος το ενδεχόμενο να ισχύει κάτι τέτοιο.

Σχόλ. Α στο Σ 192 b (Πορφ.; Erbse = 1,223,16 Schrader.): *ἄλλου δ' οὐ τευ οἶδα, τεῦ ἄν <κλυτὰ τεύχεα δύω>: ζητεῖται, διὰ τί τὰ Πατρόκλου οὐ λαμβάνει, εἰ καὶ τὰ αὐτοῦ ἐκείνω ἤρμοσεν. .... Κράτης ὅτι τὰ Πατρόκλου Αὐτομέδων εἶχεν, ὅπως <i>σωθῆ τὸ εἶδος καὶ δόξωσιν εἶναι ὁ μὲν Ἀχιλλεύς, ὁ δὲ Πάτροκλος.*

Σχόλ. D στο Σ 192: *ἄλλου δ' οὐ τευ οἶδα, τεῦ ἄν κλυτὰ τεύχεα δύω: ἀλλ' οὐδὲ οὐδενὸς οἶδα ἀρμόζουσάν μοι πανοπλίαν διατί δέ φησιν τὴν Πατρόκλου πανοπλίαν ἀναλαμβάνει Ἀχιλλεύς. .... οἱ δὲ ὅτι τὴν Πατρόκλου Αὐτομέδων εἶχεν, ἵνα διὰ παντὸς Ἀχιλλέως ἠνίοχος νομίζεται.*

Ευστ. στο Σ 192 (1137,48): *ἴσως δε, φασί, καὶ ὁ Αὐτομέδων, ὡς προεσημειώθη, ἐφόρει αὐτά, ἵνα δοκῆ Πάτροκλος εἶναι.*

Τα λόγια του Ἴκτορα στους στίχους Σ 192-3, ὅτι δεν γνωρίζει ἄλλον να ἔχει κατάλληλο οπλισμό για να φορέσει, πλην της ασπίδας του Αἴαντα (που βρίσκεται ὁμως ἤδη στη μάχη), ἐγιναν αφορμὴ να συζητηθεῖ στα αρχαῖα Σχόλια γιατί ο Ἀχιλλέας δεν χρησιμοποιεῖ του Πατρόκλου. Η πρόταση του Κράτητος για την κάλυψη του αφηγηματικὸ κενὸ ἀναπαράγεται στα Σχόλια bT, A, D και στον Ευστάθιο, ἀλλὰ το ὄνομα του παρατίθεται μόνο στο Σχόλ. Α.²⁸² Ο Κράτης υποστήριξε ὅτι ο Ἀχιλλέας δεν μπορούσε να φορέσει την πανοπλία Πατρόκλου, διότι την εἶχε ο Αὐτομέδων με σκοπὸ να εἶναι ἴδιος στη μορφή και να νομίζουν οι Τρώες ὅτι εἶναι ο ἓνας ο Ἀχιλλέας και ο ἄλλος ο Πάτροκλος.²⁸³ Η Broggiato (2001: 187) επιτυχῶς θεωρεῖ ὅτι ο Κράτης πιθανότατα στήριξε την ἀποψή του στον στίχο Π 279 και συνέδεσε το ἀπόσπασμα με το Σχόλ. bT στο Π 279 (εξηγ.) *αὐτὸν καὶ θεράποντα <σὺν ἔντεσι μαρμαίροντας>: Αὐτομέδοντα ἐν τοῖς ὅπλοις ὄντα Πατρόκλου ᾤοντο εἶναι τὸν Πάτροκλον, Πάτροκλον δὲ Ἀχιλλέα.*²⁸⁴

²⁸² Πριν την Broggiato, το ἀπόσπασμα εἶχε συμπεριληφθεῖ μόνο στην ἔκδοσή του Wachsmuth (1960: 45), ἀλλὰ σε αρκετὰ ελλιπὴ μορφή καθὼς περιεῖχε μόνο το Σχόλ. Α. Την επαφὴ των Σχολίων ἐντόπισε ο Erbse ἀναφέροντάς τα στο φιλολογικὸ υπόμνημα του στο Σ 192. Σημαντικὴ για τη νοηματικὴ ἀπόδοση εἶναι ἡ προσθήκη <i> του Villoison στην ἀρχὴ της λέξης *σωθῆ* που γράφει cod. A στο Σ 192.

²⁸³ Ο Edwards, 2003: 297 χαρακτήρισε *λαμπρὴ ἰδέα* την πρόταση του Κράτητος, ἀλλὰ παράλληλα ἐπεσήμανε την καίρια παρατήρηση του Wolf ὅτι ο Κράτης παρέλειψε να ἐξηγήσει γιατί ο Ἀχιλλέας δεν φόρεσε την πανοπλία του Αὐτομέδοντα.

²⁸⁴ Ομοίως βλ. Ευστ. στο Π 279 (1060,1).

Επιπλέον απαντήσεις προσφέρονται στα ίδια Σχόλια ανώνυμα. Παραλείπεται όμως η προφανής, ότι ο ποιητής προετοιμάζει την περιγραφή της νέας ασπίδας και της μονομαχίας Έκτορα – Αχιλλέα με της θεϊκής κατασκευής πανοπλίας.²⁸⁵

F 26

Σ 239-40: *Ἥελιον δ' ἀκάμαντα βοῶπις πότνια Ἥρη*

πέμψεν ἐπ' Ὠκεανοῖο ῥοὰς ἀέκοντα νέεσθαι·

Σχόλ. bT στο Σ 240α (εξηγ.): *ἀέκοντα: ἐπεὶ ὑπέσχετο Ζεὺς: “δύη τ' ἥλιος” (Α 194, P 455) , Ἀπόλλων δὲ ὁ ἥλιος, ὃ ἄκων δύνει· ἠπίστατο γὰρ πρὸς ἀριστείαν Τρωσὶ διδομένην παρὰ Διὸς τὴν ἡμέραν ταύτην. μυθικῶς δὲ τοῦτο, ὡς καὶ ἐν Ὀδυσσεΐα (ψ 243): “ἦ ὦ δ' αὖτε / ῥύσατ' ἐπ' Ὠκεανοῦ”.*

Σχόλ. A στο Σ 240b (Πορφ. 1,224,15 Schrader): *ἀέκοντα: ζητεῖται, διὰ τί ἄκοντά φησι τὸν ἥλιον δῦναι. Κράτης μὲν τὸν αὐτὸν Απόλλωνα εἶναι καὶ ἥλιον· ἐπιτυχανόντων οὖν τῶν Τρώων χρονίζειν, ἠδόμενόν τε καὶ μηκύνοντα αὐτοῖς τὸ ἐπίτευγμα, Ἥραν δὲ τὰ ἐναντία βουλομένην ἀναγκάζειν αὐτὸν δύνειν. Ἀγαθοκλῆς (fr. 11 Montanari) δὲ φησιν συνάγεσθαι. ὅτι καθ' Ὀμηρον ἐναντίως τῷ οὐρανῷ φέρεται ὁ ἥλιος. τῇ δὲ δίνῃ αὐτοῦ συνέλκεται· Ἥραν γὰρ εἶναι τὴν τοῦ παντὸς φύσιν ἐκ τοῦ “ἦ οὐ μέμνη ὅτε τ' ἐκρέμω ὑψόθεν” (O 18), ἔλκεσθαι δὲ ἄκοντα τὸν ἥλιον ὑπὸ τῆς δίνης ὑπὸ τὰς δυσμᾶς.*

Ἡ Ἥρα στους στίχους Σ 239-40 επιβάλλει την πρόωρη δύση του ήλιου σηματοδοτώντας τη λήξη της μάχης. Η ερμηνεία της βεβιασμένης δύσης καταστάθηκε αντικείμενο συζήτησης. Στα αρχαία Σχόλια σώθηκαν οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις του Κράτητος και του Αγαθοκλή. Η σχέση των δύο απόψεων απασχόλησε τους μελετητές.

Ο Κράτης σύμφωνα με τον Πορφύριο (Σχόλ. A στο Σ 240b) ταύτισε τον Απόλλωνα με τον ήλιο, ο οποίος καθυστερεί να δύσει για να αυξήσει την επιτυχία των Τρώων. Η Ἥρα όμως, επειδή επιθυμεί το αντίθετο, εξαναγκάζει αυτόν να δύσει. Το Σχόλ. bT στο Σ 240α αναφέρει ανώνυμα την άποψη του Κράτητος για την ταύτιση Απόλλωνα-ήλιου και την ακούσια δύση του ηλίου υπενθυμίζοντας ότι ο Απόλλων γνώριζε ότι αυτή η μέρα είχε οριστεί από τον Δία για να αριστεύσουν οι Τρώες. Μάλιστα,

²⁸⁵Edwards, 2003: 297.

συμπληρώνει ότι οι στίχοι συνδέονται με την αντίστοιχη επιβράδυνση της αυγής στον ψ 243 για λόγους που εξυπηρετούν την αφήγηση.

Το περιεχόμενο της άποψης του Αγαθοκλή παρουσιάζεται από τον Πορφύριο (Σχόλ. Α στο Σ 240b) ακριβώς μετά του Κράτητος. Ο Αγαθοκλής ισχυρίστηκε ότι σύμφωνα με τον Όμηρο ο ήλιος έχει ανεξάρτητη-εκούσια κίνηση σε αντίθεση με τον ουρανό, σύρεται όμως από την ανατολή στη δύση εξαιτίας της περιστροφής του. Δηλαδή γίνεται κατανοητό ότι ο Όμηρος είχε γνώση αστρονομικών αντιλήψεων για την κίνηση του ήλιου. Η Ήρα είναι η φύση όλου του σύμπαντος, όπως και στο Ο 18, που έλκει τον ήλιο ακούσια προς τη δύση (πβ. Σχόλ. ΒQV στο λ 18, Ευστάθιος στο λ 18).²⁸⁶

Για τη συζήτηση της σύγκλισης των δύο ερμηνειών Αγαθοκλή - Κράτητος καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η παραποιημένη μορφή στην οποία διασώθηκε η άποψη του Κράτητος από τον Ευστάθιο στο Σ 239 (1140,49): *«ένταῦθα δὲ ἐπὶ λύπη τὸν ἥλιον ποιεῖ ἐπ’ Ὠκεανὸν πρὸς τῆς Ἥρας πεμπόμενον· φησὶ γὰρ· “ἥελιον δ’ ἀκάμαντα βοῶπις πότνια Ἥρη / πέμψεν ἐπ’ Ὠκεανοῖο ῥοὰς ἀέκοντα νέεσθαι”*. και ἔστιν ὁ λόγος ἀστεῖος, ὡς καὶ Κράτης ἐπισημαίνεται. ἀλληγορικῶς γὰρ ὁ ἥλιος τῆ δίνῃ τοῦ οὐρανοῦ συνελκόμενος ἄκων ἐπὶ δυσμὰς ἔλκεται διὰ Ἥρας, τῆς τοῦ περιέχοντος δηλαδὴ φύσεως· τὸ γοῦν αἰεὶ φύσει γινόμενον ἰδικῶς ἄρτι γενέσθαι πλάττει...» (= fr. 29b Mette).²⁸⁷ Παρατηρεῖται ὅτι ἡ ερμηνεία που αποδίδεται ἀπὸ τὸν Πορφύριο στὸν Κράτητα παραλείπεται καὶ ἀνατίθεται σ’ αὐτόν, ἐκείνη τοῦ Αγαθοκλή, δημιουργώντας σύγχυση. Εἶναι ἀδιαμφισβήτητο ὅτι ἡ ὀρθὴ ερμηνεία σώζεται στὸ Σχόλ. Α καὶ συμπληρώνεται ἀπὸ τὸ bT.²⁸⁸ Οἱ δύο φιλόλογοι στὸ Σχόλιο που διαθέτουμε κατέφυγαν σε ερμηνείες που εξυπηρετοῦν διαφορετικὴ σκοποθεσία. Ο Αγαθοκλῆς υιοθέτησε μιὰ ἀλληγορικὴ-κοσμολογικὴ ερμηνεία που διαθέτει στωικὴ βάση.²⁸⁹ Ο Κράτης δὲν ἐπιλέγει τέτοιου εἴδους ερμηνεία (ἀν καὶ σε ἄλλες περιπτώσεις συμβαίνει, λόγου χάριν στὸ F 3). Ἀντίθετα, ὅπως ἔχει υποστηρίξει ὁ Mette, πρόκειται γιὰ μιὰ ερμηνεία μυθικὴ. Ἡ δύση τοῦ ἡλίου συμβολίζει τὸν μυθικὸ ἀγῶνα μεταξὺ Ἀπόλλωνα καὶ Ἥρας, ὡς υποστηρικτὲς τῶν Τρώων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀντίστοιχα. Ἡ ἴδια μέθοδος ἀκολουθεῖται καὶ στὸ ψ 243 γιὰ τὴ συνάντησιν Ὀδυσσεά-

²⁸⁶Για διεξοδικὸ σχολιασμὸ τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Αγαθοκλή βλ. Montanari, 1988: 40-42.

²⁸⁷Βλ. Mette, 1936: 58, υποσημ. 2, Broggiato, 2001: 189 υποσημ. 181. Ο Wachsmuth (1960: 26 υποσημ. 4 καὶ σ. 45-46), ἀν καὶ ἐπισημαίνει τὸ λάθος τοῦ Ευσταθίου, ἀποδέχεται τὴ σύνδεσιν Κράτητος-Αγαθοκλή συμπεριλαμβάνοντας στὴν ἐκδόσιν του μαζί με τὸ Σχόλ. Α, τὸ χωρίο Ευσταθίου καὶ παραλείπει τὸ bT που προστίθεται ἀπὸ τὸν Mette (fr. 29 c).

²⁸⁸Βλ. τὴ σημείωσιν τοῦ Erbse στὸ Σχόλ. στὸ Σ 240 b.

²⁸⁹Montanari, 1988: 41-42.

Πηνελόπης.²⁹⁰ Συνεπώς, δεν παρέχεται μια κοσμική ερμηνεία ούτε συνδέεται με την πολυμάθεια του ποιητή. Εντοπίζεται όμως και σ' αυτήν την περίπτωση σύνδεση με τη Στοά. Η ταύτιση Απόλλωνα-ήλιου απασχόλησε τον Κλεάνθη (SVF I 540-542), τον Χρύσιππο (SVF II 1095) και τον Διογένη τον Βαβυλώνιο (SVF III 33)²⁹¹.

Ωστόσο, η επαφή του Αγαθοκλή με τη Στοά, η γνώση ότι ο Κράτης υιοθέτησε κατά περιπτώσεις αλληγορικές-κοσμικές ερμηνείες και η συνάντηση των απόψεών τους στο Σχόλ. *B στο A 591 Πορφ.; (= F 21) (πάλι προτάσσεται του Κράτητος και έπεται του Αγαθοκλή) δημιουργεί προβληματισμό, ώστε η ακριβής σχέση των δύο φιλολόγων να παραμένει ανοιχτό κεφάλαιο και η κρίση ότι ο Κράτης είχε πηγή τον Αγαθοκλή λογική.²⁹²

F 27

Σ 486-9 (486-9 = ε 273-5): Πληιάδας θ' Υάδας τε τό τε σθένος Ωρίωνος

*Ἄρκτον θ', ἦν και Ἄμαξαν ἐπὶ κλησιν καλέουσιν,
ἦ τ' αὐτοῦ στρέφεται καί τ' Ωρίωνα δοκεύει,
οἷη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ωκεανοῖο.*

Στράβων, *Γεωγραφικά*, 1,1,6: οὐδὲ Κράτης οὖν ὀρθῶς γράφει “οἷ· ἦ δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν”, φεύγων τὰ μὴ φευκτά.

Απολλώνιος Σοφιστής (σ. 29,9 Bekker = α 375 Steinicke): ἄμμορον: ποτὲ μὲν κακόμορον, “ἄμμορος ἦ τάχα χήρη / σεῦ ἔσομαι” (Z 408 κεξ.), ποτὲ δὲ ἄμοιρος, ἀμέτοχος, “οἷη δὲ ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ωκεανοῖο” (Σ 489 = ε 275). λέγει δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἄρκτου. τοῦτο δὲ εἶρηκεν μὴ γιννώσκων ὅτι καὶ ἄλλα οὐ δύνει· ἦ πρὸς τὰ προειρημένα τὴν σύγκρισιν ποιεῖται. ὁ δὲ Ἡλιόδωρος (fr. 12 Dyck) φησι βέλτιον λέγειν ὅτι ἠγνόει. ὁ δὲ Κράτης οὕτως ἀναγινώσκει “ἦ τ' αὐτοῦ στρέφεται καί τ' Ωρίωνα δοκεύει / <οἷ>·” (Σ 488 = ε 274), μέχρι τούτου καταλέγων· “ἦ δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ωκεανοῖο,” ἵνα τὸ συμβεβηκὸς αὐτῇ καὶ ἑτέροις τῶν ἄστρον ἀκούηται.

²⁹⁰Mette, 1936: 58 υποσημ. 2. Την άποψη του αποδέχεται και η Broggiato (2001:189 και υποσημ. 180), η οποία αναφέρει ως μοναδικό σημείο επαφής την αναφορά στον στίχο O 18 σε σχέση με το Σχόλια του Κράτητος για το O 23 (βλ. F 21), αν και τονίζει ότι οι δύο προσεγγίσεις εξυπηρετούν διαφορετικό σκοπό. Ο Mette στο ίδιο σημείο προσθέτει ότι ο Ευστάθιος στο ψ 243 (πβ. Σχόλ. bT στο Σ 240α) παρέχει μια φυσική ερμηνεία παραθέτοντας το χωρίο στο φιλολογικό του υπόμνημα.

²⁹¹Mette fr. 29 a φιλολογικό υπόμνημα.

²⁹²Montanari, 1988: 16, 40, Helck, 1905: 14, Schrader, 1880: 392.

Πορφύριος, *Όμηρικὰ ζητήματα*, 1,225, 25 (*B): *ἀνιστόρητόν ἐστι τοῦτο· κατηγοροῦσι μὲν γὰρ κατὰ τὸν περὶ τῆς Ἄρκτου λόγον, φάσκοντος “οἷη δ’ ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ὠκεανοῖο”. καθόλου γὰρ πάντα τὰ ἐν τῷ ἀρκτικῷ μὴ δύνειν. ....κᾶν διαιρῆται δὲ “οἷ”, εἶτα “ἡ δ’ ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ὠκεανοῖο”, κατὰ λέξιν ἢ λύσις ὑπάρχει. κτλ.*

Κατὰ τὴν ἐκφραση τῆς νέας ηφαιστότευκτης ἀσπίδας τοῦ Ἀχιλλεῦα γίνεται λόγος στὴν ἀναπαράσταση κάποιων ἀστερισμῶν. Σχετικὰ με τὴν Ἄρκτο ἀναφέρεται ὅτι εἶναι ἡ μόνη (οἷη) ποὺ δὲν δῦει (οἱ στίχοι ἐπαναλαμβάνονται ἐπακριβῶς στο ε 273-5, ὅπου ὁ Ὀδυσσεὺς ἔχοντας ἀποπλευσεῖ με τὴ σχεδία τοῦ ἀπὸ το νησί τῆς Καλυψῶς κοιτάζει τοὺς ἀστερισμοὺς). Ἡ ἐπιστημονικὰ λανθασμένη πρόταση τοῦ ποιητῆ προκάλεσε προβληματισμὸ καὶ ἀναζήτησι πρέπουσας λύσεως²⁹³.

Ὁ Κράτης γιὰ τὴν ἐπίλυση προχώρησε σὲ μιὰ κριτικὴ παρέμβαση στὸ κείμενο, διαιρώντας τὴν ἐπίμαχη ἀντωνυμία *οἷη* σὲ *οἷ· ἡ* (Σ 489 = ε 275). Το *οἷ* ἀναφέρεται στὸ ρῆμα *δοκεύει* τοῦ προηγούμενου στίχου, ἐνῶ με τὸ *ἡ* ἀρχίζει νέα πρόταση. Ἐτσι, δίνεται ἡ πληροφορία ὅτι ἡ Ἄρκτος δὲν δῦει, χωρὶς νὰ εἶναι ἀσυμβίβαστη ἡ ὑπαρξη καὶ ἄλλων ἀντιστοίχων ἀστερισμῶν. Σκοπὸς τῆς διόρθωσης τοῦ Κράτητος εἶναι νὰ ἀπαλλάξει τὸν ποιητῆ ἀπὸ τὴν ἀγνοια²⁹⁴.

Ἡ γνώση τῆς κρίσης τοῦ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐνώσεως πληροφοριῶν τριῶν διαφορετικῶν πηγῶν, τοῦ Στράβωνος, τοῦ Ἀπολλώνιου Σοφιστῆ καὶ τοῦ Πορφύριου. Στὸ λεξικὸ τοῦ Ἀπολλώνιου Σοφιστῆ στὸ λήμμα *ἄμμορον*²⁹⁵ σώζεται σὲ μεγάλο βαθμὸ ἡ λύση τοῦ Κράτητος. Ἡ μορφή ὁμως δὲν εἶναι πλήρης, καθὼς στὴ θέση τοῦ *οἷη* στὸν στίχο Σ 489 = ε 275 γράφεται *ἡ* υποδεικνύοντας ἐκεῖνη ποὺ προσφέρει

²⁹³Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος μαρτυρεῖται ἤδη ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη (*Ποιητικὴ*, 1461a), ὁ ὁποῖος θεώρησε ὅτι τὸ «οἷη δ’ ἄμμορος» λέγεται μεταφορικὰ. Ὁ Ἀπολλώνιος στὸ λήμμα *ἄμμορον* ἀναπτύσσει ἀόριστα δύο προτεινόμενες λύσεις. Ὁ ποιητῆς εἶτε δὲν γνωρίζει ὅτι καὶ ἄλλοι ἀστερισμοὶ δε δύνουν εἴτε ἡ ἀναφορὰ γίνεται σὲ σχέση με τοὺς προαναφερθέντες (Πλειάδες, Υάδες, Ωρίων). Ἡ δευτέρη ἐντοπίζεται σὲ ἀφθονία πηγῶν (βλ. Σχόλ. A^{int} στὸ Σ 489 α², με τὸ Σχόλ. bT στὸ Σ 489 α¹ καὶ τὸν Πορφύριον (1,225, 25), Ευστ. στὸ Σ 489, Σχόλ. Hy στὸ ε 375 b¹). Το λήμμα συνεχίζει εἰδικεύοντας στὴν παράθεση τῶν ἀπόψεων τοῦ Ἡλιόδωρου καὶ τοῦ Κράτητος. Ὁ Ἡλιόδωρος υπερασπίστηκε τὴ θεωρία περὶ ἀγνοίας τοῦ ποιητῆ (ἴσως νὰ ὑπάρχει σύνδεση με τὴν λύση τοῦ Ἀριστάρχου, βλ. Pontani φιλολογικὸ ὑπόμνημα στὸ ε 275, πβ. Helck, 1906: 40-6). Ὁ Στράβων (1,1,6) θεώρησε ὅτι πρόκειται γιὰ ἀναφορὰ στὸν ἀρκτικὸ κύκλο καὶ ὅτι εἶναι ὀμηρικώτερη ἡ ἄποψη τοῦ Ἡρακλείτου (D-K 12 B 120). Βλ. φιλολογικὸ ὑπόμνημα Erbse στὸ Σ 489, Dyck στὸ fr. 12, Pontani στὸ ε 275.

²⁹⁴Mette, 1936: 50-51. Γνωρίζουμε ἄλλωστε ὅτι ὁ Κράτης θεωροῦσε τὸν Ὀμηρὸ ἀστρονόμο: «μαρτυροῦσι δὲ Κράτης καὶ Ἀπίων ὁ Πλειστονίκης ὅτι ἀστρονόμος Ὁμηρος» (= F 76).

²⁹⁵Ὁ Dyck (1993:20) συμπεραίνει ὅτι τὸ *ἄμμορον* ἀναφέρεται στὸ ε 275 τῆς Ὀδύσειας καὶ ὄχι στὸ Σ 489 τῆς Ἰλιάδας, ὕστερα ἀπὸ τὴν παρατήρησι ὅτι τὰ λήμματα 29,5-30,14 (Bekker) συνιστοῦν ἕναν προσαρτημένον κατάλογο λέξεων, ἀνά σειρά ἐμφάνισης στὴν Ὀδύσεια, στὸ τέλος τοῦ ἀμ-. Μοναδικὴ ἐξαιρέσι τὸ *ἀμφαγαποζόμενος*: Π 192, πβ. ξ 381 (29,28 Bekker).

ανώνυμα ο Πορφύριος, 1,225, 25 (*B)²⁹⁶. Συνέπεια αυτών είναι η γενικής αποδοχής διόρθωση της ασαφούς παράδοσης του Στράβωνος, 1,1,6, - ο οποίος επικρίνει την πρόταση του Κράτητος- σε *οἷ· ἢ δ'* (Maass,1892: 189). Σ' αυτή τη λογική κινήθηκε και η προσθήκη <*οἷ*>²⁹⁷ του Helck (1906: 45) μετά το ρήμα *δοκεύει* (Σ 488 = ε 274) στις πληροφορίες του Απολλωνίου Σοφιστή για τον Κράτητα. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι κώδικες του Στράβωνος παραδίδουν τη γραφή *οἷος δ'*, η οποία αναφέρεται στον Ωρίωνα²⁹⁸. Η γραφή δεν μπορεί να γίνει δεκτή, διότι: α) μεταβιβάζει το πρόβλημα της «άγνοιας του ποιητή», στοιχείο ασυμβίβαστο με τις απόψεις του Κράτητος, στον Ωρίωνα, που μαζί με τις Πλειάδες και Υάδες είναι αμφιφανείς αστέρες, και β) απαιτεί παραγκωνισμό των πληροφοριών του Απολλωνίου και του Πορφυρίου.

Η Broggiato (2001: 190-191) συνδέει το απόσπασμα με τον POxy. 2888 col. ii. (= Σχόλ. h¹² στο ε 275b² εξήγ.), όπου αναφέρεται υποτιμητικά (*εὔηθες, γελοῖον*) μια λύση παραλλαγής του κειμένου.²⁹⁹

F 28*

Φ 122-3: “ένταυθοῖ νῦν κείσο μετ’ ἰχθύσιν, οἷ σ’ ὠτειλήν
αἷμ’ ἀπολιχμήσονται ἀκηδέες.”

POxy. 221 (Pap. XII Erbse, p. 84 = Pack² 1205) col. iii :

21 [ΕΝΤΑΥΘΟΙ] νῦν ἦσο μετ’ ἰχθύσιν <:> [τὸ] ΕΝΤΑΥ-

22 ΘΟΙ ὁ Θρ]αῖζ βαρυτονεῖ· τὸ γὰρ [πε]ρισπᾶν

23 [τῆς νεωτέρ]ας Ἰάδος. οἱ δὲ διὰ το[ῦ] “κεῖσο”,

24 [καὶ τὸ έντα]ῦθοι ἐκ τοῦ ένταῦθα [πα]ρά-

25 [γουσιν, ὃ Κράτ]ης ἐκ τοῦ ένταυθ[ί(.)]. τὴν

²⁹⁶ δὲ “οἷ”, εἶτα “ἢ δ’ Schrader: δέ οἱ εἶτα ἢ δ’ *B . Ο Wachsmuth (σ. 46, 3-8) δεν αναφέρει στο απόσπασμα το Σχόλιο του Πορφυρίου. Η ἔλλειψη εντοπισμού του, τον οδήγησε στην λανθασμένη κατεύθυνση να αποδώσει στον Κράτητα την γραφή *οἷη*, δεχόμενος τις διορθώσεις του Thiersch.

²⁹⁷ Η Broggiato στο κείμενο του Απολλωνίου δεν εισάγει το <*οἷ*>.

²⁹⁸ Η γραφή *οἷος* αποδόθηκε από μερίδα μελετητών στον Κράτητα (π.χ. κριτικό υπόμνημα Allen-Morno Σ 489). Μάλιστα ο Hainsworth (2009: 492) δεχόμενος την γραφή *οἷος*, θεωρεί ότι ο Κράτης μετέβαλε το γένος της λέξης Ἄρκτος από θηλυκό σε αρσενικό εννοώντας έτσι τον αρκτικό κύκλο και όχι τον αστερισμό. Η Broggiato (2001: 190 υποσημ. 187) αναφέρει την άποψη και ορθά δεν την αποδέχεται, πβ. Helck, 1906: 43.

²⁹⁹ «τὸ δ’ ἀμμόρ[ους εἶναι τοῦ Ψ]κεανοῦ ἄπ[ασιν συ]μβέβηκε. μόνη γὰρ τῶν] ἄλλων ἄστρον τέτραπ[ται] πρ[ὸς] τὸν Ωρίωνα καὶ τοῦτ[ον] ἀ[ποβλέπο]υσα τῇ τούτου κ[ιν]ήσει συμπεριφέρεται. τ[οῦτο] δ’ εὔηθες· γελοῖ[ον] γὰρ τὸ ὑπο]λαμ[βάνει]ν ἐκ πάντω[ν] τ[ῶν] ἀντιγράφων καθά[ερ] ἀπὸ προστάγματος τοῦς κα[ινόν] τι μεταγράψαντα[ς ἐξελ[εῖν...]τα ἐκπ[...]ειδ[ε]...κτλ». Τη σύνδεση μάλλον ορθότερα δεν αποδέχεται ο Mette, 1984: 96. Στον πάπυρο πιθανώς αναφέρεται το όνομα του Κράτητος στην πρώτη στήλη col. i 34-35 (βλ. Mette, 1984: 95) και με βεβαιότητα στην τρίτη (col. iii 6, 19 = F 44).

- 26 [θoι περι]σπωμένην γεγ[ονέ]ναι. Α-
 27 [ρίσταρχο]c δὲ Ἀττικόν φη[ci τ]ὸ ἦco
 28 [ἀντὶ τοῦ] διάτριβε. ἐὰν δὲ [ψιλῆ] ἦ<i>, εἰc
 29 [τὸ] ὕπαρχε] μεταφραστεό[v, ...]o
 30 [. . . . . (.) ἦ]co.

Στο απόσπασμα από τον ΡΟxy. 221 col. iii μελετάται ο τονισμός και η παραγωγή του τοπικού επιρρήματος ἘΝΤΑΥΘΟΙ. Καταρχάς παρέχεται η άποψη του Διονύσιου Θρακός (= fr. 7 Linke) για τον τονισμό. Έκρινε ότι επίρρημα είναι βαρύτονο (ένταυθοι) με την παρατήρηση ότι ο περισπώμενος τύπος ανήκει στη νεώτερη ιωνική. Κατόπιν, εξετάζεται η παραγωγή του επιρρήματος προβάλλοντας τις δύο αντίθετες απόψεις που κατ' επέκταση αφορούν και τον τονισμό. Το επίρρημα παράγεται από το ένταυθα (> ένταυθοι)³⁰⁰ ή από το ένταυθί³⁰¹, από το οποίο προέκυψε ο περισπώμενος τύπος ένταυθοῖ. Αν ισχύει η ανάγνωση, τότε η δεύτερη άποψη ανήκει στον Κράτητα³⁰². Η Broggiato (2001: 191) καταχώρησε το απόσπασμα στα αβέβαια του Κράτητος, δεχόμενη τις προτεινόμενες συμπληρώσεις του Erbse (1977: 84) και επισημαίνοντας την επαναφορά του ονόματός του επιπλέον δύο φορές στον ίδιο πάπυρο (βλ. F 30 , F 32).

F 29

Φ 193-7: ἀλλ' οὐκ ἔστι Διὶ Κρονίῳνι μάχεσθαι,
 τῶ οὐδὲ κρείων Ἀχελώϊος ἰσοφαρίζει,
 οὐδὲ βαθυρρεῖταιο μέγα σθένος Ὠκεανοῖο,
 ἐξ' οὔ περ πάντες ποταμοὶ καὶ πᾶσα θάλασσα
 καὶ πᾶσαι κρῆναι καὶ φρεῖατα μακρὰ νάουσιν·

Σχόλ. Ge στο Φ 195 b (εξηγ.): οὐδὲ βαθυρρεῖταιο < ————— Ὠκεανοῖο>: τοῦτον οὐ γράφει Μεγακλείδης (fr. 4 Janko): φησὶ γὰρ ἐν τῇ πρώτῃ Περί Ὀμήρου: “ποῖον

³⁰⁰Πβ. Σχόλ. h στο Φ 122: ένταυθοῖ· Διονύσιος ὁ Θραξ, Τίμαρχος καὶ Ἀριστοτέλης ένταυθοι ὁμοίως τῶ ένταυθα προπερισπωμένως άνέγνωσαν. κτλ. (fr. 7 Linke).

³⁰¹Η Broggiato (2001: 191) επισημαίνει ότι η ανάγνωση ένταυθί στηρίχθηκε στο παράλληλο Σχόλ. T T^{il} στο Φ 122b¹ (εξηγ.): ἄλλως· ἘΝΤΑΥΘΟΙ: Ἀττικόν ἔστιν· οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ ένταυθί. ἦσο δὲ διάγε ἦ ὕπαρχε.

³⁰²Ο Allen είχε καταρχάς συμπληρώσει στη σειρά 25 [γουσι κράτ]ης, ο Erbse πρότεινε αβέβαια [γουσι, ὁ κράτ]ης , ο ίδιος πιθανή θεωρεῖ και τη γραφή [χθὲν ὁ Κράτ]ης. Βλ. κριτικό υπόμνημα Erbse και Broggiato.

ρείθρον μείζον Αχελώου, 'έξ οὔπερ πάντες ποταμοί;' (Φ 196) ὥστε παρέλιπεν τὸν περὶ τοῦ Ὠκεανοῦ. Κράτης δὲ ἐν δευτέρῳ τῶν Ὀμηρικῶν δεικνύει ὅτι Ὠκεανὸς Μεγάλη θάλασσα: "ταῦτα γάρ, φησί, μόνως ἂν ἀρμόττοι ῥηθῆναι περὶ τῆς ἐκτὸς θαλάσσης, ἦν ἔτι καὶ νῦν οἱ μὲν Μεγάλην θάλασσαν, οἱ δὲ Ἀτλαντικὸν πέλαγος, οἱ δὲ Ὠκεανὸν προσαγορεύουσι. ποταμὸς δὲ ποῖος ἂν δύναιτο ταύτην ἔχειν τὴν δύναμιν; καίτοι γ' ἔνιοι ἐξαιροῦντες τὸν περὶ τοῦ Ὠκεανοῦ στίχον τῷ Αχελῷ περιτιθέασι ταῦτα, ὅς οὐχ ὅτι τῆς θαλάσσης μείων ἐστίν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν αὐτῇ κόλπων, λέγω δὴ Τυρρηνικοῦ <καὶ> Ἰονίου." εἶτα δ' ἐν τῷ τρίτῳ φησὶν ὅτι "καὶ οἱ μετὰ ταῦτα φυσικοὶ συνεφώνησαν τὸ περιέχον τὴν γῆν κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος ὕδωρ Ὠκεανὸν εἶναι: ἐξ οὔπερ τὸ πότιμον. Ἰππων (38 B 1 D-K): 'τὰ γὰρ ὕδατα <τὰ> πινόμενα πάντα ἐκ τῆς θαλάσσης ἐστί<ν>· οὐ γὰρ δὴ πού τὰ φρέατα βαθύτερα ἢ ἡ θάλασσά ἐστιν, ἐξ ὧν πίνομεν: οὕτως γὰρ οὐκ ἐκ τῆς θαλάσσης τὸ ὕδωρ εἶη, ἀλλ' ἄλλοθεν ποθεν. νῦν δὲ ἡ θάλασσα βαθύτερα ἐστὶν τῶν ὑδάτων. ὅσα οὖν καθύπερθεν τῆς θαλάσσης ἐστίν, πάντα ἀπ' αὐτῆς ἐστίν.' οὕτως τὰ εἶρηκεν Ὀμηρος."

Στους στίχους Φ 193-7 ο Δίας παρουσιάζεται ισχυρότερος ἀπὸ τὸν ποταμὸ Αχελῷο καὶ τὸν Ὠκεανό, ἀπὸ τὸν ὁποῖο πηγάζουν τὰ ὕδατα τῆς γῆς. Οἱ στίχοι συζητήθηκαν στα ἀρχαῖα Σχόλια σε σχέση με τὴ γνησιότητα τοῦ Φ 195. Ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀποβολῆς τοῦ στίχου εἶναι ἡ θεώρηση τοῦ Αχελῷου³⁰³ ὡς πηγὴ τῶν ὑδάτων.

Ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Ge ὕστερα ἀπὸ τὴ γενικὴ ἀναφορὰ τῆς κρίσης τοῦ Κράτητος ὅτι ὁ Ὠκεανὸς εἶναι ἡ Μεγάλη Θάλασσα, ἐπεξηγεῖ παραθέτοντας ἓνα *excerptum* ἀπὸ τὰ Ὀμηρικά (βλ. σ. 15). Ὁ Κράτης στὸ δεῦτερο βιβλίο τῶν ὀμηρικῶν υποστήριξε ὅτι τὰ λόγια τοῦ ποιητῆ ἀντιστοιχοῦν στὴν ἐξω θάλασσα, ἡ ὁποία ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς σύγχρονους τοῦ Μεγάλη Θάλασσα, Ἀτλαντικὸ πέλαγος καὶ Ὠκεανός.³⁰⁴ Πρὸς υπεράσπιση τῆς κρίσης τοῦ διερωτᾶται ποῖος ποταμὸς θὰ εἶχε τόση δύναμη ὥστε νὰ πηγάζουν ὅλα τὰ ὕδατα (βλ. Φ 196-197) καὶ φανερά υπονομεύει τὴν κίνηση

³⁰³ Βλ. Σχόλ. D στὸ Φ 194/Z^s: Αχελῷος: ποματὸς μεταξὺ Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας. Κοινῶς δὲ πᾶν ὕδωρ Αχελῷος καλεῖται.

³⁰⁴ Ὁ Mette, εἰσήγαγε στὸ ἀπόσπασμα τὶς προσθήκες <τὴν Ἀσίαν οἰκοῦντες>, <οἱ Ἕλληνες>, <τῶν δὲ περὶ τὴν Κασπίαν Θάλατταν βαρβάρων οἱ πολλοὶ> συμπληρώνοντας νοηματικὰ τὸ χωρίο: οἱ μὲν Μεγάλην θάλασσαν, οἱ δὲ Ἀτλαντικὸ πέλαγος, οἱ δὲ Ὠκεανὸν προσαγορεύουσι. Οἱ προσθήκες εἶναι ἀποτέλεσμα ἀντιπαραβολῆς τοῦ Σχολίου με ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ Φαβωρίνου ἀπὸ τὸν Στέφανο Βυζάντιο (Εθνικά, σ. 706, 17 βλ. καὶ σ. 365, 6 = fr. 32b c Mette,): Ὠκεανός, ὁ ποταμὸς ὁ περιέχων τὴν γῆν. Φαβωρίνος ἐν ταῖς Παντοδαπαῖς ἱστορίαις "προσαγορεύουσι δὲ τὴν ἐξω θάλατταν ἐκεῖ μὲν οἱ πολλοὶ τῶν βαρβάρων Ὠκεανόν, οἱ δὲ τὴν Ἀσίαν οἰκοῦντες Μεγάλην θάλατταν, οἱ δ' Ἕλληνες Ἀτλαντικὸν πέλαγος". Πβ. Schrader, 1908 (Hermes 43), fr. 29a Mette κριτικὸ ὑπόμνημα, Broggiato, 2001: 193.

αφαίρεσης του στίχου από προγενέστερους του³⁰⁵, θέλοντας να αποδώσουν στον Αχελώο ιδιότητες του Ωκεανού. Προς υπεράσπιση του αδυνάτου του συλλογισμού προσθέτει ότι ο Αχελώος είναι πιο μικρός και από το Τυρρηνικό και το Ιόνιο πέλαγος. Ο Σχολιαστής σε συνέχεια της επιχειρηματολογίας του Κράτητος παραθέτει ένα άλλο τμήμα από το τρίτο βιβλίο των *Όμηρικῶν*, όπου χρησιμοποιεί για την τεκμηρίωση των σκέψεών του τον ισχυρισμό των φυσικών ότι ο Ωκεανός περικλείει το μεγαλύτερο μέρος τη γης και ειδικότερα του Ιππίωνος, ότι από τη θάλασσα προέρχεται το πόσιμο νερό (βλ. Φ 197).

Ο Mette (= fr. 32a) έθεσε μετά το Σχόλ. Ge στο Φ 195b το Σχόλ. Ge στο Φ 196-7: *ἐξ οὐ̄περ πάντες <ποταμοί ————— νάουσιν>: Ξενοφάνης ἐν τῷ Περὶ φύσεως (D-K 21 B 30) · “πηγὴ δ’ ἔστι θάλασσο ὕδατος, πηγὴ δ’ ἀνέμοιο· / οὔτε γὰρ ἐν νέφεσιν ἢ ἔσωθεν ἄνευ πόντου μέγαλοιο / οὔτε ῥοαὶ ποταμῶν οὔτ’ αἰ[θήρος] ὄμβριον ὕδωρ, / ἀλλὰ μέγας πόντος γενέτωρ νεφέων ἀνέμων τε /καὶ ποταμῶν”, ὡς Ὅμηρος· ἐξ οὐ̄περ πάντες ποταμοί.* Το Σχόλιο περιέχει ένα απόσπασμα του Ξενοφάνη, το οποίο νοηματικά θα μπορούσε να είναι η συνέχεια του *excerptum* των ομηρικών, έχοντας τον ίδιο λειτουργικό ρόλο με το αντίστοιχο του Ιππίωνος. Η σύνδεσή του έχει κριθεί από τον Erbse (βλ. φιλολογικό υπόμνημα στο Σχόλ. Ge στο Φ 196-7) πιθανή, αλλά μη αποδείξιμη, γι’ αυτό και η Broggiato (2001: 193) δεν το συμπεριέλαβε στο F 29.

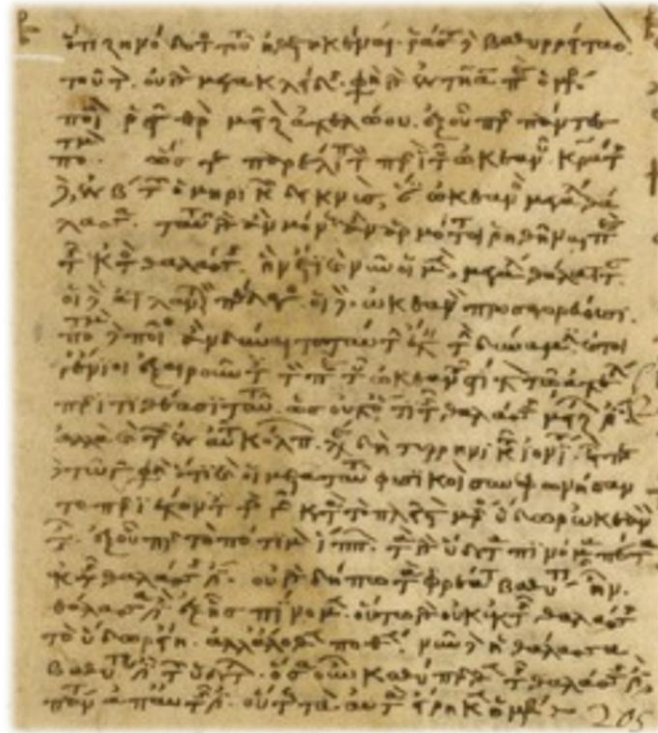
Ο Ζηνόδοτος αθέτησε τον στίχο αφαιρώντας τον.³⁰⁶ Σε αθέτηση προέβη και ο Σέλευκος. Ο Μεγακλείδης παράλειψε τον στίχο. Την αυθεντικότητά του δέχτηκε ο Αρίσταρχος.³⁰⁷ Κράτης και Αρίσταρχος, αν και συμφωνούν στη γνησιότητα του, συγκρούονται στον τρόπο που ερμήνευσαν τον Ωκεανό. Ο Κράτης με την ταύτιση του Ατλαντικού με τον ομηρικό Ωκεανό επιδιώκει να εναρμονίσει τις σύγχρονες γεωγραφικές γνώσεις με όσα αναφέρει ο Όμηρος για τον κόσμο, αντίθετα ο Αρίσταρχος θεωρεί ότι ο Ωκεανός στον Όμηρο είναι ένα ποτάμι γύρω από την επίπεδη γη³⁰⁸. Βλ. F 20 και υποσημ. 253.

³⁰⁵ Η Broggiato (2001:193) αναφέρει ότι η φράση *ἔνιοι ἐξαιροῦντες τὸν περὶ τοῦ Ωκεανοῦ στίχον* δεν είναι σαφές με ποιον από τους προγενέστερους γραμματικούς σχετίζεται και αν στόχος του Κράτητος ήταν η παράθεση της γνώμης τους.

³⁰⁶ Πβ. Σχόλ. Α στο Φ 195α², βλ. και υποσημ. 308.

³⁰⁷ Οι θέσεις του Μεγακλείδη, του Σελεύκου και του Αριστάρχου αναφέρονται στον POxy. 221 col. IX. (σ. 93 Erbse). Για τον Μεγακλείδη βλ. και το Σχόλ. Ge (= 4 Janko), για τον Αρίσταρχο βλ. και υποσημ. 308.

³⁰⁸ Σχόλ. Α Ge στο Φ 195α¹ (Αριστόν.): *οὐδὲ βαθυρρεῖταιο <μέγα σθένος Ωκεανοῖο>: ὅτι Ζηνόδοτος αὐτὸν οὐκ ἔγραφεν· γίνεται γὰρ ὁ Αχελῷος πηγὴ τῶν ἄλλων πάντων. ἔστι δὲ καθ’ Ὅμηρον ὁ Ωκεανὸς ὁ ἐπιδιδούς πᾶσι τὰ ρεύματα· διὸ καὶ κατὰ τιμὴν φησιν· “οὔτε τις οὖν ποταμῶν ἀπέην νόσφ’ Ωκεανοῖο (Υ 7)”. Πβ. Σχόλ. Α στο Υ 7 α (Αριστόν.): *οὔτε τις οὖν ποταμῶν ἀπέην <νόσφ’ Ωκεανοῖο>: ὅτι ποταμόν,**

Εικόνα 6

Cod. Genavensis 44, 13vo αι., σ. 714
Σχόλ. Ge στο Φ 195 b

F 30

Φ 281-3: νῶν δέ με λευγαλέω θανάτῳ εἴμαρτο ἀλῶναι
ἐρχθέντ' ἐν μεγάλῳ ποταμῶ, ὡς παῖδα συφορβόν,
ὄν ρά τ' ἔναυλος ἀποέρση χειμῶνι περῶντα.

Σχόλ. Ge στο Φ 282e (εξήγ.): <ἐρχθέντ' ἐν μεγάλῳ :> : ... Κράτης “εἰλθέντ' ἐν μεγάλῳ”· εἴλλειν γάρ φησιν εἶναι τὸ εἶργειν, ὥστε τὴν τῆς κωλύσεως δίκην ἐξουλιῆς καλεῖσθαι, καὶ παρατίθεται Σόλωνος ἐν πέμπτῳ ἄξονι (fr. 569a Martina)· “ἐξουλιῆς· ἐάν τις ἐξίλλη, ὧν ἂν τι<ς> δίκην νικήσῃ, ὅποσου ἂν ἄξιον ᾦ, εἰς δημόσιον ὀφλανεῖ καὶ τῶ ἰδιῶτη, ἑκατέρῳ ἴσον.” ὁ Σοφοκλῆς ἐν Δαιδάλῳ (fr. 158 Pearson)· “ἔλλημενήσω† τόνδ' ἀχαλκεύτῳ πέδη”....

P.Oxy. 221 (Pap. XII Erbse, pp. 105-6 = Pack² 1205) col. xiv:

9

Κράτης

οὐ θάλασσαν τὸν Ἰκεανὸν παραδίδωσι. Βλ. καὶ Σχόλ. D στο E 6/Z^s : ... Ἰκεανὸς δὲ ποταμὸς καθ' Ὀμηρον περιρρέων κύκλοι τὴν γῆν, ποταμῶν πάντων πατήρ. Πβ. Ευστ. στο E 6.

- 10 [δὲ “εἰλθέ]ντα”, ἴν’ ἦι ἐρχθέντα. καὶ τὴν
 11 [ἐξουλή]ς δίκην ἐντεῦθεν. ἐκτίθη-
 12 [σι δὲ καὶ Σ]όλωνος ἐκ ε’ ἄζονος· “ἐξου-
 13 [λή]ς· ἐάν τι]ς ἐξείλληι, ὧν {ε} ἄν δίκην <v>ι-
 14 [κῆση<i> τις, ὄσ]ου {ε} ἄν ἄξιον ἦ<i>, εἰς δημόσι-
 15 [ον . . . . .]ιν καὶ τῶ<i> ιδιώτη<i>, ἐκατέρω<i>
 16 [ἴσον”

Με τη μετοχή *ἐρχθέντα* (< εἵργω= εγκλείω) του στίχου Φ 282 ο Αχιλλέας περιγράφει τον τρόπο του ενδεχόμενου ταπεινωτικού αφανισμού του από τον ποταμό Σκάμανδρο. Στα αρχαία Σχόλια σώθηκαν προτεινόμενες ετυμολογίες της μετοχής και σε κάποιες περιπτώσεις προτάσεις διαφορετικής γραφής με συνοδεία ερμηνείας. Το Σχόλ. Ge στο Φ 282e προσφέρει μια ποικιλία απόψεων³⁰⁹ στις οποίες εμπεριέχεται του Κράτητος. Ο Κράτης υποστήριξε τη γραφή *εἰλθέντ’* (Ludwich: *εἰλθέντ’* Ge). Η μετοχή παράγεται από το ρήμα *εἴλλω* και διαθέτει ταυτόσημη σημασία με το *εἵργω*. Για τη στήριξη του ισχυρισμού αξιοποίησε δύο περιπτώσεις αντίστοιχης χρήσης της λέξεως. Πρώτα αναφέρεται ο δικανικός όρος *ἐξουλή*ς (*ἐξ ούλη*ς Ge διόρθωσε ο Wackernagel) προς δήλωση εμποδίου στην εφαρμογή του νόμου παρέχοντας το σχετικό τμήμα από τον πέμπτο άξονα του Σόλωνα, στο οποίο ο όρος εξηγείται με το ρήμα *ἐξίλλη* (< *ἐξείλλω* = εμποδίζω)³¹⁰. Έπειτα, παρατίθεται ένας στίχος από το έργο του Σοφοκλή *Δαίδαλος*. Το σχετικό σημείο είναι δυσανάγνωστο, πλήρες ορθογραφικών λαθών³¹¹. Προφανώς έχει λειτουργό ρόλο ανάλογο της πρώτης πηγής. Ο πάπυρος της Οξυρρύγχου παρέχει σε συμπυκνωμένη μορφή τις ίδιες πληροφορίες, παραλείποντας τη δεύτερη μαρτυρία.

³⁰⁹Ο Πτολεμαίος Ασκαλωνίτης υπερασπίστηκε τη γραφή *ἐρθέντα* από την *ἔρση*, ο Αριστόνικος την αποδεκτή *ἐρχθέντα* με τη σημασία *ἀποπνιγέντα*, ο Αλεξίων *ἐρθέντα* από το *ἔρσαι*. Βλ. και τα Σχόλ. στο Φ 282 a-d.

³¹⁰Βλ. Αρποκρατίων ε 72 (Keaney) = Σούδα ε 1816: «Ἐξούλης: ὄνομα δίκης, ἣν ἐπάγουσιν οἱ φάσκοντες ἐξείργεσθαι τῶν ἰδίων κατὰ τῶν ἐξειργόντων. εἴρηται μὲν οὖν τούνομα ἀπὸ τοῦ ἐξίλλειν, ὅπερ ἐστὶν ἐξείργειν καὶ ἐξωθεῖν καὶ ἐκβάλλειν. δικάζονται δὲ ἐξούλης κάπτι τοῖς ἐπιτιμίοις οἱ μὴ ἀπολαμβάνοντες ἐν τῇ προσηκούσῃ προθεσμίᾳ, ὑπερήμερων γινομένων τῶν καταδικασθέντων. οἱ μὲν τῇ ἐξούλης ἄλόντες καὶ τῷ ἐλόντι ἐδίδοσαν, ἃ ἀφηροῦντο αὐτοῦ, καὶ τῷ δημοσίῳ κατετίθεσαν τὰ τιμηθέντα. ἐδικάζετο δὲ ἐξούλης καὶ ὁ χρήστης, κατέχειν ἐπιχειρῶν κτήμα τοῦ χρεωστοῦντος καὶ κωλύμενος ὑπὸ τινος. καὶ ἀπεργασίας δὲ τις εἰ εἵργοιτο, δίδωσιν ὁ νόμος δικάζεσθαι πρὸς τὸν εἵργοντα ἐξούλης. καὶ περὶ ἀνδραπόδου δὲ καὶ παντὸς οὗ φησὶ τις αὐτῶ μετεῖναι. Δείναρχος δὲ ἰδίως κέχρηται τῷ τῆς ἐξούλης ὀνόματι ἀπὸ τῆς ἱερείας τῆς μὴ βουλομένης τὰ ἴδια δρᾶν.», Σούδα ει 109: «εἴλλειν: εἵργειν, κωλύειν. παλαιὰ ἢ λέξις...».

³¹¹Κάποιες προσπάθειες αποκατάστασης είναι οι εξής: *εἰλῶμεν εἴσω* Wachsmuth, *εἰλεῖ μὲν εἴσω* Helck, *εἴλλει μὲν εἴσω* Mette. Βλ. Erbse, κριτικό υπόμνημα στο Σχόλ. Ge στο Φ 282.

Το απόσπασμα έχει θεωρηθεί ότι συνιστά ένδειξη για πιθανή ανάθεση στον Κράτητα και του Σχόλ. Ge στο Φ 260 (εξηγ.): *ψηφίδες: οὐχ ὑπὸ Ὀμήρου αἱ ψηφίδες πεποίηνται, ἀλλ' ἔστιν ἡ λέξις Ἀττική· οὕτως γὰρ καὶ ἐν τοῖς Ἄξοσι (519 Martina) {παρμένων βυζάντιος}, όπου γίνεται αναφορά στους Ἄξονες του Σόλωνα.³¹²*

F 31

Φ 322-3: *αὐτοῦ οἱ καὶ σῆμα τετεύχεται, οὐδὲ τί μιν χρεῶν ἔσται τυμβοχόης, ὅτε μιν θάπτωσιν Ἀχαιοί.*

Σχόλ. Α στο Φ 323b¹ (Ηρωδ.): *ΤΥΜΒΟΧΟΗΣ: τὸ πλήρες τυμβοχοῆσαι ἔστι· χυτοῦς γὰρ τοῦς τάφους· διὸ περισπαστέον τὸ η. οὕτως καὶ Ἀρίσταρχος (fr. 56 Schironi). τοιοῦτον δὲ ἔστιν· 'οὐκ ἔσται αὐτῷ χρεῖα χώσεως τάφου'. **Κράτης μέντοι γενικὴν πτώσιν ἐξεδέξατο· καὶ δῆλον ὅτι ἐβάρυνεν ὁμοίως τῷ οἰνοχόης.** ἄμεινον δὲ ἐν τῷ ῥήματι τὸ πρᾶγμα παραλαμβάνειν ἢ ἐν τῷ ὀνόματι.*

Σχόλ. bT στο Φ 323b² (Ηρωδ.): *τυμβοχοῆσ' ἀπαρέμφατον ῥῆμα τὸ τυμβοχοῆσαι. ὁ δὲ λέγει, 'οὐκ ἔσται αὐτῷ χρεῖα χώσεως τάφου'. ὁ δὲ **Κράτης ὡς οἰνοχόης.***

Ο στίχος Φ 323 συζητήθηκε σχετικά με τη λέξη *ΤΥΜΒΟΧΟΗΣ* (< *τυμβοχοέω-ῶ* = σχηματίζω τύμβο με επιχωμάτωση). Σε μια προσπάθεια απόδοσης του νοήματος προτάθηκαν διαφορετικές γραμματικές αναγνωρίσεις και τονισμός διατηρώντας σε κάθε περίπτωση την ίδια μορφή.

Ο Ηρωδιανός στο Σχόλ. Α στο Φ 323b¹ παραθέτει πρώτα τη σύμφωνη με του Αριστάρχου³¹³ άποψη του και μετά αυτήν του Κράτητος. Θεωρεί ότι πρόκειται για απαρέμφατο αορίστου γι' αυτό το η δέχεται περισπωμένη (*τυμβοχοῆσ'*). Ο Κράτης όμως, υποστήριξε ότι είναι ουσιαστικό γενικής πτώσης. Ο Ηρωδιανός συμπληρώνει ότι ο Κράτης τόνισε τη λέξη βαρύτερα κατ' αναλογίαν του *οἰνοχόης* (*τυμβοχόης* < *τυμβοχόη* = επισώρευση χώματος επί τάφου). Το Σχόλ. bT στο Φ 323b² (Ηρωδ.) συνιστά συμπύκνωση των πληροφοριών του Σχόλ. Α με ονομαστική αναφορά μόνο

³¹²Wachsmuth, *RhM* 46, 1891: 555, Helck, 1906: 63, Mette, 1952: 8 υποσημ. 2, Erbse, φιλολογικό υπόμνημα στο Φ 260, Broggiato, 2001: 194 και υποσημ. 202.

³¹³Την άποψη του Αριστάρχου υιοθέτησε και ο Πτολεμαίος Ασκαλωνίτης. Βλ. E.Gen. s.v. *τυμβοχοῆς*: *χωστοῦ τάφου· τύμβος γὰρ ὁ τάφος· τὸ πλήρες τυμβοχοῆσαι· οὕτως γὰρ Ἀρίσταρχος (fr. 56 Schironi) <καὶ > ὁ Ασκαλωνίτης (σ. 60 Baeye)· ἄμεινον γὰρ ἐν τῷ ῥήματι τὸ πρᾶγμα λαμβάνειν ἢ ἐν τῷ ὀνόματι. Πβ. Σχόλ. h και Σχόλ. D στο Φ 323.*

του Κράτητος, η άποψη του οποίου δηλώνεται αποκλειστικά με την κατ' αναλογία τεκμηρίωση (...ώς οίνοχόης).

Το απόσπασμα έλκει το ενδιαφέρον, διότι ο Κράτης, υπερασπιστής της ανωμαλίας στη γραμματική, παρουσιάζεται να χρησιμοποιεί την αναλογία προς τεκμηρίωση μιας άποψης. Το στοιχείο αυτό ταράσσει τις αντιλήψεις για τη διαμάχη των δύο Σχολών στη γραμματική, αλλά δρα ενισχυτικά στην προσωπική αντιπαράθεση των δύο γραμματικών.³¹⁴ Επιπλέον, βάσιμη ίσως είναι η υπόθεση του Helck ότι δεν είναι σαφές ποιον τονισμό επέλεξε ο Κράτης (τυμβοχόης ή τυμβοχοῆς) καθώς ο συλλογισμός κατ' αναλογία του οίνοχόης μπορεί να συνιστά συμπέρασμα του Ηρωδιανού (καὶ δηλὸν ὅτι...)³¹⁵

Η γραφή της κοινής έκδοσης (vulgata) είναι τυμβοχοῆς. Στην πλειοψηφία των εκδόσεων υιοθετήθηκε η γραφή του Κράτητος, ενώ του Αριστάρχου έχει απορριφθεί³¹⁶.

Βλ. και σ. 28-29 και υποσημ. 120.

F 32

Φ 362-4: ὡς δὲ λέβης ζεῖ ἔνδον ἐπειγόμενος πυρὶ πολλῶ
κνίσην μελδόμενος ἀπολοτρεφῆος σιάλοιο
πάντοθεν ἀμβολάδην, ὑπὸ δὲ ζύλα κάγκανα κεῖται

POxy. 221 (Pap. XII Erbse, p. 114 = Pack² 1205) col. xvii :

19 κν{ε}ί- (Φ 363)
20 [σὴν μελδ]όμενος < : > Ἀρίσταρχος καὶ
21 [ἢ Καλλιστ]ράτου σὺν τῶ<ι> ν κνίσην,

³¹⁴Ενισχυτικά σ' αυτό έχει λειτουργήσει η σημασία της διπλής στο Σχόλ. A^{int} στο Φ 323α <ΤΥΜΒΟΧΟΗΣ: > ὅτι πλήρῆς ἐστὶ τυμβοχοῆσαι· διὸ σημειοῦνταί τινες. Βλ. Schironi, 2004:438 υποσημ. 25, Helck, 1906: 66, Wachsmuth, 1860: 30.

³¹⁵Helck, 1906: 65, Broggiato, 2001: 195, Schironi, 2004: 436 υποσημ. 4. Σ' αυτή την σκέψη συνέβαλε η σύγκριση με τις πληροφορίες του Ευσταθίου στο Φ 323 (1238,16): τυμβοχοῆν δὲ εἶπε τὸν τύμβου ἀναχωματισμόν. τινὲς μέντοι εἰπόντες, ὅτι τυμβοχόης ὄφειλεν εἶναι βαρυτόνως ὡς οἰνοχόης, οὐ φασὶν ὄνομα ἐνταῦθα κεῖσθαι, ἀλλὰ συναλιφὲν ῥήμα τὸ τυμβοχοῆσαι, ἵνα λέγῃ, ὅτι οὐδέ μιν χρεῖα ἔσται τυμβοχοῆσαι, ὅτε θάπτεται. καὶ ἔστι κρείττων ἢ τοιαυτὴ γραφή. Ο Helck (1906: 64) μετέφερε μάλιστα το χωρίο τοιοῦτον.... χάσεως τάφου μετά το ἐξεδέξατο αποδίδοντάς το στον Κράτητα, μια εικασία που δεν δέχτηκε ο Erbse βλ. κριτικό υπόμνημα στο Φ 323b¹.

³¹⁶Leaf στον Φ 323 επιχειρηματολογεί κατά του τύπου τυμβοχοῆς' τονίζοντας ότι η έκθλιψη του –αι στο απαρέμφατο του αορίστου δεν συναντάται αλλού και ότι η μορφή τυμβοχοῆσαι μιν δεν είναι κατάλληλη. Παράλληλα τονίζει τη συνήθη χρήση του χρεώ μιν ἔσται με γενική πβ. δ 646, I 607 και ότι, αν και η λέξη τυμβοχόη δεν συναντάται πουθενά αλλού, η μορφή της είναι ομαλή (πβ. οίνοχόης).

- 22 [ἴν' ἦ<ι> συός] τὴν κνῖσαν τήκων, ὁμοί-
 23 [ως τῶι “κ]νίσην δ’ ἐκ πεδίου ἄνε-
 24 [μοι φέρο]ν”. κνίση δὲ οὐ μόνον ὁ ἐ-
 25 [πίπλου]ς, ἀλλ’ <λ> ἅ πᾶν λίπος. τὰ κν{ε}[ί-]
 26 ση δὲ ο]υδέποτε εἴρηκεν Ὅμηρο[ς]
 27 [κυρίως] δ’ ἐστὶ μέλδειν, ὡς Δίδυ-
 28 [μος, τ]ὰ μέλη ἔδειν. ὁμοίωσε δὲ
 29 [τὴν μὲ]ν ὑπὸ τῶ<ι> ὕδατι γῆν τῶ<ι> λέ-
 30 [βητι, τ]ὸ δ’ ὕδωρ τῶ<ι> λίπει. Κράτη[ς]
 31 [δ’ ἐν. Δ]ιορθωτικῶν γραφομέ-
 32 [νου “ΜΕ]ΛΔΟ<ΜΕ>Ν<Ο>” φησὶν ἀντὶ τοῦ με[λ-]
 33 [δομέ]νου διὰ τὸ τοὺς ἀρχαίους
 34 [τῶ<ι> ο τ]ὸ υ μὴ προστιθέσθαι ἀγνο-

Η συνέπεια της ρίψης φωτιάς από τον Ἡφαιστο στον Σκάμανδρο περιγράφεται μια παρομοίωση, στο αναφορικό μέρος της οποίας απασχόλησε η μορφή και η ερμηνεία της φράσης «κνίσην μελδόμενος» (Φ 363). Οι διαφορετικές προτάσεις είναι κνίσην / κνίση / κνίση (αιτ. ουδ. πληθ.) μελδόμενος και κνίση μελδομένου. Η λέξη κνίση (θηλ. = το λίπος) συζητήθηκε σε σχέση με την πτώση και το γένος και η μετοχή μελδόμενος (< μέλδω = λιώνω) σε σχέση με την πτώση και την ενεργητική ή παθητική σημασία.³¹⁷

Ο ΡΟχγ. 221 στην 17^η στήλη πληροφορεί ότι ο Κράτης στα Διορθωτικά (για το βιβλίο βλ. σ. 14-15) ισχυρίστηκε ότι η ορθή γραφή είναι μελδομένου. Πρόκειται δηλαδή για μεταγραφή της λέξης ΜΕΛΔΟΜΕΝΟ των χειρογράφων. Η άποψη αυτή μαρτυρείται σε πολύ πιο ανεπτυγμένη μορφή στο Σχόλ. Ge στο Φ 363e³¹⁸ από τον

³¹⁷Βλ. Σχόλ. στο Φ 363a-f², ιδίως Σχόλ. bT στο Φ 363c πβ. Πορφύριος, Ὅμηρικὰ Προβλήματα, 1, 252,5.

³¹⁸Πεισίστρατος δὲ ὁ Ἐφέσιος καὶ Ἐρμογένης ἐν τῷ Περὶ τῶν <πέντε> προβλημάτων· “ἐγγραπτο, φησί, ΜΕΛΔΟΜΕΝΟ, καὶ δέον ἦν <τό> ὕ προσθεῖναι, κακῶς δὲ τις το ς προσέγραψεν· ὁ γὰρ νοῦς ‘τῆ κνίση τηκόμενου τοῦ συός’. ὁ μὲν <οὖν> ποιητὴς μέλδεσθαι φησι τὰ ἐψόμενα, οἱ δὲ πεποιήκασιν τὸν λέβητα τηκόμενον. ἡ δὲ αἰτία γέγονεν ἐν τῷ μὴ τοὺς ἀρχαίους προστιθέσθαι τῷ ο τὸ υ, ἀλλ’ ὅταν τὴν συλλαβὴν ταύτην βούλωνται γράφειν ου, τὸ ἐν γράμμα σημειοῦσθαι μόνον. γεγραμμένου δὴ οὕτως ‘ΚΝΙΣΗ ΜΕΛΔΟΜΕΝΟ’ καὶ οὐ προσκειμένου του υ, ὁ μεταγράφων εἰς τὴν νῦν γραμματικὴν οὐκ ἐνόησεν ὅτι ‘μελδομένου’ ἦν, ἀλλ’ ἄνευ τοῦ υ ἀναγιγώσκων ἀδιανόητον ἤγειτο καὶ ἡμαρτημένον εἶναι· διόπερ προσέθηκε ἀντὶ τοῦ υ τὸ ς, μελδόμενος ποιήσας. γράφεται οὖν ὁ λέβης τηκόμενος ἀντὶ τοῦ <τηκόμενου> ἀπολοτρεφέος σιάλοιο. εἰ δὲ τις τὸ τηκόμενος φήσει ἴσον εἶναι τῷ τήκων, παραθεῖς ὅτι καὶ ὁ λοιδορῶν λοιδορούμενος λέγεται ἢ ‘πέπληγνῖα’ (E 763, κ 238 al.) <ἀντὶ τοῦ πλήσσουσα> καὶ ‘πέπληγον δὲ χορόν’ (θ 264) ἀντὶ τοῦ ἔτυπον, κατανοεῖται τὴν ἀνομοιότητα· βιάσεται γὰρ λέγειν ‘ὡς δὲ λέβης πυρὶ πολλῷ τήκων’, κωλοῦσης τῆς ἐπιφερομένης λέξεως· ἔσται γὰρ ἀσύνητον τὸ σιάλοιο. φανερόν οὖν ὅτι λέγεται

Πεισίστρατο τον Εφέσιο και τον Ερμογένη (πβ. Σχόλ. bT στο Φ 363c) και έχει θεωρηθεί ότι πρόκειται για παράθεση της επιχειρηματολογίας του Κράτητος³¹⁹. Στο Σχόλιο υποστηρίζεται ότι η ορθή γραφή είναι *κνίσση μελδομένου* και ότι ο τύπος *μελδόμενος* είναι αποτέλεσμα λανθασμένης προσθήκης του *ς* κατά τον ορθογραφικό μεταχαρακτηρισμό³²⁰ της λέξης ΜΕΛΔΟΜΕΝΟ, που οφείλεται στην άγνοια του μεταγράφωντος ότι το *ου* σημειωνόταν μόνο με *ο*. Ως εκ τούτου η φράση *κνίσση μελδομένου* αναφέρεται στον χοίρο (*σιάλιοιο*) και διαθέτει παθητική σημασία, σ' αντίθεση με τη γραφή *μελδόμενος* που έχει συνδεθεί με τη λέξη *λέβης* και έχει ενεργητική.

Στις εκδόσεις της Ιλιάδος κατά κανόνα υιοθετήθηκε η γραφή *κνίσσην μελδόμενος* που υποστήριξε ο Αρίσταρχος, ο Καλλίστρατος και ο Κομανός. Ωστόσο πιθανή έχει θεωρηθεί και η πρόταση του Κράτητος.³²¹

Ο Mette μελέτησε από κοινού και το Σχόλιο του Ευσταθίου στο υ 299 (= F 68 Broggiato = fr. 85a Mette): *ὄν πόδα καὶ σημειωτέον βιαζόμενον κατὰ τὴν τοῦ Κράτητος παρατήρησιν λογιζέσθαι, ὡς καὶ ἐφθὰ ἦσθιον ἥρωες. οὐ γὰρ ἂν, φησί, γένοιτο πὸς βοὸς ὀπτός.* Η σύνδεση των δύο υποδηλώνεται στο Σχόλ. T στο Φ 363b (εξήγ.)³²², στον Αθήναιο, 1,25 d-e, στον Ευστάθιο στο δ 66 και έγινε αποδεκτή από την Broggiato (2001: 196).

F 33

Φ 556-9: *εἰ δ' ἂν ἐγὼ τούτους μὲν ὑποκλονέεσθαι ἐάσω*

*Πηλεΐδη Ἀχιλῆϊ, ποσὶν δ' ἀπὸ τείχεος ἄλλη
φεύγω πρὸς πεδίον Ἰλίου, ὄφρ' ἂν ἴκωμαι
Ἰδης τε κνημοὺς κατὰ τε ῥώπηϊα δύο.*

τηκομένου σιάλιοιο ζεῖν τὸν λέβητα. οὐ προσγραφομένου δὲ πρότερον τοῦ υ, ὁ μεταγράφων, ὅπερ ἔφην, ἐλλείπειν νομίσας τὴν λέξιν, προσέθηκε τὸ ς. (= fr. 85f Mette).

³¹⁹Βλ. Mette, 1952:177 (βλ. και Erbse, κριτικό υπόμνημα στο Σχόλ. Ge στο Φ 363e.). Ο Mette θεωρεῖ ότι το Σχόλ. Ge (βλ. υπόσημ. 318) ἀπὸ το σημεῖο *οὐκ ἐνόησεν ὅτι 'μελδομένου' ἦν...* συνιστᾷ τὴν συνέχεια του POxy. 221 col. xvii και συμπληρώνει τὴν ἀρχὴ τῆς γραμμῆς 35 ὡς ἐξῆς: 34 ἄγνο | 35 ἦσαντα τὸν μεταγράφοτα... . Για ἄλλες προτάσεις βλ. Broggiato και Erbse στο κριτικό υπόμνημα.

³²⁰Στα ἀρχαία Σχόλια ἐντοπίζονται και ἄλλες κριτικές διορθώσεις με αἰτιολογία τὴν λανθασμένη μεταγραφή κατὰ τὸν μεταχαρακτηρισμό, ὅπως τα Σχόλ. V στο α 52c, Σχόλ. V στο α 275a1 (Δίδ. + Νικ.), Σχόλ. T στο H 238c², Σχόλ. A στο Λ 104 α, Σχόλ. A στο Ξ 241c. Βλ. Mette, φιλολογικό υπόμνημα στο fr. 85f και Erbse στο H 238c², Van Thiel, 2014 τ. 4: 162 «*metacharakterismos*».

³²¹Leaf, 1906: 441, Richardson, 2005: 191.

³²²Το σχόλιο συνδέει με τὸν Κράτητα και ο Erbse, βλ. φιλολογικό υπόμνημα.

Σχόλ. Α στο Φ 558α (Δίδ.): *Ἰλήϊον: οὕτως Ἰλήϊον διὰ τοῦ λ ἀντὶ τοῦ Ἰλιακόν. ὁ δὲ Κράτης “Ἰδήϊον”, τὸ Ἰδαῖον.*

Σχόλ. βΤ στον Φ 558β (εξήγ. [εξήγ. + Δίδ.]): *Ἰλήϊον: τὸ πρὸς τῷ τάφῳ τοῦ Ἴλου. ὁ δὲ Κράτης “Ἰδήϊον” γράφει, ἔν’ ἧ τὸ τῆ Ἰδη ὑποκείμενον.*

Ευστ. στο Φ 558 (1251,2): *τινὲς δὲ Ἰδήϊον πεδίον γράφουσι τὸ τῆ Ἰδη ὑποκείμενον διὰ τὸ εὐθύς ἐπαγαγεῖν τὸν ποιητὴν “ὄρφ’ ἄν ἴκωμαι Ἰδης κνημούς”.*

Το επίθετο *Ἰλήϊον* του στίχου Φ 558 για τον χαρακτηρισμό της πεδιάδας στην οποία σχεδιάζει να καταφύγει ο Αγήνορας συνιστά ένα ἄπαξ λεγόμενο που η ορθότητά του προβληματίσε τους φιλολόγους. Στο Σχόλ. Α στο Φ 558α η λέξη εξηγείται με το επίθετο *Ἰλιακός* (πβ. Ησύχιος, ι 533) εξαιτίας του γράμματος λ και στο Σχόλ. βΤ στο Φ 558β το επίθετο συνδέεται με τον τάφο του Ἴλου (πβ. Σχόλ. Κ 415β, Σχόλ. Δ στο Φ 558). Στα δύο Σχόλια προσφέρεται ταυτόχρονα η αντιπρόταση του Κράτητος. Υποστήριξε τη γραφή *Ἰδήϊον* από το συχνό επίθετο *Ἰδαῖος*. Η γραφή παραδίδεται ανώνυμα από τον Ευστάθιο παρέχοντας επιπλέον το επιχείρημα της αναφοράς του ποιητή στον Φ 559 για την κατεύθυνση του Αγήνορα στην πλαγιά του ὄρους Ἴδη.

Στο Σχόλ. Α με την επισήμανση του γράμματος λ κατά την εξήγηση του Αριστάρχου εντείνεται η αντίθεση με την άποψη του Κράτητος, καθώς επισημαίνεται το αντιλεγόμενο σημείο (σωστή γραφή με Λ ή Δ;). Όπως συμβαίνει και σε άλλες περιπτώσεις, δεν γνωρίζουμε αν ο Κράτης είχε γνώση διαφορετικής παράδοσης του κειμένου ή αν ήταν δική του παρέμβαση.³²³ Η γραφή του Κράτητος έχει απορριφθεί.³²⁴

F 34

Ψ 677-80: *Εὐρύαλος δὲ οἱ οἶος ἀνίστατο ἰσόθεος φῶς*

Μηκιστῆος υἱὸς Ταλαϊονίδαο ἄνακτος,

ὅς ποτε Θήβας δ’ ἦλθε δεδουπότος Οἰδιπόδαο

ἔς τάφον· ἔνθα δὲ πάντας ἐνίκα Καδμείωνας.

³²³Brogiato, 2001: 197.

³²⁴Βλ. Leaf, 1906: 423, Richardson, 2005: 214.

Σχόλ. Α στο Ψ 679 α (Αριστόν.): *ὅς ποτε Θήβας δ' ἦλθε <δεδουπότος Οἰδιπόδαο>: ὅτι ἐπὶ τοῦ Μηκιστέως ἀκουστέον ὅς ποτε Θήβας ἦλθεν, οὐκ ἐπὶ τοῦ Εὐρύαλου, ὡς ὁ Κράτης. ...*

Στους στίχους Ψ 677-80 αναφέρεται η καταγωγή του Ευρύαλου (πβ. Β 565-6, Ζ 20) και τονίζεται η σύνδεσή του με την πυγμαχία, καθώς ο πατέρας του ο Μηκιστέας είχε αναδειχτεί κορυφαίος στους νεκρικούς αγώνες για τον Οιδίποδα στη Θήβα. Στα αρχαία Σχόλια συζητήθηκαν δύο ζητήματα: α) αν η αναφορική πρόταση των στίχων 679-80 σχετίζεται με τον Ευρύλαο ή με τον Μηκιστέα, ώστε να υπάρξει διαφωνία σχετικά με το ποιος από τους δύο ήταν ο θριαμβευτής των αγώνων και κατ' επέκταση σύγχρονος του Οιδίποδα, β) ο τόπος και το τρόπος που πέθανε ο Οιδίποδας. Σε ό,τι αφορά τον Κράτητα γνωρίζουμε από το Σχόλ. Α στο Ψ 679 α (Αριστόν.) την κρίση του για το πρώτο ζήτημα. Υπερασπίστηκε τη σύνδεση με τον Ευρύλαο. Η άποψή του παρουσιάζεται μέσω της απόρριψής της από τον Αρίσταρχο, που δέχτηκε τη σύνδεση με τον Μηκιστέα.³²⁵ Στον στίχο Ψ 679, όπως και σε άλλες περιπτώσεις παρουσίας των αντίθετων απόψεων Κράτητος – Αριστάρχου, τοποθετείται διπλή.³²⁶ Ωστόσο, συνεπάγεται ότι και οι δύο υπερασπίστηκαν την παραμονή και τον θάνατο του Οιδίποδα στη Θήβα. Σύμφωνα με την Broggiato (2001: 198) σκοπός της επιλογής του Κράτητος ίσως ήταν η χρονολογική εναρμόνιση με τις πληροφορίες του Ησιόδου ότι η Αργεία (ίδια γενιά με τον Ευρύλαο) παραβρέθηκε στην κηδεία του Οιδίποδα.³²⁷

³²⁵ Η υπερασπιστική γραμμή για τη σύνδεση με τον Μηκιστέα πρέπει να βασίστηκε στα δυο επιχειρήματα που αναπτύσσονται στο Σχόλ. bΓ στο Ψ 679c (Αριστόν.): *ἄλλως· ὅς ποτε Θήβας <δ' ἦλθε>: ὁ Μηκιστέως· πρὸς γὰρ τὸ δεύτερον ὑπαντᾶ, καὶ συνάδει ἡ ἡλικία.* Δηλαδή: α) ότι στον Όμηρο κατά κανόνα όταν έχουμε αναφορά δύο πραγμάτων, η πρόταση που ακολουθεί συνδέεται με το δεύτερο. Ελάχιστες είναι οι εξαιρέσεις (βλ. Erbse, φιλολογικό υπόμνημα στο Β 621, Van Thiel, 2014 τ. 4: 2747). β) ότι κατά τον Όμηρο ο Οιδίποδας δεν τοποθετείται στην ίδια γενιά με αυτούς που πολέμησαν στον Τρωικό πόλεμο, αλλά με των πατέρων τους. Άρα, η χρονολογική σύνδεση που αρμόζει είναι με τον Μηκιστέα. Πβ. Lerhs, 1865: 104, Broggiato, 2001: 198. Ο Nünlist (2009: 331-332) συμπεραίνει με σχετικά με το πρώτο επιχείρημα ότι ο Κράτης είτε δεν γνώρισε την χρήση αυτής της τεχνικής από τον Όμηρο είτε αγνόησε την εφαρμογή της στο συγκεκριμένο χωρίο.

³²⁶ Wachsmuth, 1960: 30.

³²⁷ Σχόλ. Γ στο Ψ 679b (εξηγ.): *ὅς ποτε Θήβας <δ' ἦλθε δεδουπότος Οἰδιπόδαο>: ὅτι βασιλεύοντα ἐν Θήβαις φησὶν ἀπολέσθαι, οὐχ ὡς οἱ νεώτεροι. καὶ Ἡσιόδος (fr. 192 Merkelbach –West) δέ φησιν ἐν Θήβαις αὐτοῦ ἀποθανόντος Ἀργείαν τὴν Ἀδράστου σὺν ἄλλοις ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν κηδείαν αὐτοῦ {οἰδίποδας}.*

35

Ω 253-4: “σπεύσατέ μοι κακὰ τέκνα κατηφόνες· αἴθ’ ἅμα πάντες
Ἐκτορος ὠφέλετ’ ἀντὶ θοῆς ἐπὶ νηυσὶ πεφάσθαι”.

Σχόλ. Α στο Ω 253b (Ηρωδ. | Δίδ.): *κατηφόνες*: ὡς *Μακεδόνες*. | οὕτως *Ἀρίσταρχος*,
καὶ ἄμεινον· *θηλυκῆ γὰρ προσηγορία ὄνειδίσαι τοὺς υἱοὺς ἠθέλησεν, οἶονεὶ κατήφεια*.
Κράτης μέντοι ‘κατηφέες’ γράφει.

Ο Πρίαμος στον στίχο Ω 253 χαρακτηρίζει τα τέκνα του *κατηφόνες* (vulgata). Πρόκειται για ένα ἄπαξ λεγόμενο το οποίο σύμφωνα με τον Δίδυμο στο Σχόλ. Α στο Ω 253b υπερασπίστηκε ο Αρίσταρχος (πβ. Ευστάθιος, 1348,42, Et. Gen. s.v. *κατηφόνες*) επισημαίνοντας ότι ο Πρίαμος λωιδόρησε τους υιούς του με μια λέξη που εμπεριέχει τόνο θηλυκού³²⁸ ανάλογης χρήσης με το *κατήφεια* (≅ Γ 51, Π 498, Ρ 556)³²⁹. Επιπλέον, παρέχεται η πληροφορία ότι ο Κράτης δέχτηκε την εναλλακτική γραφή *κατηφέες* (πβ. Απολλώνιος Ρόδιος, 1,267 Wendel: *κατηφέες· κατάστυγνοι διὰ τὴν λύπην*). Η απόρριψη της διαφαίνεται και από τον χαρακτηρισμό *ἄμεινον* που συνοδεύει την πρόταση του Αριστάρχου. Μπροστά από τον στίχο Ω 253 στον κώδικα Venetus A υπάρχει διπλή. Ίσως υπήρχε σχόλιο του Αριστόνικου αναφερόμενο τη λέξη *κατηφόνες* ως ἄπαξ.³³⁰ Ο Helck θεώρησε ότι ο Αριστόνικος παρέθετε τη γραφή του Αριστάρχου και τη διαφορετική των αντιπάλων του, εν προκειμένω του Κράτητος.³³¹ Η κρίση του Κράτητος πιθανώς στηρίχθηκε τη χρήση της λέξης στο ω 243. Η γραφή *κατηφέες* για τον Ω 253 έχει εντοπιστεί μόνο στον κώδικα Laurentianus 32.15 s. X (= D, Monro-Allen).

36

Ω 281-2: τὼ μὲν ζευγνύσθην ἐν δόμασιν ὕψηλοῖσι
κῆρυξ καὶ Πρίαμος πυκινᾶ φρεσὶ μήδε’ ἔχοντες·

³²⁸Πβ. Σχόλ. Τ στο Ω 253c: *ἔστιν οὖν μᾶλλον θηλυκά*.

³²⁹Πβ. Απολλώνιος Σοφιστής, 96,19: *«κατηφείη: αἰσχύνη καὶ στυγνότης καὶ ὄνειδος. καὶ εἴσι κατὰ τὸ ἔτυμον κατοπίη, ἀπὸ τοῦ κάτω τοὺς ὄπας ἔχειν τοὺς ἐπὶ τισὶν αἰσχροῖς κατηφείς γινομένους»*.

³³⁰Βλ. Erbse. φιλολογικό υπόμνημα στο Ω 253, Van Thiel, 2014 τ. 3: 530.

³³¹Helck, 1906: 80, Broggiato κριτικό υπόμνημα, Erbse φιλολογικό υπόμνημα στο Ω 253. Ο Helck μάλιστα παράτολμα προέβη σε σύνθεση του Σχολίου του Αριστόνικου: *«ἡ διπλῆ, ὅτι Κράτης κατηφέες· Ἀρίσταρχος δὲ κατηφόνες· θηλυκῆ γὰρ προσηγορία ὄνειδίσαι τοὺς υἱοὺς ἠθέλησεν οἶον κατήφεια.»* !

Σχόλ. Α στο Ω 282 (Αριστόν.): *κῆρυξ καὶ Πρίαμος < ————— ἔχοντες> : ὅτι εἰ μὴ προσέθηκε τὸν στίχον, οἱ θέλοντες συγγεῖσαι τὰ δυϊκὰ παρ' Ὀμήρω, Ἐρατοσθένης καὶ Κράτης, ἔλεγον ἂν ἐπὶ τῶν ἐννέα Πριαμιδῶν τετάχθαι 'τὼ μὲν ζευγνύσθην' (Ω 281).*

Η χρήση του δυϊκού αριθμού στον στίχο Ω 281 'τὼ μὲν ζευγνύσθην' αναφερόμενη στον κήρυκα και τον Πρίαμο (Ω 282) στάθηκε αφορμή για την παράθεση ενός επικριτικού Σχολίου από τον Αριστόνικο. Συγκεκριμένα στο Σχόλ. Α στο Ω 282 αναφέρεται ότι αν απουσίαζε ο στίχος, αυτοί που συγγέουν τη χρήση του δυϊκού στον Όμηρο, δηλαδή ο Ερατοσθένης³³² (Α: Αριστοφάνης Hecker, 1850: 430) και ο Κράτης³³³, θα ἔλεγον ότι εν προκειμένω ο δυϊκός συντάσσεται με τους εννέα υιούς του Πριάμου. Από το Σχόλιο συμπεραίνεται ότι ο Κράτης πιθανώς στο πλαίσιο της υπεράσπισης της γραμματικής ανωμαλίας δέχτηκε τη χρήση του δυϊκού με σημασία πληθυντικού. Η Broggiato (2001: 200) θεωρεί ότι το απόσπασμα υποδεικνύει την πρόταση του Κράτητος για τη χρήση του δυϊκού στην πρεσβεία του Αχιλλέα. Βλ. F 9 και σ. 25. Το Σχόλιο εισάγεται για πρώτη φορά σε έκδοση του Κράτητος από τη Broggiato.

³³²Βλ. Σχόλ. Α στο Κ 364b (Αριστόν.).

³³³Εντύπωση προκαλεί η ἔλλειψη αναφοράς στον Ζηνόδοτο, ο οποίος συνηθίζει αυτή τη χρήση. Για τα σχετικά χωρία βλ. Erbse φιλολογικό υπόμνημα στο Σχόλ. A^{int} στο Α 567α¹ (Αριστόν.).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Κράτης και η φιλολογία στην Πέργαμο ήκμασε σε μια εποχή που οι φιλολογικές τάσεις και μέθοδοι είχαν ήδη διαμορφωθεί και σταθεροποιηθεί στην Αλεξάνδρεια. Ευαίσθητος δέκτης αυτών προσέφερε συνάμα νέο πνεύμα στην επιστήμη της φιλολογίας υιοθετώντας διαφοροποιημένη μέθοδο ερμηνείας και κριτικής. Η φιλολογική του εργασία ήταν ευρύτατη. Σταθμό στην ερμηνεία του αποτέλεσε η πίστη στην πολυμάθεια του ποιητή και η προβολή της αντίληψής του για τον κόσμο, η οποία ταυτίζεται με τις σύγχρονες γεωγραφικές γνώσεις για τη σφαιρικότητα του σύμπαντος και της γης. Σημαντικότερη προσφορά στη φιλολογία είναι ότι χάρις αυτόν έχουν διασωθεί αρκετές εναλλακτικές γραφές, κατά κανόνα μη αποδεκτές από τους γραμματικούς της Αλεξάνδρειας. Τα αποσπάσματα αποδεικνύουν επιπλέον ότι τον απασχόλησε η ετυμολογία, οι εξηγήσεις λέξεων - δυσνόητων χωρίων και η μελέτη της ομηρικής γεωγραφίας. Κατά περιπτώσεις η αλληγορία, η ετυμολογία και η παράθεση παλαιότερων πηγών αξιοποιήθηκαν για να στηρίξει την άποψή του. Η αποδοχή της αρχής της ανωμαλίας και η σύνδεση με τη φιλοσοφία φαίνεται ότι επηρέασαν την προσέγγισή του. Ειδικά στον τομέα της γραμματικής έχει θεωρηθεί ότι διακρίθηκε. Μείζονος σημασίας κρίθηκε η επίσκεψή του στη Ρώμη, η οποία αναδείχτηκε σε πνευματικό διάδοχο των ελληνοιστικών ιδεών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

- Adler, A. (1967-71) *Suidae Lexicon*, τ. 1-5, Λειψία .
- Alesse, F. (1997) *Panezio di Rodi, Testimonianze, edizione, traduzione e commento*, Νάπολη.
- Arnim, I. (1964) *Stoicorum Veterum Fragmenta* , τ. 1-4, Στουτγάρδη .
- Baeye, M. (1882) *De Ptolemaeo Ascalonita*, Halis Saxonum.
- Bekker, I. (1833) *Apollonii Sophistae Lexicon Homericorum*, Βερολίνο.
- Buffière, F. (1967) *Héraclite allégories d' Homère*, Παρίσι.
- Bury, R. G. (1967) *Sextus Empiricus*, τ. 1-4, Λονδίνο.
- Broggiato, M. (2001) *Cratete di Mallo, I Frammenti*, Λα Σπέτσια.
- (2014) *Filologia e interpretazione a Pergamo. La scuola di Cratete*.
- Diels, H. – Kranz, W. (2007²) *Οι προσωκρατικοί, οι μαρτυρίες και τα αποσπάσματα*, τ. 1, Αθήνα.
- Dindorf, G. (1855) *Scholia Graeca in Homeri Odysseam*, τ. 1-2, Οξφόρδη.
- Dring, I. (1941) *Herodicus the Cratetean: a study in anti-Platonic tradition*, Στοκχόλμη.
- Duentzer, H. (1848) *De Zenodoti studiis Homericis*, Γοττίγη.
- Dyck, A. (1995) *Epimerismi Homerici, Epimerismos continens qui ordine alphabetico traditi sunt*, Βερολίνο – Νέα Υόρκη.
- (1993) “ The fragments of Heliodorus Homericus” στο *Harvard Studies in Classical Philology* 95: 1-64.
- (1988) *The fragments of Comanus of Naucratis*, Βερολίνο – Νέα Υόρκη.
- Erbse, H. (1969-1988) *Scholia Graeca in Homeri Iliadem* , τ. 1-7, Βερολίνο.
- Flach, I. (1882) *Hesychii Milesi Onomalogi quae supersunt*, Λειψία.
- Friedlaender, L. (1967²) *Nicanoris Περὶ Ἰλιακῆς στιγμῆς reliquiae emendatiores*, Άμστερνταμ.
- (1953) *Aristonici Περὶ σημείων Ἰλιάδος reliquiae emendatiores*, Γοττίγη.
- Gaede, R. (1880) *Demetrii Scepsii quae supersunt*, Greifswald.
- Gaisford, T. (1848) *Etymologicum Magnum*, Οξφόρδη.

- Jacoby, F. (1923-1958) *Die Fragmente der Griechischen Historiker*, Βερολίνο.
- Janko, R. (2000) *Philodemus: On Poems*, Οξφόρδη.
- Jensen, C. (1923) *Philodemus über die Gedichte, fünftes Buch: Griechischer Text mit übersetzung und Erläuterungen*, Βερολίνο.
- Jones, H. L. (1917-1932) *The Geography of Strabo*, Λονδίνο.
- Hansen, P. A. (2005) *Hesychii Alexandrini Lexicon (π-σ)*, Βερολίνο.
- Hansen, P. A. – Cunningham, I. C. (2009) *Hesychii Alexandrini Lexicon (τ-ω)* Βερολίνο
- Helck, I. (1905) *De Cratetis Mallotae studiis criticis quae ad Iliadem spectant*, Λειψία.
- Hilgard, A. (1901) *Scholia in Dionysii Thracis Artem Grammaticam, recensuit et apparatus criticum indicesque adiecit*, Λειψία.
- Hülser, K. (1987) *Die Fragmente zur Dialektik der Stoiker*, τ. 1-4, Στουτγάρδη.
- Ihm, S. (1995) *Der Traktat περι τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων des sog. Aelius Promotus*, Wiesbaden.
- Kent, R. (1958) *Varro on the Latin Language*, τ. 2, Λονδίνο.
- Koster, W. J. W.- Massa Positano, L.- Holwerda, D (1960) *Jo. Tzetzae Commentarii in Aristophanem*, Άμστερνταμ.
- Kouremenos, T., - Parassoglou, G., - Tsantsanoglou, K., (2006) *The derveni Papyrus, edited with Introduction and Commentary*, Φλωρεντία.
- Lasserre, N. – Livadaras, I (1976, 1992) *Etymologicum Magnum Genuinum, Symeonis Etymologicum una cum Magna Grammatica, Etymologicum Magnum Auctum*, τ. 1 (α-άμωσγέπως) Ρώμη, 2 (ανά-βώτορες), Αθήνα.
- Latte, K. (1953-1966) *Hesychii Alexandrini Lexicocon (α-ο)*, Huaniae.
- Leaf, W. (1900²) *The Iliad*, τ. 1-2, Λονδίνο.
- Lehrs, K. (1865²) *De Aristarchi studiis Homericis*, Λειψία.
- Lentz, A. (1867-1870) *Herodiani Technici reliquiae*, τ. 1-2, Λειψία.
- Lobel, E. (1972) *The Oxyrhynchus Papyri*, τ. 39, Λονδίνο.
- Ludwich, A. (1895) ‘Fragmente der Homerdeuterin Demo’ στο L. Friedländer (επιμέλ.): *Festschrift zum fünfzigjährigen Doktorjubiläum*, 297-321, Λειψία.
- (1884-1885) *Aristarchs Homerische Textkritik nach den Fragmenten des Didymos dargestellt und beurtheilt*, τ. 1-2, Λειψία.

- Mangoni, C. (1993) *Filodemo Il quinto libro della Poetica: Edizione, traduzione e commento*, Νάπολη.
- Matthaios, S. (1999) *Untersuchungen zur Grammatik Aristarchs: Texte und Interpretation zur Wortartenlehre*, Γοττίγη.
- Mazon, P. (1957) *Homère Iliade*, Παρίσι.
- Meineke, A. (1949) *Stephani Byzantii Ethnicorum quae supersunt*, Βερολίνο.
- (1843) *Analecta Alexandrina*, Βερολίνο.
- Mette, H.J. (1952) *Parateresis. Untersuchungen zur sprachtheorie des Krates von Pergamon*, Χάλλε.
- (1936) *Sphairoroiia. Untersuchungen zur kosmologie de Krates von Pergamon*, Μόναχο.
- Montanari, F. (1988) *I frammenti dei Grammatici Agathokles, Hellanikos, Ptolemaios Epithetes*, Βερολίνο – Νέα Υόρκη.
- Monro, D. – Allen T. (1978) *Homeri Opera*, Οξφόρδη.
- Müller, C. (1841-1873) *Fragmenta Historicorum Graecorum*, τ. 1-4, Παρίσι.
- Nauck, A. (1963) *Aristophanis Byzantii Grammatici Alexandrini Fragmenta*, Βερολίνο.
- Paton, W. R. , (1972) *The Greek Anthology*, τ. 4, Λονδίνο.
- Pertusi, A., (1955) *Scholia Vetera in Hesiodi Opera et Dies*, Μιλάνο.
- Pfeiffer , R. (1949) *Callimachus*, τ. 1, Οξφόρδη.
- Pontani, F. (2007-2015) *Scholia Graeca in Odysseam* (α-ζ), τ. 1-3, Ρώμη.
- Rolfe, J. C. (1950) *Suetonius*, τ. 2, Λονδίνο.
- Scheer, E. (1908) *Lycophronis Alexandra, scholia continens*, Βερολίνο.
- Schironi, F. (2004) *I frammenti di Aristarco di Samotracia negli etimologici bizantini, Etymologicum Genuinum, Magnum, Symeonis, Μεγάλη Γραμματική, Zonarae Lexicon. Introduzione, edizione critica e commento*, Γοττίγη.
- Schrader, H. (1880) *Porphyrrii Quaestionum Homericarum ad Iliadem Pertinentium reliquias*, Λειψία.
- Slater, W. (1986) *Aristophanis Byzantii Fragmenta*, Βερολίνο.
- Stählin, O. (1906) *Clemens Alexandrinus*, τ. 2, Λειψία.
- Stallbaum, J. G. (2010) *Eustathii Archiepiscopi Thessalonicensis Commentarii ad Homeris Odysseam*, τ. 1-2, Νέα Υόρκη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Uhlig, G. (1965) *Dionisii Thracis Ars Grammatica*, Λειψία.
- Van der Valk, M. (1971-1987) *Eustathii archiepiscopi Thessalonicensis Commentarii ad Homeri Iliadem pertinentes*, Λέιντεν.
- Van Thiel, H. (2014) *Aristarch, Aristophanes Byzantios, Demetrios Ixion, Zenodot. Fragmente zur Ilias gesammelt, neu herausgegeben und kommentiert*, τ. 1-4, Βερολίνο.
- (2014) *Scholia D in Iliadem*, Κολωνία (Proeksis, Elektronische Schriftenreihe der Universitäts und Stadtbibliothek).
- (1996) *Homeri Ilias*, Νέα Υόρκη.
- Wachsmuth, C. (1860) *De Cratete Mallota disputavit adiectis eius reliquiis*, Λειψία.
- West, M. (1998-2000) *Homeri Ilias*, Μοναχό – Λειψία.

ΜΕΛΕΤΕΣ – ΛΕΞΙΚΑ

- Allen, R. (1983) *The Attalid Kingdom. A Constitutional History*, Οξφόρδη.
- Asmis, E. (1992) “Crates on Poetic Criticism” στο *Phoenix* 46 τ. 2: 138-169.
- (1990) “The Poetic Theory of the Stoic ‘Aristo’ ” στο *Apeiron* 23 τ. 3: 147-201.
- Ax, W. (2000) ‘Sprache als Gegenstand der alexandrinischen und pergamenischen Philologie’ και ‘Pragmatic Arguments in morphology. Varro’s defence of analogy in Book 9 of his de lingua Latina’ στο F. Grewing (επιμέλ.): *Lexis und Logos. Studein zur antiken Grammatik und Rhetorik*, 95- 115, 164-175, Στουτγάρδη.
- Blank, D. (2005) ‘Varro’s anti-analogist’ στο D. Frede,– B. Inwood (επιμέλ.): *Language and Learning, philosophy of language in the Hellenistic age*, 210-238, Κέμπριτζ.
- (1994) ‘Analogy, anomaly and Apollonius Dyscolus’ στο S. Everson (επιμέλ.): *Companions to ancient thought* 3, 149-165, Κέμπριτζ.
- Bonner, C. (1941) “A New Historical Fragment” στο *TAPhA* 72: 26-35.
- Βουρβέρης, Κ. (1967) *Είσαγωγή εις την αρχαιογνωσίαν και την κλασσικὴν φιλολογίαν*, Αθήνα.
- Broggiato, M. (2000) ‘Athenaeus, Crates and Attic Glosses. A problem of attribution’ στο D. Braund – J. Wilkins (επιμέλ.): *Athenaeus and his world. Reading greek culture in the Roman empire*, 364-581, Έξετερ.
- Callanan, C., (1987) *Die Sprachbeschreibung bei Aristophanes von Byzanz*, Γοττίγη.

- Casson, L. (2006) *Οι βιβλιοθήκες στον αρχαίο κόσμο*, μετάφρ. Α. Φιλιππούλου, Αθήνα.
- Chantraine, P. C. (1953-1958) *Grammaire Homérique*, τ. 1-2, Παρίσι.
- Crusius, G. Ch. (1888) *Λεξικὸν ὁμηρικόν*, διόρθ. Seiler, μετάφρ. Ι. Πανταζίδης, Αθήνα.
- Dahlmann, H. (1964²) *Varro und die hellenistische sprachtheorie*, Βερολίνο.
- Edwards, M.W. (2003) *Ομήρου Ιλιάδα, Κείμενο και Ερμηνευτικό Υπόμνημα*, τ. 5 (Ρ – Ω), μετάφρ. Μ. Καίσαρ, επιμέλ. Α. Ρεγκάκος, Θεσσαλονίκη.
- Erbse, H. (1959) “Über Aristarchs Piasausgaben” στο *Hermes* 87: 274-303.
- Finkelberg, M. (2011) *The homer Encyclopedia*, τ. 1-3, Chichester.
- Giamplaglia, A. (1998) “Cratete di Mallo nel P.Oxy 2888” στο *RIL* 132: 503-518.
- Goulet, R. (1989-2012) *Dictionnaire des philosophes antiques*, τ. 1-5b, Παρίσι.
- Graf, F. (2003²) *Εισαγωγή στην Αρχαιογνωσία*, τ. 2, μετάφρ. Δ. Νικήτας, Αθήνα.
- Grimal, P. (1991) *Λεξικό της ελληνικής και ρωμαϊκής μυθολογίας*, μετάφρ. Β. Ατσαλος, Θεσσαλονίκη.
- Hainsworth, B. (2004) *Ομήρου Ιλιάδα, Κείμενο και Ερμηνευτικό Υπόμνημα*, τ. 3 (I-M), μετάφρ. Μ. Καίσαρ, επιμέλ. Α. Ρεγκάκος, Θεσσαλονίκη.
- Hansen, E. (1971²) *The Attalids of Pergamon*, Λονδίνο.
- Hecker, A. (1850) “Epistola Critica” στο *Philologus*: 414- 512.
- Henrichs, A. (1974) “Die Kritik der stoischen Theologie im *PHerc.* 1428” στο *CErc*: 5-32.
- Heubeck, A – Hoekstra, A. (2005) *Ομήρου Οδύσσεια, Κείμενο και Ερμηνευτικό Υπόμνημα*, τ. 2 (I-II), μετάφρ. Ρ. Χαμέτη, επιμέλ. Α. Ρεγκάκος, Αθήνα.
- Hornblower, S. – Spawforth, A. (2003³) *The Oxford Classical Dictionary*, Οξφόρδη.
- Janko, R. (2003) *Ομήρου Ιλιάδα, Κείμενο και Ερμηνευτικό Υπόμνημα*, τ. 4 (N -Π), μετάφρ. Ρ. Χαμέτη, επιμέλ. Α. Ρεγκάκος, Θεσσαλονίκη.
- (1995) ‘Crates of Mallos, Dionysius Thrax and the Tradition of Stoic Grammatical Theory’ στο L. Ayres (επιμέλ.): *The passionate intellect: Essays on the transformation of classical traditions*, 213-233, Λονδίνο.
- Kirk, G.S. (2003) *Ομήρου Ιλιάδα, Κείμενο και Ερμηνευτικό Υπόμνημα*, τ. 1 (Α-Δ), μετάφρ. Η. Τσιγκαράκης, επιμέλ. Δ. Ιακώβ – Α. Ρεγκάκος, Θεσσαλονίκη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- (2003) *Ομήρου Ιλιάδα, Κείμενο και Ερμηνευτικό Υπόμνημα*, τ. 2 (Ε-Θ), μετάφρ. Φ. Φιλίππου, επιμέλ. Α. Ρεγκάκος, Θεσσαλονίκη.
- Κουμανούδης, Στ. (1884) *Λατινοελληνικόν Λεξικόν*, Αθήνα.
- Κωνσταντινόπουλος, Β. (1995) *Το επεισόδιο του Χρύση και η “Μήνις” του Αχιλλέα*, Αθήνα.
- Lacy, P. (1948) “Stoic views of poetry” στο *AJPh* 69 : 241- 271.
- Liddell, H. – Scott, R. (1900-1906) *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, μετάφρ. Α. Κωνσταντινίδου, Αθήνα (ανατύπωση).
- Long, A. A. (2012⁴) *Η Ελληνιστική Φιλοσοφία, Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί*, μετάφρ. Σ. Δημόπουλος, Μ. Δραγώνα - Μονάχου, Αθήνα.
- (1992) ‘Stoic Readings of Homer’ στο R. Lamberton - J. Keaney (επιμέλ.) : *Homer’s Ancient Readers , the Hermeneutics of Greek epic’s earliest exegetes*, 41-66, Πρίνστον.
- Luppe, W. (1976) “Odysseus' Rückkehr von Kalypso, Ein Beitrag zum Odyssee-Kommentar P. Oxy. 2888” στο *APF* 24/25: 39-46.
- Maass, E. (1892) *Aratea*, Βερολίνο.
- Μαρκαντώνη, Ι. – Κωνσταντινόπουλου, Β. (2010²) *Δομή και Λειτουργία των Κλασσικών Γλωσσών*, Αθήνα.
- Ματθαίος, Σ. (2008) ‘Ποιητής ἄμα καὶ κριτικός: ἡ φιλολογικὴ ταυτότητα των ελληνοιστικῶν ποιητῶν καὶ ἡ ποιητικὴ καταγωγὴ τῆς φιλολογίας’ στο Φ. Μανακίδου, – Κ. Σπανουδάκης (επιμέλ.): *Αλεξανδρινή Μούσα*, 545-643, Αθήνα.
- Meineke, A. (1839) *Historia critica comicorum graecorum*, Βερολίνο.
- Mette, H. J. (1984) “Krates von Pergamon” στο *Lustrum* 26: 95-104.
- Monro, D.B.M. (1891²): *A Grammar of the Homeric Dialect*, Οξφόρδη.
- Montanari, F. (1998) ‘Zenodotus, Aristarchus and the ekdosis of Homer’ , στο G. M. Most (επιμέλ.): *Editing Texts*, 1 -21, Γοττίγη.
- (1992-1994) *Lo spazio letterario della grecia antica*, τ. 1,2, Ρώμη.
- (1979) *Studi di Filologia Omerica Antica*, τ. 1, Πίζα.
- Nagy, G. (1998) ‘The Library of Pergamon as a Classical Model’ στο Koester, H. (επιμέλ.): *Pergamon. Citadel of the Gods*, 185- 232, Χάρρισμπεργκ.
- Naoumides, M. (1962) “Notes on literary papyri” στο *TAPhA* 93: 240-252.

- Nickau, K. (1967) "Aristophanes von Byzanz zu den Pinakes des Kallimachos" στο *RhM* 110: 346 – 353.
- Nünlist, R. (2011) 'Aristarchus and Allegorical Interpretation' στο S. Matthaios – F. Montanari – A. Rengakos (επιμέλ.): *Ancient Scholarship and Grammar. Archetypes, Concepts and Contexts*, 105-117, Βερολίνο.
- (2009) *The ancient Critic at Work. Terms and Concepts of Literary Criticism in Greek Scholia*, Κέμπριτζ.
- Page, D. (1968) *Η Ιλιάς και η ιστορία, μετάφρ.* Κ. Πανηγύρης, Αθήνα.
- Πελεγρίνης, Θ. (2005³) *Λεξικό της Φιλοσοφίας*, Αθήνα.
- Pfeiffer, R. (1972) *Ιστορία της κλασσικής φιλολογίας από τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τοῦ τέλους τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων*, τ. 1, μετάφρ. Π. Ξένος, Αθήνα.
- Platthy, J. (1968) *Sources on the earliest Greek Libraries*, Άμστερνταμ.
- Porter, J. 'Hermeneutic Lines and Circles: Aristarchus and Crates on the Exegesis of Homer' στο R. Lamberton - J. Keaney (επιμέλ.): *Homer's Ancient Readers, the Hermeneutics of Greek epic's earliest exegetes*, 67 – 114, Πρίνστον.
- Ramelli, I. – Lucchetta, G. (2004) *Allegoria. L'eta classica*, τ. 1, Μιλάνο.
- Reinhardt, C. (1910) *De Graecorum theologia capita duo*, Βερολίνο.
- Porter, J. (1989) "Philodemus on material difference" στο *CErc* 19: 149-177.
- Pusch, H. (1890) "Quaestiones Zenodoteae" στο *Dissertationes Philologicae Halenses* 11: 119-216.
- Russo, J. - Fernandez Galiano, M. - Heubeck, A. (2005) *Ομήρου Οδύσσεια, Κείμενο και Ερμηνευτικό Υπόμνημα*, τ. 3 (Ρ-Ω) , μετάφρ. Φ. Φιλίππου, επιμέλ. Α. Ρεγκάκος, Αθήνα.
- Sandys, J. (1964) *A history of classical scholarship*, τ. 1, Νέα Υόρκη.
- Schenck, H. (1974) *Die Quellen des Homerlexikons des Apollonios Sophistes*, Αμβούργο.
- Schenkeveld, D. (1990) "THE STOIC TEXNH ΠΕΡΙ ΦΩΝΗΣ" στο *Mnemosyne* 43: 86-108.
- (1968) "Οι Κριτικοί in Philodemus" στο *Mnemosyne* 21: 176- 214.
- Schironi, F. (2001) "L' Olimpo non è il cielo: Esegese antica nel papiro di Derveni, in Aristarco e in Leagora di Siracusa" στο *ZPE* 136: 11-21.
- Schmidt, M. (1976) *Die Erklärungen zum Weltbild Homers und Kultur der Heroenzeit in den bT- Scholien zur Ilias*, Μόναχο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Schrader, H. (1908) “Ergänzungen und Bemerkungen zu dem Krates Excerpt des Scholion Genevense 195” στο *Hermes* 43: 58-66.
- Σταματάκος, Ι. (2006⁶) *Ιστορική γραμματική αρχαίας ελληνικής*, Αθήνα.
- Taylor, D. (1975) *Declinatio. A study of the linguistic theory of Marcus Terentius Varro*. Άμστερνταμ.
- Van der Valk, M. (1963-1964) *Researches on the text and scholia of the Iliad*, τ. 1-2, Λέιντεν.
- Wachsmuth, C. (1891) Neue Bruchstücke aus den Schriften des Grammatikers Krates, στο *RhM* 46: 552-6.
- Wegener, C. F. (1836) *De aula Attalica literarum artiumque faurice libri VI*, τ. 1, Χαυνία.
- West, S. - Heubeck, A. - Hainsworth, J.B. (2004) *Ομήρου Οδύσσεια, Κείμενο και Ερμηνευτικό Υπόμνημα*, τ. 1 (Α-Θ), μετάφρ. Μ. Καίσαρ, επιμέλ. Α. Ρεγκάκος, Αθήνα.
- Wissowa, G. - Kroll, W. - Mittelhaus, K. (1893-1972) *Real-encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Στουτγάρδη.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

- Suda On Line: Byzantine Lexicography: <http://www.stoa.org/sol/> .
- Digitised Manuscripts, British Library: <http://www.bl.uk/manuscripts/> .
- Teca Digitale, Biblioteca Medicea Laurenziana:
<http://teca.bmlonline.it/TecaRicerca/index.jsp> .
- The Homer Multitext Project: <http://www.homermultitext.org> .

